

Baisakhi

THE GURU NANAK COLLEGE
ANNUAL MAGAZINE
2024

विदिआ वीचारी तां परउपकारी

विद्या का यदि विचार पूर्वक मनन किया जाए तभी वह परोपकार का कारण बनती है
गुरु नानक देव जी

THE GOLDEN FRAME: THE FOUNDER & VISIONARY

Sardar Jagjit Singh Grewal

Founder

Guru Nanak College, Dhanbad

CONTENTS

	<i>The Golden Frame: The Founder & Visionary</i>	1
	Mission & Vision	4
1.	The Magazine Committee & Editorial Team	5
2.	Message from the President	7
3.	Message from the Secretary	8
4.	Message from the Principal	9
5.	From the Editor's Desk	11
6.	Message from the Former President	12
7.	Expressions in English: WORDSPACE	13
8.	STUDENTS' VOICE	31
9.	VERSE-SPACE	36
10.	ALUMNI SPEAKS	40
11.	Hindi Abhivyakti: Sandarbh / Kalamkari	44
12.	Pratibha Sammaan Samaroh: Achievers 2023 - Academics	49
13.	NCC Achievers	51
14.	The GNC Clubs, Cells and Forums	53
15.	The Academia	
	Department of Commerce	55
	Department of Economics	57
	Department of English	59
	Department of Hindi	61
	Department of History	63
	Department of Political Science	64
	Department of Psychology	65
	Department of Vocational Studies: BBA	66
	Department of Vocational Studies: BCA	67
	Library	69
16.	Extension/Outreach Programmes 2023-24	71
17.	ANTARNAAD 2023	72
18.	UMANG 2024	76
19.	HUNAR 2024 / VEER BAL DIWAS 2023	77
20.	SADBHAVNA DIWAS 2023 / BOOK FAIR 2023	78
21.	MELA BAISAKHI DA 2023 / PARENT-TEACHERS' MEETING	80
22.	PTM 2023 AT A GLANCE	81
23.	PRATHIBHA SAMMAN 2024	82
24.	NCC AT A GLANCE 2023-24	84
25.	SPORTS AT A GLANCE 2023-24	85
26.	MEDIA COVERAGE	87
27.	BBMKU INTER CRICKET	88
28.	NSS 2023 AT A GLANCE	89
29.	GURMUKHI SECTION	90
30.	ART GALLERY	119
31.	SKILL ENHANCEMENT	121
32.	Non-Teaching & Class IV Staff	122

THE VISION & MISSION STATEMENT

Vision

Pursuit of excellence by imparting teaching and training to the young in accordance with the motto derived from the teachings of Guru Nanak "Fearing None and Frightening None", so that they will become responsible and responsive citizens and will contribute in making the society and the country a better place to live in.

Mission

The College aims at catering to the academic needs of the students with priority to those belonging to economically and socially weak families and with a stress on women's education.

The college aims at developing the personality of the individuals so as to groom them into worthy citizens with an in-depth faith in oneness of God and Universal Brotherhood.

The College aims at providing such teaching and tools to the students, by way of introducing Vocational Courses, as may help them develop their entrepreneurial skills and become employment friendly.

The College aims at sensitizing the students on socio-economic issues with emphasis on gender and human rights as well as on environmental issues through extension activities and also by introducing the students to various co-curricular activities such as sports and games, cultural activities and youth festival, literary activities, seminar etc. so that they can become liberal thinkers with democratic ideals.

The college aims at making use of ICT aided teaching so that the students can be given exposure to the latest advancement in technology.

MEMBERS OF THE COLLEGE GOVERNING COUNCIL

Patron : Sardar Joginder Singh Johal

1. Sardar Rajinder Singh Chahal - President
2. Sardar Diljaun Singh Grewal - President, G.P.C. & Secretary, GNC
3. Sardar Tirath Singh - Member
4. Sardar Gurjeet Singh – Gen. Secretary, GPC & Member
5. Sardar Jagjit Singh Sandhu – Member
6. Sardar Tejpal Singh - Member
7. Prof. P. Shekhar – Academic Advisor
8. Dr. Sanjay Prasad – Principal
9. Prof. Sanjay Kumar Sinha - Teachers' Representative

COLLEGE ADMINISTRATION

Dr. Sanjay Prasad – Principal

Prof. Amarjit Singh - Prof. in Charge – Bhuda Campus

Dr. Ranjana Das - Prof. in Charge – Women's Wing

Prof. Dipak Kumar – Coordinator - IQAC, Controller of Examinations

Prof. Sanjay Kumar Sinha – Bursar, Coordinator - BBA

Prof. Santosh Kumar - Nodal Officer - AISHE, Coordinator, IGNOU

Prof. Pushpa Tewari - Coordinator - BCA

COVER ILLUSTRATION: Ankush Prasad & Hemant Kumar Prasad

THE MAGAZINE COMMITTEE

Sardar R. S. Chahal, President – Patron

Sardar D. S. Grewal, Secretary - Co-Patron

Dr. Sanjay Prasad, Principal – Convener & Editor-in-Chief

Prof. Dipak Kumar, Department of English – Editor Coordinator

Dr. Varsha Singh, Department of English – Content Editor

COORDINATING MEMBERS

Prof. Amarjit Singh

Dr. Ranjana Das

Prof. Sanjay Kumar Sinha

Dr. Mina Malkhandi

The Magazine Committee has made a constant care to make sure that content published is accurate on the date of publication. The views expressed in the articles/write-ups are the author(s) opinions and do not necessarily reflect the views of the editor and College Management.

Message from the President

I am thrilled to announce the upcoming release of the third issue of "Baisakhi," our esteemed annual magazine, on the auspicious occasion of April 14th. This release will be accompanied by a vibrant cultural program, showcasing the immense talent and creativity of our college students.

The establishment of "Readers' Club" encouraging visits to the Library, 'Guru Nanak Dev Lecture Series' promoting the students/teachers towards writing/creating and motivating students to participate in Arts, Sports and Cultural activities are some of the exercises we endeavour to promote learning beyond the confines of the syllabus.

The way education has been normalized is alarming hence the need to rethink Education to cultivate minds with a compassionate, emphatic, and logical understanding of our students and teachers. This will thwart or at least restrain the fall of patriotism into the violence of hyper-nationalism, democracy into electoral autocracy, rising authoritarianism and religious majoritarianism.

Guru Nanak nurtured an egalitarian spirit with a humane touch – "SARBAT DA BHALLA" (Welfare of All); that is what we aspire and look forward to from all stakeholders of the Guru Nanak College – students, teachers, and Management.

I extend my heartfelt gratitude to the contributors, teachers, staff, Editorial Board, and Principal for their tireless efforts in bringing forth this third issue of our magazine. Your dedication and hard work are truly commendable.

Wishing you all the very best on the eve of Khalsa Sirjana Divas.

Warm Regards!

R S Chahal

Message from the Secretary

Greetings!

I want to take a moment to express my heartfelt congratulations to the entire team of College Magazine for their hard work in bringing out the current issue. The entries in this issue are truly engaging and I commend each and every one of you for your dedication and effort.

Baisakhi magazine serves as a source of great inspiration, not only for students but also for faculty members and others who feel a desire to express themselves creatively. Your contributions have made this magazine a platform for sharing ideas, stories, and creativity, enriching our college community.

I want to give special recognition to all those who have worked tirelessly behind the scenes to ensure the successful completion of this magazine. Your commitment and dedication have not gone unnoticed.

To everyone who has been a part of this journey, whether as a contributor, editor, or supporter, I extend my heartfelt congratulations. Your passion and hard work have made this endeavor a success.

Best wishes to each and every one of you as you continue to inspire and create.

Warm regards,

D. S. Grewal

From the Principal's Desk

"The true goal of education is not just to impart knowledge, but to cultivate the whole person – mind, body, and spirit."

Dear students, faculty, and esteemed readers,

It is with great pride and enthusiasm that I welcome you to the 3rd issue of our college magazine 'Baisakhi'. As we embark on another journey of knowledge, creativity, and exploration, I am delighted to share with you the culmination of our collective efforts in showcasing the diverse talents and achievements within our college community.

I must congratulate all faculty members, students, members of college management and alumni for sending their write up to be the part of the college magazine. Additionally, I extend my sincere thanks to the editorial team for taking the challenging job of finalizing college magazine. Your dedication and creativity have brought this magazine to life, and I am immensely proud of the collaborative spirit that defines our institution.

Our focus is to impart quality teaching to our students be it academics, co- curricular and extra activities for overall personality development of students.

During the last one-year various departments of our college organized a number of academic programs like One day Lecture, Special lectures etc. Apart from this, literary events- Sahityashala, and departmental exhibitions were organized, where students showcased their talent and potential under the able guidance of our talented faculty members.

The students of our cultural team have done exceptionally well during the last year. In the month of September 2023, our cultural team visited three universities of Punjab- Punjabi University, Patiala, Panjab University, Chandigarh and Guru Nanak Dev University, Amritsar- under a cultural exchange programme. They showcased their talent through dance and music, which was applauded by all.

In the 4th BBMKU Inter College Youth Festival-'Antarnad 2024', our college cultural team performed in a grand manner and won the Championship. Thirteen of our students were part of the university cultural team which participated in the East Zone Inter University Youth Festival 'Umang' at Berhampur University and won medals. Our students have contributed to the cultural team that competed at the National level in Ludhiana- a remarkable achievement.

Our students have brought laurels to the college in the area of sports and NCC. The college NCC unit is considered to be best in the 36 Bihar - Jharkhand battalion. Many of our NCC cadets have successfully completed 'B' & 'C' certificate examinations.

Three of our cadets took part in the Republic Day Parade this year at Rajpath, New Delhi, which was a glorious moment for the college.

In the last year, performance of our students in the field of sports has been brilliant. The college team M & W- took part in eleven sporting events at the Inter College level and were declared winners in six and runners up in four events. The BBMK University, Dhanbad, had entrusted our college with the responsibility of organizing the 4th Inter College Cricket Tournament, which was organized successfully and was won by our college.

In response to the evolving educational landscape, the college has remained keenly attuned to the needs of its students amidst the recent scenario. Recognizing the challenges faced by students, the institution has taken proactive measures to ensure their academic success. One such thing is to impart training and skills to our students. For this, Training and Placement cell of the college is working constantly in the interest of our students. Even students who have recently graduated have been awarded the same opportunity.

As we celebrate the diversity of talent and ideas within our college, let us also reaffirm our commitment to excellence and continuous growth. This magazine mirrors the vision of our stakeholders, and may it inspire and ignite the spark of curiosity within each of us, propelling us towards new horizons of knowledge and discovery.

Wishing you all an enriching and rewarding experience as you delve into the pages of our college magazine.

Warm regards,

Dr. Sanjay Prasad
Principal

From the Editor's Desk

Baisakhi Greetings!

As the warm breeze of spring envelops us in its embrace, we welcome you to the unveiling of the annual spectacle of intellectual prowess and creative fervor - *Baisakhi*, the Annual College magazine of Guru Nanak College, Dhanbad. It is with immense pleasure and pride that we present to you this compilation of thoughts, stories, and reflections that mirror the essence of our college community.

At Guru Nanak College, we believe in the power of inclusivity and diversity, and this year's edition of *Baisakhi* is a testament to that belief. From thought-provoking articles on the Vedic tradition of learning to discussions on the impact of globalization on indigenous communities, our magazine reflects the rich tapestry of ideas that define our collective consciousness.

As we delve into the contents of this magazine, we encounter a plethora of voices - from members of the governing body to faculty, students, and alumni. Each contribution adds a unique hue to the canvas of our collective narrative, weaving together stories of resilience, innovation, and social change.

One of the highlights of this edition is the exploration of emerging technologies and their ethical implications. From cryptography to artificial intelligence, our contributors delve into the complexities of these advancements, raising important questions about their impact on society and human values.

Amidst discussions on technology and progress, *Baisakhi* also delves into timeless themes of faith, identity, and social justice. Through poems, short stories, and memoirs, our writers invite readers to contemplate the intricacies of the human experience and the interconnectedness of our shared humanity.

As we celebrate the achievements of our college community, we also acknowledge the challenges that lie ahead. From empowering women to addressing the needs of special education, *Baisakhi* serves as a platform for dialogue and action, inspiring us to strive for a more equitable and inclusive society.

At its core, *Baisakhi* is a celebration of learning - a journey of exploration and discovery that transcends the boundaries of the classroom. It is a reminder that education is not just about acquiring knowledge but also about nurturing empathy, compassion, and a sense of social responsibility.

As we embark on this journey together, we extend our gratitude to all our contributors, readers, and supporters who have made this edition of *Baisakhi* possible. Your feedback and encouragement fuel our passion for excellence, and we pledge to continue pushing the boundaries of creativity and innovation in the years to come.

In closing, let us remember that *Baisakhi* is more than just a magazine - it is a reflection of who we are as a college community and a testament to our collective commitment to excellence and growth. May it inspire us to continue striving for a brighter and more inclusive future for all.

Warm regards,

Dr. Varsha Singh

Content Editor, *Baisakhi*

Message From the Former President, Guru Nanak College

I have had long association with Guru Nanak College, Dhanbad right since its inception, when the college was functioning from the Gurudwara's adjoining building. I have had the privilege of serving as its President for 4 to 5 years during its formative years (1970s).

Over the years the college has flourished at the new premises and attained excellence.

I was very happy to find that the college has attained very high standards in all spheres of its functioning viz academics, sports as well as extracurricular activities like debates, cultural programme etc. I am sure that under the able guidance and leadership of current President Mr. Chahal, Guru Nanak College, Dhanbad will get rated as one of the leading educational institute of the region.

With my best wishes,

B.S. Jabbi
Chandigarh

WORD SPACE

FACULTY SPEAKS

My Experience with Students

Amarjit Singh, Head, Department of English & Prof. in Charge - Bhuda Campus

In my career as a teacher for thirty-three years, I have thousands of experiences with students. It is said that students are the soul of educational institutions. They are raw in the beginning like a nascent baby. Students come for education to the college. There are three categories among the students. Some students come for an education that will lead to a secure career in life. These students are motivated and have a fixed goal in life. Though jobs are the real goal of the students. Some of them are confused and have no determined motive in their studies; they read or study aimlessly because there is no aim in their life. Now another type of students who lose their identity in the glitter of college and have no fixed goal. Some of the students read or study because the guardians of these students ask them to go to college for education. Very few students come to the college to acquire knowledge. As the classes progress we become more close to the students and the students share their questions regarding life and career. Still another category of students who due to the poor economic background of their families do not come to the college because they have to assist their guardians.

There is no shortcut in education or studies which many students want. Such students are lured by coaching institutions and tuition teachers to come for shortcuts or easily available passports and guidebooks. This is more harmful than helpful. The students should not be intoxicated by these cheap study materials. Why does the student go to coaching institutes? The answer is that they procure cheap market notes or books to pass the exam. The college in which I work as a teacher has made me more concerned for them. The teachers and the college administration have made it clear that for such students remedial classes are held and mentor-mentee relations are followed in the college. My suggestion to students is that proper education is the only solution to this problem.

Vedic Tradition of Learning

Dr. Ranjana Das, Head, Department of History

Over thousands of years, ancient India had its own unique culture and civilization. The ancient heritage has historically been shaped by the great saints. The Vedas, which in Sanskrit means "knowledge," served as the foundation for the traditional Indian educational system, giving rise to its name, the Vedic Educational System. They best illustrate an enlightened culture and contain the origins and seeds of Hindu beliefs and practices.

The Vedas were usually taught at Gurukuls. The Gurukul system of residential education was common in ancient India. At the Gurukul, everyone was treated equally. The guru (teacher) and shishya (students) shared a home or were in close proximity. In India, gurukuls were the preferred educational setting prior to British rule. During colonial times, the British imported their centralized system of industrial-era education while systematically de-emphasizing Vedic education. However, lately, this ancient form of education is seeing renewed interest.

Guru-Śiṣya Paramparā (preceptor-disciple tradition) method has occupied an important place in Indian culture. The system of Guru-Śiṣya Paramparā has been in this nation since ancient times. The simple definition of Guru: a religious teacher and spiritual guide in Hinduism whom you trust; a person who has a lot of experience in or knowledge about a particular subject. Guru is a Sanskrit term that connotes someone who is a "teacher, guide, expert, or master" of a certain knowledge or field. The Guru is more than someone who teaches a specific type of knowledge, and includes in its scope someone who is also a "counselor, a sort of parent of mind and soul, who helps mold values and experiential source and who reveals the meaning of life.

The modern gurukul system was first established in 1886 by Dayananda Saraswati, the Arya Samaj's founder, and Swami Shraddhanand, who also founded the now-common Dayanand Anglo-Vedic Public Schools and Universities. Shastriji Maharaj Dharamjivan Das Swami adopted this approach in 1948 and established the first Swaminarayan Gurukul in Rajkot, Gujarat.

At a gurukul, values such as simplicity of living, adherence to a strict schedule, and reverence for the teacher are emphasized. The students are taught equality and independence by having them all clean up after themselves. Through prayer, yoga, and meditation, students are taught about spirituality. Children can benefit from this by lowering their stress and anxiety in today's competitive world. Vedic education is a way of life rather than just a system of instruction. Vedic education places a strong emphasis on the development of the whole person.

Vedic education is distinct from religious education. It shows how agnostic the system is about religion. According to historian and author, Mr. A.S. Altekar, the aims of Vedic education are as listed below:

- Personality development through self-realization and self-respect. The end goal was to build self-awareness and this had to be developed through practice.
- Character formation by encouraging the students to lead a simple life. Special emphasis was given to moral education and its impact on shaping one's character

- Performance of civic and social duties was of utmost importance. In the Gurukul, everyone lived as equals and participated in all jobs. The students were made aware of their responsibility to society and the importance of being a good person
- Practical education was also imparted in the form of hands-on training in professions that interested the students. They were taught the dignity of manual labour and the value of having vocational training
- Preservation and spread of culture were seen as a means to pass traditions to the next generation. Hence, the students were taught that they owed three debts - to the gods, to the past gurus, and their ancestors. The students learned to serve the gods, which paid the first debt. The second was paid by learning the teachings of past intellectuals. The third debt to the ancestors was paid by raising children and educating them. Thus, all the traditions were preserved and passed on.
- Achieving enlightenment by performing prayers and rituals daily was also encouraged. This was done to teach each student the importance of the non-physical world thereby, laying an equal emphasis on body and soul.

In the Vedic era, eligibility was not based on gender. The Vedas were studied by both men and women. There are accounts of several learned women and even female sages (Rishikas). There is some proof that untouchables of the Shudra caste were forbidden from attending school. Students could be of the Brahmin, Kshatriya, or Vaishya castes, whereas teachers were typically of the Brahmin caste. After completing the upanayana, or sacred thread ceremony, students became eligible. When the child was 8 to 12 years old, they underwent this ceremony. Typically, studies lasted 12 years.

The study of the four Vedas—the Rigveda, the Yajurveda, the Samaveda, and the Atharvaveda—formed the foundation of Vedic education. The various teaching techniques included debates, critical analysis, introspection, and memorization. Institutions referred to as Parishads were centres of higher education for advanced learning. There, students gathered to educate themselves through conversation and discourse.

People all over India have recently stepped up their efforts to revive the Vedic educational philosophies. Gurukuls with private funding have popped up all over the nation. These institutions place a high value on spirituality and conventional principles. No certification is provided by the gurukul, but some students may obtain one from the National Institute of Open Schooling (NIOS). Students who want to enter the formal employment system may experience difficulties as a result of this. To achieve this, the government has started to work toward formal certification for these institutes.

In conclusion, it is clear that even though the Vedic educational system is old, it is still applicable in the modern era. In contrast to modern education, it emphasizes on holistic development, including mental, emotional, and physical growth. The Indian educational system needs some attention, and that remedy is a balanced mix of modern education and the traditional Vedic system.

Banking Financial Services and Insurance Sector

Santosh Kumar, Assistant Professor, H.O.D. Department of Commerce

The Sector offering a variety of financial products or services is collectively referred to in the industry as banking, financial services, and insurance, or BFSI Sector. This covers businesses that work in one or more of these financial sectors, as well as universal banks that offers a variety of financial services. Commercial banks, insurance providers, non-banking financial institutions, mutual funds, cooperatives, pension funds, and other smaller financial organizations make up the BFSI Sector

Core banking, retail, private, corporate, investment, and cards may all be included in the banking portion of BFSI Sector. Mutual funds, payment gateways, and stock brokerage are examples of financial services. General insurance and life insurance are both covered by insurance. Information technology (IT), IT-enabled services (ITES), business process outsourcing (BPO), and technical/professional services companies that oversee data processing, software development, and application testing in this field frequently use this word.

Current BFSI Industry Trends and Developments

BFSI adjusts to the changing consumer demands and the state of the world economy. Current patterns include:

Digital Conversion

Fintech adoption

The broad use of financial technology (fintech) is causing a major transformation in the BFSI sector. Fintech enterprises utilize technology to offer inventive solutions, ranging from peer-to-peer lending and robo-advisors to digital payment platforms.

Payments and Banking via Mobile

Nowadays, mobile banking is a major factor, giving users the convenience of managing their finances while on the go. Mobile payment solutions are revolutionizing the way transactions take place, all thanks to safe and effective technology.

Blockchain Methods

Blockchain technology is improving financial transaction efficiency, security, and transparency, which is revolutionizing the BFSI industry. It is extensively utilized in fields including digital identity verification, smart contracts, and international payments.

Regulatory Changes

Observance and Management of Risk

The BFSI sector is still shaped by strict regulatory requirements that prioritize enhancing compliance and risk management procedures. Organizations are making investments in strong systems to guarantee compliance with changing regulatory policies.

New Policies' Effects on BFSI

The sector is adjusting to the effects of new regulations designed to promote consumer protection and financial stability. The operating landscape is changing as a result of modifications to cybersecurity standards, anti-money laundering laws, and data privacy laws.

Automation of Machine Learning and Artificial Intelligence in Banking Processes

Routine banking procedures are being automated with the use of artificial intelligence (AI) and machine learning (ML), which lowers operating expenses and boosts productivity. Examples of AI applications are fraud detection systems, chatbots, and automated customer support.

Tailored Financial Services

BFSI companies can now give individualized financial services because to AI. Institutions can improve the overall customer experience by customizing their products to meet the demands of specific customers through data analysis and predictive modelling.

Cybersecurity in BFSI: Increasing Danger

The threat landscape for cyberattacks is always growing as the BFSI sector embraces digital transformation.

Institutions spend heavily on cutting-edge technologies and cybersecurity techniques to protect sensitive financial data.

Techniques for Protecting Financial Information

BFSI institutions are putting strong strategies into place, such as multi-factor authentication, encryption, and continuous monitoring, in response to cybersecurity threats. Important elements of these techniques include developing resilient security frameworks and working with cybersecurity specialists.

Ecological Banking

Green, Social, and Governance (ESG) Investing

With an increasing emphasis on Environmental, Social, and Governance (ESG) principles, sustainable finance is becoming more and more popular. To encourage ethical and responsible investing, investors and financial institutions are incorporating ESG factors into their decision-making processes.

Initiatives in Green Banking

Green banking activities center on eco-friendly methods, ranging from financing sustainability-promoting projects to conducting paperless transactions. To address climate change concerns, financial organizations are progressively integrating green concepts into their operations.

Novel Approaches to Risk Management

1. **Advanced Analytics for Risk Assessment:** Using advanced analytics, such as predictive modelling and machine learning, can improve risk assessment skills. Big data can be used by institutions to anticipate future weaknesses, spot emerging dangers, and make data-driven decisions for proactive risk management.
2. **RegTech Solutions:** RegTech, or regulatory technology, provides creative ways to automate and simplify regulatory compliance. By using RegTech solutions, manual processes can be lessened while simultaneously increasing efficiency and accuracy in meeting compliance requirements.

Governance, Social, and Environmental (ESG) Aspects

1. **ESG Risk Assessment:** Including ESG considerations in risk assessments is crucial as sustainability gains prominence. Institutions must assess the social and environmental hazards related to their lending and investing strategies. An enhanced perspective of possible risks and opportunities can be obtained by including ESG factors into risk models.
2. **Risks Associated with Climate Change:** Natural catastrophes and legislative changes that impact carbon-intensive businesses are two examples of the specific risks that climate change presents to the BFSI industry. To lessen the impact of climate-related risks on their portfolios, institutions need to undertake in-depth evaluations of the climate and devise solutions accordingly.

BFSI Sector in 2024: Prospects for the Future

The future landscape of the industry will be shaped by anticipated developments that will be driven by developing technology and impacted by global economic forces. For stakeholders hoping to succeed over the long term in the fast-paced BFSI industry, adjusting to these developments will be crucial.

Expected Modifications and Advancements

In the future, more developments in technology, legal frameworks, and consumer demands are anticipated in the BFSI sector. It is anticipated that there will be more cooperation between fintech disruptors and established financial institutions, which will promote innovation and better services.

Possible Effects of New Technologies

The BFSI environment could change as a result of emerging technologies like quantum computing, decentralized finance (DeFi), and advanced analytics. By improving security, effectiveness, and the general consumer experience, these technologies may usher in a new era in financial services.

The BFSI Sector is Affected by Global Economic Factors

The state of the world economy is inextricably related to the BFSI sector. The success of the sector can be impacted by variables including interest rates, inflation, and geopolitical developments. Institutions need to be alert and flexible in order to handle any economic difficulties.

Transforming Learning: The Evolution of Guru Nanak College, Dhanbad

Sanjay Kumar Sinha, Coordinator BBA, Assistant Professor, Department of Commerce

The educational landscape of India is undergoing a profound transformation with the implementation of the New Education Policy 2020. While its impact is already palpable across various educational segments, the real seismic shifts are yet to unfold, particularly in Primary, Secondary, and Higher education. Every facet of the educational sphere is poised to experience significant changes, necessitating institutions to adapt swiftly to the evolving scenario.

In this wave of transformation, Guru Nanak College, Dhanbad, stands as a testament to the winds of change. The closure of Intermediate classes, though resulting in substantial revenue loss, signifies a bold stride towards aligning with the new policy directives. However, the college's proactive approach to introducing and expanding vocational courses paints a promising picture for the future. The surge in enrolments for BBA and BCA courses during the last academic year serves as a beacon of encouragement, reflecting students' receptiveness to contemporary educational offerings.

Presently, the college boasts eight academic departments, each playing a vital role in shaping the educational landscape. Among them, the Department of Vocational Studies emerges as a revenue frontrunner, while the Department of Commerce leads in student numbers.

The Department of Commerce now stands at a pivotal juncture, poised to spearhead innovative initiatives in line with the evolving educational paradigm. Its role in establishing and managing knowledge and skill centers, such as taxation knowledge hubs and legal compliance facilities for ALP and company registrations, is paramount. Embracing a diverse array of activities spanning finance, taxation, and allied disciplines, the department can effectively cater to students' aspirations for professional certifications like Chartered Accountancy, Cost Accountancy, and Company Secretary-ship. Furthermore, the introduction of certificate courses in Taxation, GST, Income Tax Accounting, and legal matters promises to enrich the academic offerings and prepare students for the dynamic professional landscape ahead.

As Charles Darwin famously posited, survival hinges not on strength or intelligence alone but on the ability to adapt to change. In the educational realm, the adage holds true, emphasizing the imperative for institutions like Guru Nanak College to embrace change wholeheartedly. By fostering a culture of innovation and adaptability, they pave the way for a brighter, more responsive educational future.

Secularism and India

Dr. Mina Malkhandi, Head & Assistant Professor, Department of Political Science

India is a land of many religions. Here the Hindus are in the majority, but people of all religions have equal rights. All are equal in the eye of the law and all enjoy equal protection of the law. There can be no discrimination based on religion. All enjoy the freedom of conscience. So, every citizen may follow a religion of her/his choice and may also have religious conversion by her/his will. The people may propagate any religion by peaceful means. People may create institutions for their religious affairs and may manage them. The state cannot impose a tax whose proceeds are of benefit to a particular religion. Religious instruction may be imparted in state institutions, but attendance cannot be made compulsory. So, D.E. Smith says: "India is a secular state in the same sense it is democratic."

A secular state has been established in India for which, the following reasons may be given:

The people of India follow many religions and all play their role in the development of the country. Our nationalism is based on the motto that people of all religions- Hindu, Muslim, Sikh, and Christian are like brethren.

Each modern state is a developed or a developing state. Secularism alone can open the way of progress. In 1920 Mustafa Kamal captured power in Turkey and made his country a secular republic. Hence, it became a matter of surprise in a Muslim country. But Turkey became a developed country.) The fanatics have their hold on a theocratic system and for that reason, such a state cannot make its progress.

Secularism has its rapport with a democratic system. In the Western countries, most of the people are Christians and yet they preferred democracy and liberated their state from the hold of religion. If the state is theocratic, some particular religion will have its sway whose heads would create obstructions in the way of progress.

A secular state desires a social welfare state. Society is ridden with many evils such as untouchability, caste system, human sacrifice, communal hatred, and the like. Secularism can eradicate such evils. So, in our country, no religion can interfere in the affairs of the state, while the state can interfere in religious affairs for the sake of social reform.

The people of all religions observe some practices or customs and accordingly, they have rights related to marriage, divorce, adoption of a child, and succession of property. In India, we have a uniform criminal code, but there is no uniform civil code. It creates obstacles in the settlement of complicated cases. Art. 44 of the Constitution enjoins that the state shall enforce uniform civil code throughout the country. In the **Shah Bano case** (1985) and **Sarla Mugdal case** (1995), the Supreme Court has advised that this provision of the constitution should be implemented.

Now the idea of secularism has its universal recognition. It is a standing pillar of a modern state.

UNVEILING THE ENIGMA: A GLIMPSE INTO CRYPTOGRAPHY

Pushpa Tewari, Assistant Professor, Coordinator: BCA

The term "cryptography" originates from the Greek words "kryptos" (hidden) and "graphein" (writing), signifying the art and science of securing information through hidden writing. From Bitcoin to Blockchain, cryptocurrencies to e-banking, from web browsing to electronic signature, it exists ubiquitously in every digital forum. It transcends mere obfuscation, transforming readily comprehensible plaintext into an indecipherable code known as ciphertext. This coded form, generated by intricate algorithms, acts as a shield, protecting sensitive data from unauthorized access. Only individuals possessing the appropriate key can unlock its secrets and unveil its true contents. Cryptography safeguards information throughout its lifecycle, ensuring secure storage, transmission, and verification. It thwarts potential thefts, sabotage attempts, and unauthorized access, while simultaneously verifying the intended recipient's legitimacy by requiring them to possess the decryption key. Beyond textual realms, the power of cryptography extends to visual information as well. Techniques like microdots and merging enable the embedding of coded data within images, reminiscent of the complex hieroglyphics employed by the ancient Egyptians. This ability to conceal information within multiple layers significantly enhances its security.

While the exact origins remain veiled in the mists of time, evidence suggests the use of cryptography as early as 1900 B.C. An inscription by an Egyptian scribe utilizing non-standard hieroglyphs serves as a testament to its ancient roots. This historical glimpse underscores the enduring significance of cryptography, a practice that has protected sensitive information across millennia and continues to evolve in the modern digital age.

Even though cryptography might seem like a modern marvel, its origins whisper from the depths of history, intertwined with the very act of communication itself. Even the ancient Indian treatise, Arthashastra, authored by Chanakya around 300 BCE, mentions the use of "secret writing" by spies and agents. Chanakya wasn't just a user, but an innovator. He classified secret writing into four categories, devised methods to crack enemy codes, and even described tools like the scytale and cipher disks. His techniques ranged from simple substitutions to complex polyalphabetic ciphers, showcasing the diverse spectrum of cryptographic thought even in those early days. But perhaps the most famous documented historical example is the Caesar Cipher, employed by Julius Caesar himself. Imagine Caesar, the Roman dictator, needing to send a confidential message. He wouldn't trust a regular courier, so he turned to cryptography. This cipher, named after him, simply shifted each letter a few positions down the alphabet, creating a jumbled code only decipherable with the "key" (the number of positions shifted). While the Caesar Cipher might seem basic today, it marked a significant step in the evolution of cryptography. It demonstrated algorithms and keys, the cornerstone of modern encryption. More importantly, it highlighted the need for secure communication, which has transcended millennia. So, the next time you send an encrypted message, remember that you're not just using modern technology, but carrying on a legacy whispered through time. From the sands of ancient India to the halls of Roman power, cryptography has served as a silent guardian of secrets, ensuring that our messages reach their intended ears, safe from prying eyes.

Far from limiting the use of cryptography to government officials and the military, cryptography is widely used by the public in the modern world. Most of the time, individuals are not even aware that cryptography is present in the tasks they are carrying out. Emails, Virtual Private Networks (or VPNs), ATM, online signatures, and time stamping are all examples of cryptography in daily life. Another notable application of cryptography in today's world is in cryptocurrency. The cryptography used in cryptocurrency serves the purposes of securing transactions, verifying the transfer of assets, and managing the creation of currency units. Examples of cryptography in daily use include Authentication/Digital Signatures, Time Stamping, Electronic Money, Kerberos, Anonymous Remailers and Disk Encryption.

Certainly the integration of cryptography in different aspects of people's daily lives, cryptography will remain an overarching presence in the modern world.

Boons & Banes of Artificial Intelligence: The Deepfake Dilemma

Uday Kumar Sinha, Assistant Professor, Dept. of Vocational Studies: BCA

Artificial Intelligence (AI) has emerged as a transformative force in our modern world, revolutionizing various sectors from healthcare to entertainment. However, amidst its remarkable advancements, AI also brings forth a phenomenon that both fascinates and alarms us: Deepfake technology. Deepfakes, a portmanteau of "deep learning" and "fake," refer to highly realistic synthetic media generated using AI algorithms, particularly deep learning neural networks. While deepfakes offer incredible potential for entertainment and innovation, they also pose significant ethical, social, and security challenges.

At first glance, deepfake technology appears astonishingly creative and entertaining. It enables filmmakers to resurrect deceased actors for one last performance, seamlessly insert actors into scenes they never participated in, and bring characters to life in ways previously unimaginable. This capability has immense potential for the entertainment industry, allowing for the production of high-quality content at a fraction of traditional costs.

Moreover, deepfake technology has facilitated groundbreaking advancements in fields like medicine and education. Medical professionals can use AI-generated simulations to train for complex surgeries, providing a risk-free environment to hone their skills. Similarly, educators can create lifelike virtual tutors to personalize learning experiences for students, catering to individual needs and learning styles.

However, beneath the surface of this technological marvel lies a darker side—a side plagued by misinformation, manipulation, and malicious intent. The ease with which deepfake technology can manipulate audio and video content poses a severe threat to the integrity of information in the digital age. Politicians, celebrities, and ordinary individuals alike are vulnerable to being misrepresented through the creation of false narratives and fabricated evidence.

The implications of this are profound, extending beyond mere reputational damage. In a world where trust in media and information is already fragile, the proliferation of deepfakes threatens to erode the very foundation of truth and authenticity. The dissemination of misleading content can sow confusion, incite conflict, and undermine democratic processes, making it increasingly challenging to discern fact from fiction. Furthermore, deepfake technology raises significant concerns regarding privacy and consent. The ability to superimpose someone's likeness onto explicit or compromising material without their knowledge or consent can have devastating consequences, leading to reputational harm, psychological trauma, and even legal repercussions. Victims of deepfake exploitation often find themselves powerless against the viral spread of falsified content, struggling to reclaim their agency and restore their tarnished image.

Addressing the ethical and societal implications of deepfake technology requires a multifaceted approach that combines technological innovation, regulatory frameworks, and public awareness. Technological solutions such as digital watermarking and blockchain verification can help authenticate media content and detect tampering attempts. Additionally, advancements in AI-driven detection algorithms are crucial for identifying and mitigating the spread of deepfake content across online platforms. On the regulatory front, policymakers must navigate the delicate balance between protecting free speech and combating malicious misuse of technology. Legislation aimed at criminalizing the creation and dissemination of deepfakes without consent can serve as a deterrent while safeguarding individuals' rights to privacy and

integrity. Moreover, fostering digital literacy and critical thinking skills is paramount in empowering individuals to navigate the digital landscape responsibly. By educating the public about the existence and potential dangers of deepfake technology, we can cultivate a more discerning society capable of recognizing and rejecting misinformation.

Ultimately, the rise of deepfake technology underscores the dual nature of AI—a double-edged sword that promises both incredible opportunities and formidable challenges. As we continue to harness the power of artificial intelligence to reshape our world, it is essential to remain vigilant, ethical, and proactive in mitigating the risks posed by emerging technologies like deepfakes. Only through collective effort and responsible innovation can we ensure that AI remains a force for good in the years to come.

The growing prevalence of deepfake technology underscores the urgent need for comprehensive solutions to address its multifaceted challenges. From enhancing detection capabilities to strengthening regulatory frameworks, concerted efforts are required to safeguard individuals' rights, preserve the integrity of information, and uphold democratic values in the face of evolving technological threats.

One of the most pressing concerns surrounding deepfake technology is its potential to undermine trust and sow discord in society. With the ability to fabricate convincing audio and video content, malicious actors can manipulate public perception, spread disinformation, and fuel social unrest. In an era already marked by polarization and distrust, the proliferation of deepfakes exacerbates existing vulnerabilities, making it increasingly difficult to discern truth from falsehood. Furthermore, the democratization of deepfake tools amplifies the risk of their misuse by individuals with nefarious intentions. What was once confined to skilled practitioners and sophisticated organizations has now become accessible to anyone with an internet connection and basic technical knowledge. This democratization not only lowers the barrier to entry for malicious actors but also complicates efforts to trace and hold them accountable for their actions.

In conclusion, deepfake technology represents a double-edged sword that promises both innovation and peril in equal measure. While its potential for creative expression and entertainment is vast, its capacity for misinformation, manipulation, and harm cannot be ignored. As we navigate the complex landscape of AI-driven media manipulation, it is essential to adopt a proactive and collaborative approach to mitigate the risks posed by deepfakes effectively. By investing in detection technologies, promoting industry standards, raising public awareness, and enacting appropriate regulations, we can harness the benefits of AI while safeguarding individuals' rights, preserving the integrity of information, and upholding democratic values in the digital age.

Can a Career Coexist with Motherhood?

Daljeet Singh, Assistant Professor, Department of Commerce, **Mrs. Jaspreet Kaur**

The compatibility of a career with motherhood poses a challenging question. While a majority of opinions lean towards an affirmative response, a notable 'but' introduces a significant dilemma. When one brings a child into the world, it becomes their paramount responsibility to nurture them with values, talents, education, and discipline. In our societal context, this responsibility predominantly falls on the mother's shoulders, despite fathers also being accountable, albeit with more flexibility to evade their duties when necessary, given the perceived prioritization of their work over that of their spouses.

This societal paradigm places an undue burden on women, even those who are highly educated and financially independent, to adopt a primarily domestic role upon entering the household. Consequently, achieving balance in life becomes arduous for women, often resulting in excessive stress and eventual abandonment of their careers.

Furthermore, both motherhood and career demand significant commitment, making it challenging to fulfill one without sacrificing the other. In households where both parents actively participate in child-rearing, working mothers experience reduced guilt and greater satisfaction. It is widely acknowledged that raising children is an immensely challenging task, but when all family members contribute, children tend to be more adaptable, flexible, and exhibit fewer behavioral issues.

In the tug-of-war between career and motherhood, a decision must engage both the heart and mind. To pursue both endeavors, women must display increased initiative, positivity, motivation, and patience. When necessary, women may opt for career breaks and subsequently re-enter the workforce, with supportive family members facilitating this transition. Flexible working arrangements can also enable women to balance their professional pursuits with motherhood, ensuring financial stability while cherishing the joys of parenthood.

Unfortunately, working mothers often encounter a loss of respect from their families, a sentiment that can be deeply hurtful. It is imperative for society to recognize that career and motherhood are not mutually exclusive; rather, they can complement each other harmoniously. The profound love that a mother harbors for her children epitomizes the purest form of human affection, and thus, motherhood should be celebrated and embraced, not feared.

Being a working mother is undeniably challenging, requiring resilience and a willingness to navigate inevitable setbacks. However, with adequate support both at home and in the workplace, the journey becomes more manageable, fostering a fulfilling and rewarding life for women who choose to embark on this dual path.

The Startup Ecosystem in India

Sadhna Kumari Singh, Assistant Professor, Department of Economics

The government of India launched the Startup India initiative on the 16th of January 2016 with an aim to build a stronger ecosystem for nurturing India's startup culture that would further drive India's economic growth, support entrepreneurship, and enable large-scale employment opportunities. India now has the third largest startup ecosystem in the world after the US and China. Around 117731 DPIIT recognized startups are there in the country spread across 763 districts and most importantly 49% of them have a base in tier 2 and tier 3 cities. As of 3rd October 2023, India has 111 unicorns with a total valuation of \$349.67 billion. There has been a 15 times increase in the total funding of startups, a 9 times increase in the number of investors, and a 7 times increase in the number of incubators. As a report by DPIIT, India registered a whopping rise of 15,400% in the number of startups which rose from 471 in 2016 to 72,993 as of 30th June 2022. There is one thing stronger than all the armies in the world put together, and that is an idea. An idea, perhaps, is the most dangerous and most powerful of all weapons, especially when harnessed by visionary entrepreneurs. In the realm of startups, it is not just about sheer financial strength or extensive resources; it is the innovative and transformative ideas that have the potential to disrupt industries and reshape the future.

India, a land of vibrant culture and rich history is now emerging as a hotbed for a new generation of innovative and passionate entrepreneurs. The Nation's rapidly growing economy coupled with a youthful population and a burgeoning middle class is fuelling an unprecedented boom in the startup industry. With an all-time high of over 1 lakh startups, uncounting Indian entrepreneurs are fearlessly tackling challenges and contributing significantly to India's development trajectory. Many enterprising people who dream of starting their businesses lack the resources to do so as a result their ideas, talent, and capabilities remain untapped and the country loses out on wealth creation, economic growth, and employment generation. Startup India initiative has provided a booster shot to entrepreneurship and economic development by ensuring that people who have the potential to innovate and start their businesses are encouraged with proactive support and incentives at multiple levels. Startup India is a revolutionary initiative to assist aspiring individuals to start their own business. Startup India initiative has received worldwide support for its attempt to bring startups to the forefront of India's growth story. It allows entrepreneurs to focus on their core business while empowering them with a strong ecosystem to support their creativity and growth.

An Entity shall be considered a startup if it is incorporated as a private limited company (as defined in the Companies Act of 2013) or registered as a partnership firm (under section 59 of the Partnership Act, 1932) or a limited liability partnership (under a limited liability Partnership Act, 2008) upto 10 years from the date of its incorporation if its turnover since incorporation has not exceeded 100 crores. If a business is working to innovate, develop, or improve its products or services, or if it has a scalable business model with high potential for employment or wealth creation.

To meet the objectives of the initiative the government of India announced an action plan that addresses all aspects of the startup ecosystem. With the action plan, the government hopes to accelerate the spreading of the Startup movement in the country from the digital technology sector to a wide array of sectors including agriculture, manufacturing, social sector, healthcare, and education from existing Tier 1 cities to Tier 2 and Tier 3 cities including semi-urban and rural areas. The action plan focuses on simplification and handholding funding, support initiatives, industry partnerships, and incubation.

The government of India has launched several schemes to boost the startup ecosystem in the country:

- **Fund or Funds for Startup Scheme:** - The government has established this scheme with a corpus of 10,000 crores to meet the funding needs of a startup. DPIIT is the monitoring agency and Small Industries Development Bank of India (SIDBI) is the operating agency.
- **Credit Guarantee Schemes for Startups:** - The government has established the credit guarantee scheme as a starter for providing credit to loans extended to DPIIT-recognized startups by scheduled commercial banks, non-bank financial companies, and venture debt funds under SEBI registered alternative investment fund.
- **Regulatory Reforms:** - Since 2016, the government has implemented over 50 regulatory reforms to improve the ease of doing business, facilitate raising capital, and reduce compliance burdens for startups.
- **Ease of procurement:** - To facilitate procurement, central ministries and departments are directed to relax conditions of prior turnover and experience in public procurement for all DPIIT recognized startups, subject to meeting quality and technical specifications.
- **Government e-marketplace (GeM):** Startup Runway is a platform that directly connects startups with government agencies to sell their products and services.
- **Support for Intellectual Property Protection:** - Startups can file patents, designs, and trademarks faster through registered facilitators with the government's Startups Intellectual Property Protection (SIPP) program.
- **Self-Certificate Labor and Environmental Laws:** Startups can self-certify compliance with 9 labor and 3 environment laws for 3-5 years from incorporation.
- **Income Tax Exemption:** - Startups founded after April 1st, 2016, can apply for income tax exemption if they hold inter-ministerial board certificates.
- **International Market Access to Indian Startups:-** One of the key objectives of the Startup India initiative is to help connect the Indian startup ecosystem to the global through various engagement models.
- **Faster exit for startups:** The Indian government has announced that startups can now wind up operations within 90 days, as compared to 180 days for other companies.
- **Startup India Hub:** - The Indian Government launched the Startup India Online Hub on June 19th, 2017. This online platform allows all the participants of the entrepreneurial ecosystem in India to discover, connect, and engage with one another.

The startup ecosystem in India is a tale of remarkable growth, resilience, and potential. Over the past decade, India has transformed into a breeding ground for innovation, witnessing an explosion of entrepreneurial activity across various sectors. The robust support from the government, exemplified by initiatives like "Startup India," has not only streamlined regulatory processes but has also instilled confidence among entrepreneurs. The influx of venture capital and foreign investments has injected vitality into the ecosystem, allowing startups to scale rapidly and compete globally. G-20 groups under India's Presidency emphasized the importance of startups in driving economic growth and innovation on a global scale. Indian startup ecosystem holds immense potential across various sectors with emerging industries like EVs, clean energy, and drones presenting abundant opportunities to promote the startup ecosystem globally, solidifying the bright outlook of Indian startups shaping India's future.

Anti-Ruble

Prof. Piyush Agarwal, Assistant Professor, Department of Commerce

Introduction

Can Ukraine withstand Russia alone? Russia was alone but Ukraine had the direct support of many NATO countries apart from the sanctions imposed on Russia. I am not favouring or opposing any country but just analyzing the amount of Russian currency Ruble spent against Ukrainian currency Hryvnia together with many other currencies namely the US Dollar.

We have not discussed the oil prices, flour shortage, war damage, loss of lives, loss of infrastructure, and other problems that arise due to this war but in our study, we have only concentrated on the amount of money in various currencies which is spent to sustain this war for so long.

World's support to Ukraine in the war against Russia

According to an article by Thomas O Falk in Aljazeera nearly \$100bn has been allocated by the US to support Ukraine to sustain war against Russia in 2022 alone. This sum has been provided in four installments. The second highest contributor is the United Kingdom with \$4.40bn. Immediately after becoming the Prime Minister of UK, Mr. Rishi Sunak promised to give 125 more anti-aircraft missiles to Ukraine. At least 28 countries (including US, the United Kingdom, Eastern European countries, Baltic, Scandinavian countries, Spain Italy, Portugal, and Germany) are providing weapons to Ukraine which would cost billions of dollars.

If we talk about the economy, Russia incurred more losses in terms of sanctions, shortage of foreign exchange, and depreciation of Ruble against Hryvnia. As of March 2023, the Ukrainian currency is 2.08 times stronger than the Russian currency. However, Ukraine suffered more in terms of lives, infrastructure, growth, and development.

Conclusion

From the above analysis, it is evident that not only Russia but many other developed countries have been directly or indirectly affected by the ongoing conflict. For instance the US economy dived due to the huge aid packages. Europe has been denied oil by Russia which is supposedly illegal after the sanctions but the European Union was ready to import, so there is an acute power shortage.

Thus, the developed countries are adversely affected than the underdeveloped countries. Therefore, it can be concluded that it is a proxy war of the West against Russia in which Ukraine is the Escape Goat.

The Influence of Globalization on Indigenous Communities of India in the 21st Century

Simran Chhabra, Assistant Professor, Department of Political Science

“If you are illiterate and living on one dollar a day, the benefits of Globalization never come to you.”, these are the words of Mr. Jimmy Carter, the 39th President of the United States of America which are still applicable in today's world order. For nearly two decades, a “wave of transformation” has been sweeping through developed as well as developing countries. It is the wave of economic reforms, in other words, a change from an economic system of central planning to a market-based economy. The forces of globalization affect virtually every country in the world. It has opened the door to many new opportunities as well as formidable challenges and threats in all spheres of life social, political, cultural, and economic have been subjected to both the positive and negative elements of globalization. With all its promises of the overall qualitative improvement of life and social harmony, some see it as a protector and defender of universal peace and prosperity. On the other hand, rising mercury has negative elements some condemn it as a new kind of chaos and injustice. While everyone welcomes the new opportunities that have emerged one cannot simply leave those negative elements unattended. Therefore, the main task now is to analyze, understand, and manage globalization doing our best to harness its benefits and keep those negative consequences at bay.

India entered an era of globalized economy in 1991 when its economy was under the curse of fiscal and balance of payment crisis which compelled it to initiate several structural adjustment reforms and economic liberalization. Since then, India's share of the global economy is getting impressively larger, today, looking at the overall health of the economy and growth performance. Since the 1960s, the world has been changing considerably, as they adopted policies and practices in their quest for efficient socioeconomic progress and the well-being of their countries and regions.

Simultaneously, the trend of 'globalization of values' turned the globalization process into a multidimensional one. In the 'globalized world', neither distance nor national borders impeded economic transactions as the costs of transport and communication were zero and the barriers created by differing jurisdictions had vanished. By the turn of the 21st century, India progressed towards a free-market economy with greater access to financial flows and investment, promotion of trade, technological progress, increased interconnectedness, larger markets, cheaper imports, high-tech industries, business, increased transport of goods, financial liberalization, and greater integration. The market economy was a necessary condition for a stable and enduring democracy because concentration of power is inherent in a planned economy and it allowed people to express freely their preferences.

But Globalization as it has been practiced has yet to live up to what its advocates promised it would accomplish or to what it can and should do. In some cases, it has not even resulted in growth, but when it has, it has not brought benefits to all because it tends to take a “one-size-fits-all” approach. The

question has to do with the impact of particular policies. Some policies promote growth but have little effect on poverty, some promote growth but increase poverty and some promote growth and reduce poverty simultaneously. The last are called pro-poor growth strategies. Sometimes trade liberalization might enhance growth, but at the same time, there will be increased poverty, especially if it is done rapidly.

A long-time activist and an analyst of popular struggles, challenges the global process which reaches out to 'ordinary people' and he demonstrates this process in a way that the life of people is negatively affected by forcing them into corporatism. Myriad protections are given to the tribal population through the constitutional system including special legal provisions, reservation, and economic and social opportunities. But they remain the most backward ethnic group in globalized India. Tribal development is one of the key concerns for inclusive growth of the nation and tribals need to be integrated into the mainstream of the society. No doubt, many tribes have lost their primitive tribal identity and become mobile in the process of modernization. But still, their production capacity, migration, low awareness and literacy, little political participation, increasing drop-out rate of tribal children, deficiency in infrastructure, the prevalence of superstitions, and blind beliefs may result in lower socio-economic prosperity.

Globalization itself is neither good nor bad. It has the power to do enormous good but in much of the world, it has not brought comparable benefits. For many, it seems closer to an unmitigated disaster. Globalization today is not working for many of the world's poor. To some, there is an easy answer: Abandon globalization. That is neither feasible nor desirable. The problem is not with globalization, but with how it has been managed. The greatest challenge is not just in the institutions themselves but in mindsets. They have come to reflect the mindsets of those to whom they are accountable. In a Globalised world, the youth of tribals have to adopt a new medium that will encourage the young generation to save their culture from extinction. They must keep pace with today's world without leaving their culture, customs, language, and traditions.

UNLOCKING LEARNING

Ms. Nushrat Parween, Librarian, Guru Nanak College – Dhanbad

In the ever-evolving landscape of education, digital technologies have revolutionized the way student's access information. In India, the emergence of the concept of electronic resources or library has played an important role in providing students with an ocean of knowledge at one click. In the age of 2.0, students are no longer confined to traditional textbooks and library stacks. The advent of E-resources has revolutionized the way student's access and engages with educational materials. From digital libraries to interactive online courses, these E-resources have become indispensable tools, shaping a dynamic and personalized learning experience for students. This is the era where the realms of literature and research have undergone a profound transformation. The E-databases have become invaluable reservoirs of knowledge, offering users a comprehensive and efficient way to explore, access, and contribute to the vast world.

The Transition to E-Libraries: A Paradigm Shift

Traditional libraries, with the advent of new technology and its implantation in academic libraries have brought about a paradigm shift by eliminating the constraints of geographical distance and operating hours. While e-libraries lay the foundation for digital learning, e-resources extend the scope to a broader spectrum of educational materials. Educational portals, online courses, and interactive learning platforms have become integral components of the digital education ecosystem in India. Now, India are not merely repositories of e-books; they encompass a diverse range of digital resources, including academic journals, research papers, multimedia content, archived collections and more.

Advantages of the Transition

- Accessibility Anytime, Anywhere
- Diverse Learning Materials
- Customized Learning Paths
- Collaboration and Interactivity
- Cost-Efficiency and Sustainability
- Continuous Updates and Relevance. etc.

Challenges and Opportunities

While the transition to digital libraries and electronic resources brings about numerous opportunities, it is not without challenges. These challenges and considerations must be addressed for:-

- Quality control
- Ensuring the accuracy and reliability of the information within databases.
- Striking a balance between open access and copyright protection
- Clearing the concept of open source, freeware, plagiarism, copy left etc.

The digital divide remains a significant hurdle for the country like India where the resources are limited as per population. But Efforts to bridge this divide by an Initiatives like BharatNet, which aims to provide broadband connectivity to all gram panchayats, are steps in the right direction to address this divide.

Few other initiatives by government of India and its associated agencies are as follows:-

1. **National Digital Library of India (NDLI)** - It is a government initiative that provides free access to a vast collection of e-books, journals, articles, and multimedia content. It supports multiple languages and covers diverse subjects.
2. **INFLIBNET** - It involved in modernizing universities libraries in India using the state-of-art technologies for the optimum utilisation of information.
3. **Indian National Science Academy (INSA) Journals** - INSA offers access to its scientific journals covering various disciplines, including physics, chemistry, biology, and mathematics.
4. **Directory of Open Access Journals (DOAJ)** - It is a global directory of open-access journals, including many Indian publications. It covers a wide range of subjects and allows users to access high-quality, peer-reviewed research.
5. **Indian Citation Index (ICI)** - ICI is a multidisciplinary citation database that indexes research articles from Indian journals. It provides information on citation patterns within the Indian scholarly community.
6. **ScienceOpen** - ScienceOpen is a platform that aggregates open-access content, including articles and research papers. It covers various disciplines and provides tools for collaboration and interaction.
7. **Shodhganga** - Shodhganga is a repository of theses and dissertations from Indian universities. It allows researchers to access and contribute to a comprehensive collection of doctoral research.
8. **Indian Journals** - Indian Journals is a platform that provides access to scholarly journals covering a wide range of disciplines. It includes both open-access and subscription-based journals.
9. **Vidyanidhi** - Vidyanidhi is a digital library of electronic theses and dissertations (ETDs) from Indian universities. It offers a valuable resource for researchers and students working on advanced degrees.
10. **ERIC (Education Resources Information Center)** - It is not specific to India, ERIC is a comprehensive database covering education-related literature. It includes articles, research papers, and reports relevant to educators and researchers.
11. **PubMed Central India** - PMC India is an archive of biomedical and life sciences literature. It provides access to a wide range of research articles and journals in the field of healthcare and medicine.

These platforms contribute significantly to the digitization and accessibility of academic resources in India, fostering a culture of research and education in diverse disciplines. Researchers and students can explore these databases to access high-quality, peer-reviewed content for their scholarly pursuits.

Conclusion

As we navigate the digital era, E-resources stand as catalysts for a transformative educational landscape. They empower students with unparalleled accessibility, diverse learning materials, and personalized learning paths. The collaborative and interactive nature of these resources enhances the overall educational experience, fostering a culture of continuous learning. The adoption of E-resources not only addresses the challenges of traditional education but also aligns with the evolving needs of a globalized and technologically advanced society. As students embrace these digital tools, they embark on a journey that transcends the confines of classrooms, opening doors to a future of lifelong learning and intellectual exploration.

STUDENTS' VOICE

Short Story: Echoes of the Forgotten Jungle

Ankit Kumar, Semester 1, Economics

Deep within the heart of the Amazon rainforest, a young explorer named Alex embarked on a daring adventure. Armed with a worn-out map and an insatiable curiosity, he ventured into the uncharted territory of the Forgotten Jungle.

As Alex maneuvered through thick vegetation and listened to the symphony of wildlife around him, he discovered ancient ruins hidden beneath the dense foliage. Moss-covered stones told tales of a civilization lost to time. The jungle seemed to guard its secrets fiercely, and Alex felt the thrill of uncovering the unknown.

Guided by the map, Alex reached a mysterious clearing where sunlight filtered through the towering trees. In the center stood an enormous tree with roots that seemed to reach into the very soul of the jungle. As he approached, a soft hum filled the air, and the roots began to shimmer.

Curiosity overcoming caution, Alex touched the roots, and the jungle came alive. Vines unraveled to reveal hidden pathways, and the air itself whispered secrets of the ancient civilization. It was as if the jungle welcomed him, inviting him to unlock its mysteries.

As Alex delved deeper, he encountered a tribe of indigenous people who had made the Forgotten Jungle their home for generations. Their leader, Elder Maya, explained that the jungle was not just a physical place; it was a living entity, and every rustle of leaves carried stories from the past.

Elder Maya shared the legend of the Heartstone, a mythical gem said to hold the essence of the jungle's magic. The gem had been lost for centuries, plunging the tribe into darkness. With a newfound purpose, Alex joined forces with the tribe to find the Heartstone and restore balance to the jungle.

Their quest led them through treacherous terrain, facing challenges from cunning wildlife and ancient traps. Along the way, Alex discovered the importance of harmony with nature, learning to listen to the jungle's subtle cues and respecting its delicate balance.

Finally, deep within the heart of the jungle, they found the hidden chamber where the Heartstone rested. As Alex touched the radiant gem, a surge of energy pulsed through him, connecting him to the pulse of the jungle itself. The once-forgotten civilization echoed in whispers of gratitude.

With the Heartstone restored, the jungle flourished anew. The tribe celebrated, and Elder Maya bestowed upon Alex the title of Guardian of the Forgotten Jungle. As he bid farewell to his newfound friends, Alex knew that the adventure had not only uncovered ancient mysteries but had also forged a bond between him and the untamed beauty of the jungle.

And so, the echoes of the Forgotten Jungle continued, weaving a tale of adventure, friendship, and the enduring magic that dwells within the heart of nature.

Exploring the Threads of Faith: A Journey into the Tapestry of Religion

Afshan Parween, Department of Economics, Semester - 6

Religion in India is a diverse and integral aspect of its cultural fabric, with a rich history spanning thousands of years. The major religions practiced in India include Hinduism, Islam, Christianity, Sikhism, Buddhism, and Jainism, among others. Each religion has its unique traditions, beliefs, and practices, contributing to India's multicultural identity. Religion plays a significant role in shaping social norms, customs, and festivals, fostering both unity and diversity within the country.

According to Robertson, "Religion is a supernatural force that has a governing effect in one's life." It has to do a lot with one's beliefs and norms and how these affect their daily life decision-making.

Religious sentiments such as gratitude, faith, devotion, hope, fear, love, humility, comfort, unity, and purpose permeate the lives of individuals, influencing their perceptions, behaviors, and interactions. For example, attributing a bad score in an exam to the absence of a lucky pen showcases the intertwining of religious beliefs with personal experiences.

The theory of religion traces back to Animism, posited by EB Taylor in his book "Primitive Culture." This theory suggests that primitive societies attributed dreams to the spirits of their ancestors, differentiating between sleep and death based on the departure and permanence of the spirit from the body.

Karl Marx's theory of religion depicts it as the "opium of the masses," intoxicating people from true reality. Religion not only justifies oppression but glorifies poverty, promising salvation to the humble. However, secularization, as defined by Bryan Wilson, entails the diminishing importance of religion in social institutions, a view further expounded by Max Weber through the lens of rationalization and the development of formal laws.

Religion's significance in India extends across various domains. It shapes cultural heritage, fostering social cohesion, spiritual practices, and providing an ethical framework for individuals and society. Religion intersects with politics, influencing policies and electoral dynamics, while religious institutions contribute to education and healthcare.

India's secular character, enshrined in its Constitution, espouses neutrality in religious matters, guaranteeing freedom of religion and equal treatment to all citizens. However, challenges persist in realizing secularism in practice. Instances of religious discrimination, communal politics, bias in law enforcement, legal and political hurdles, and the rise of Hindu nationalism pose threats to India's secular ethos.

While religion remains a potent force in India, there's a progressive trend towards its revivalism, where individuals balance religious influences with rationality. Religion aids in stress management and instills a sense of power with humanity, promoting a better-satisfied life.

In conclusion, religion holds significant importance in India, influencing various aspects of society, culture, politics, and daily life. With its rich and diverse religious heritage, India embraces pluralism and tolerance, celebrating unity in diversity. However, challenges and criticisms surrounding secularism persist, highlighting the complexities inherent in India's religious landscape. Despite these challenges, India continues to strive towards upholding the principles of religious freedom, equality, and social harmony, recognizing the importance of secularism in maintaining a democratic and inclusive society.

APU Trilogy: A Review

Ahsan Hussain, BBA Semester 1

In the timeless legacy of the 'Apu' trilogy, crafted by the maestro Satyajit Ray, the essence of human experience resonates through the ages. Spanning over seven decades since their debut, these cinematic gems, adapted from the Bengali novels 'Aparajito' and 'Pather Panchali', continue to captivate audiences worldwide with their poignant narratives and profound themes.

Set against the backdrop of post-independent India, the trilogy delves into the kaleidoscope of emotions, unveiling the intricacies of love, loss, and the relentless struggle for survival. At its heart lies the journey of Apu, a character whose life mirrors the trials and tribulations of an entire generation.

In the inaugural installment, 'Pather Panchali', we are transported to rural Bengal, where the innocence of childhood intertwines with the harsh realities of poverty and despair. Through Apu's youthful gaze, we witness the bittersweet symphony of life, shadowed by the untimely demise of his beloved sister, Durga. Their familial bond shattered, they embark on a journey of uncertainty, leaving behind the ruins of their ancestral home.

In 'Aparajito', the narrative unfolds against the sacred city of Banaras, where Apu's destiny takes a fateful turn. Amidst the sacred rituals and solemn chants, he grapples with the loss of his father, assuming the mantle of responsibility in an unforgiving world. Yet, amidst the tumult of upheaval, he discovers the transformative power of education, a beacon of hope amidst the darkness.

The final chapter, 'Apu Sansar', heralds the dawn of adulthood, as Apu navigates the labyrinth of aspirations and heartaches. Amidst the backdrop of a serendipitous marriage and the joys of parenthood, he confronts the specter of grief once more. In the fleeting moments of happiness, tragedy lurks in the shadows, testing the very fabric of his existence. Yet, amidst the ruins of despair, a glimmer of redemption emerges, as Apu embraces the legacy of love and resilience.

Through the lens of Satyajit Ray's cinematic genius, the 'Apu' trilogy transcends the boundaries of time and space, illuminating the human condition in all its complexity. As we journey alongside Apu, we are reminded of the enduring power of hope, the resilience of the human spirit, and the timeless allure of storytelling itself. For in the echoes of his tale, we find reflections of our own lives, resonating across the vast tapestry of human experience.

Youth and the Internet

Ankita Kumari, Economics, Semester 1

The ubiquity of the Internet has become a norm for all of us. A report from January 2024 reveals that approximately 53.5 billion people, constituting 66.6% of the global population, utilize the internet. From casual chit-chatting to delving into astrology, the internet offers a plethora of resources and activities.

For some influencers, stepping into the realm of the internet and earning has become the ultimate goal. Nowadays, our moral, social, and ethical values are often shaped by internet trends, which are heavily influenced by individuals with strong communication skills and persuasive presentations. Regardless of the content's substance, individuals tend to follow trends if they elicit a positive emotional response, even without fully understanding their implications.

For instance, if a top-performing student or a teacher suggests that one can achieve success by disregarding a year of bachelor's degree studies and focusing on leisure for the next two years, students might heed this advice, only to realize its fallacy later. Similarly, another influencer might advocate for the importance of every second and the necessity of hard work, leading to temporary bursts of motivation followed by disillusionment. Many youth today lack a clear sense of direction, often succumbing to the fleeting influence of various influencers, only to end up feeling disheartened.

There have been instances where individuals have motivated others for years, only to later reveal their own struggles with depression. This underscores the irony of today's social media, where people often receive incomplete information from applications, forming skewed perspectives without understanding the full truth. This trend not only undermines our reading habits but also poses dangers, as incomplete information can be more misleading than no information at all.

It is imperative to recognize the importance of reading books. Experiment: read a book for one day and use the internet for another; you will likely find a more serene atmosphere within yourself and a higher level of patience on the day spent reading a book. The heavy reliance on social media not only hinders our mental and emotional well-being but also disrupts our natural rhythms. The constant exposure to mobile phone screens emitting white rays negatively affects the pineal gland in the brain, leading to restlessness and other adverse effects.

With India poised to become the most populous country in the world, the youth represent the largest demographic. As the building blocks of our nation, youth must understand their responsibilities and think critically about the information they encounter on the internet. They must develop logical thinking skills and discernment amidst the vast sea of online content.

Empowering Women: A Catalyst for National Development

Jiya Singh, Semester 1, Bachelor of Computer Applications

In the vast tapestry of India, with its staggering population of approximately 1.21 billion, women constitute an essential yet often overlooked half. Their empowerment stands as a linchpin for our nation's progress and prosperity. Women's empowerment embodies the principles of equality, education, self-reliance, opportunity, and autonomy. However, despite the strides we've made, our country remains in the throes of development, largely due to the underutilization of this significant demographic.

A pivotal issue lies in the prevailing societal attitudes that relegate women to subordinate roles, particularly in regions like Haryana, Rajasthan, and Bihar, where conservative norms perpetuate gender disparities. Illiteracy, lack of skills, and limited opportunities bind many women, preventing their meaningful participation in the economy and decision-making processes. This status quo not only stifles individual potential but also hampers national advancement.

As Swami Vivekananda astutely observed, "If you educate a man, you educate an individual. But if you educate a woman, you educate a family." This encapsulates the transformative power of women's empowerment. To unlock this potential, we must ensure equal opportunities across all spheres—education, employment, and the freedom to make choices. Empowered women are not merely beneficiaries; they become agents of change, driving economic growth and societal progress.

Education serves as the cornerstone of women's empowerment, equipping them with the skills and knowledge necessary for social and economic development. When women are educated and secure, they lead fulfilling lives and contribute meaningfully to the workforce, thereby augmenting productivity and innovation.

The Constitution of India enshrines provisions safeguarding women's rights and promoting their empowerment. Initiatives such as "Beti Bachao Beti Padhao" and the establishment of working women's hostels underscore the government's commitment to empowering women. Moreover, schemes like "MUDRA Yojna" provide financial support to women entrepreneurs, fostering economic independence and self-reliance.

Yet, despite these efforts, gender-based discrimination persists, impeding our collective progress. To truly propel our nation towards development, we must dismantle entrenched gender biases and redouble our efforts to empower women. By allowing them to thrive, we not only enrich individual lives but also fortify the fabric of society and propel the nation toward economic prosperity.

In conclusion, women's empowerment isn't just a moral imperative; it's an economic and social imperative. As we strive towards a more inclusive and equitable society, let us recognize the invaluable contributions of women and work tirelessly to ensure their empowerment. It is only by harnessing the full potential of all our citizens, regardless of gender, that we can truly fulfill the promise of a prosperous and progressive India.

VERSE-SPACE

A Purpose

Dipak Kumar, Assistant Professor, Department of English

*I am born human.
Yes! It makes a difference
from the rest of living beings
on the planet - I live for others
while others die for themselves.*

*All knowledge inculcates to this end,
I know, I am the most improvised one.
I claim myself omniscient and I see
the Almighty in my image.
I always stand the test of time and
wade through the ordeal all smiling
to cherish a humane world.*

*I dwell in the words of the scriptures
and all deeds are mine, I am the
the immortal one and all-pervasive.*

*So, Breathe that others should live,
Say that others should gain utterance,
Eat that others should feel content
Pray that others be bestowed
with peace, and Love that all be
loved and cared for.*

God of Earth

Ghanishtha Verma, Assistant Professor, Department of English

*One day, magic happened.
A girl very stubborn, who fought hard and conquered
all the societal and domestic wars; in presence
of a maiden with white fire laden
was defeated by a mellifluous voice.*

*Something different had happened that night, as the
feeling of love was amalgamating in the air in delight.
In her life's dry leaf, he entered
unannounced as a pearl of morning dew.*

*They turned out to be like
sun rays and moony beams,
complementing each other's being.
Though always engrossed in childlike fights
and friendly banter,
one seems incomplete in others' absence.
One is fragrance other is flower;
blooming and dancing
in their magdalen.*

*Just one complaint she always does -
"why are you always busy with your work?"
He knows her very well and, thus,
acknowledges her in the depths.
Mr. Nightingale sings in his melodious voice,
her animosity melts forthwhile.
And again just to annoy her, he calls himself
the 'God of Earth'!*

GALAXIES OF INK

Surabhi Kashyap, Assistant Professor, Department of English

*In galaxies of ink, stories spin,
A universe of words where thoughts begin.
Each sentence, a nebula, a swirling phrase,
Across the page, a cosmic, starry maze.*

*Characters, constellations, bright and bold,
Their destinies unwind in stories told.
Plots, like comets, streak across the night,
Leaving trails of wonder burning ever bright.*

*Themes, like moons, cast a silver glow,
Reflecting truths, both deep and soft and low.
Each chapter, orbit, circling the sun,
A journey through the soul, till all is done.*

*Metaphors, like stars, that tease and gleam,
Connecting worlds unseen, in a waking dream.
Similes, like bridges, spanning vast unknown,
From concrete fact to realms where fancies have flown.*

*In Ironies black holes, meaning bends,
Twisting light and dark, till nothing ends.
Suspense, a supernova, tension's flare,
Exploding secrets, hidden everywhere.*

*And in the end, when galaxies have spun,
And every star of thought has brightly shone,
The universe of words will fade from sight,
Leaving an echo, soft and pure, and light.*

*So let us read, and travel far and wide,
Through cosmic tales, where every truth can hide.
For in the inkwell's depths, where stories lie,
The universe unfolds, before our very eyes.*

BELIEVE IN YOURSELF

AKANCHA KHARKIA, DEPARTMENT OF ECONOMICS, SEMESTER 6

*Improve it
Let it go,
Let it leave,
Let it happen,
Nothing in this world was promised or owned by you.
All you truly own is yourself.*

*Have confidence,
Have faith,
Have patience.
Choose what makes you smile.
That's all that truly matters,
All you truly own is yourself.*

*Be brave,
Be strong,
Be yourself.
You are something magical!
Don't be too hard on yourself,
All you truly own is yourself.*

*Stop overthinking,
Stop over-analyzing,
Stop seeking,
Always remember that things will get better.
Everything will eventually be okay!
All you truly own is yourself.*

She's Used To

SALONI SHEKHAR, ENGLISH, SEMESTER 6

*She's Used to People Abandoning Her
She's Used to Being Disappointed
She's Used to Being Used
She's Used to Not Being Put First
She's Used to Being Yellow At
She's Used to Not Being Loved
She's Used to Everything Her Fault
She's Used to Being Treated Badly
She's Used to Being Lied To
She's Used to Being Taken Advantage Of
She's Used to Being Invisible
She's Used to The Way You Treat Her
She Is Me And
She Is Tired*

DIVINE FORGIVENESS

Nabarun Chakraborty, BCA Semester 1

*We, known as humans,
Seasoned with feelings and dreams,
Lumping bones and blood.*

*Crying out of pain and despair griefly,
Singing songs of freedom and equality,
Yet there are times when the beast in us,
Cause flow of blood as streams,
Against caste and creeds.*

*Many homes are destroyed,
and Wars rage in the world,
Then also we deny,
“Man himself is his greatest enemy”.*

*We forgive misdeeds and blunders of our own,
Just by saying that to err is human,
But does it ever come to our mind and thinking,
That there is nothing more divine than forgiving.*

The Essence of Fantasy

Ajay Modak, Economics, Semester 6

*Life's fantasy, beyond goals in reach,
In the striving soul, lessons teach.
It's not just triumph, but the courage shown,
In the mind's landscape, dreams are sown.
A journey within, where passions reside,
Not just in winning, but in the daring stride.
Fantasy's essence, not merely a plot,
But in trying hard, our dreams are caught.*

ALUMNI SPEAKS

संस्मरण: सारे बच्चे एक जैसे होते हैं।

विश्वजीत कुमार "विश्वकिरण", अधिकारी, भारतीय स्टेट बैंक (अवकाश प्राप्त),

भूतपूर्व छात्र, गुरु नानक कॉलेज धनबाद

बात उन दिनों की है जब मैं गुरु नानक कॉलेज में पढ़ा करता था। उस समय कॉलेज का एक ही परिसर था और वह था बैंक मोड़ बड़ा गुरुद्वारा के पिछले हिस्से में। आज भी वहां गुरु नानक कॉलेज का एक परिसर चल रहा है। सत्र था मेरा 1978-1982 और विषय था वाणिज्य। मैंने अभिभावक स्वरूप श्री एल के चौधरी को प्रधानाचार्य के पद पर देखा था। थे तो वे कार्यवाहक प्राचार्य, पर ऐसा कभी प्रतीत नहीं हुआ।

विषय के साथ-साथ पढ़ाई के लिए कक्षाएं भी बदलते रहे और हम सभी छात्र-छात्राओं की इच्छाएं होती थी कि सीढ़ीनुमा कक्ष में भी कक्षा चले क्योंकि वह था महाकक्ष जो कि पहली मंजिल पर था। मेरी भी व्यक्तिगत इच्छा थी सीढ़ीनुमा कक्ष क्योंकि विद्यालय में भी हम-सब सीढ़ीनुमा कक्ष में ही पढ़ा करते थे। कॉलेज का खुला-खुला हवादार महाकक्ष जहां कि नये-नये आगंतुकों की रैगिंग की जाती थी चाहे अध्यापक ही क्यों न हों।

उन दिनों रैगिंग पूर्ण रूप से बंद तो नहीं हुआ था लेकिन उसका प्रारूप बदल गया था। हम सब नये आगंतुकों का स्वागत ताली बजाकर नहीं बल्कि हल्ला कर के करते थे। उससे पहले महाकक्ष में छात्र नेता का आगमन अपने दो-चार समर्थक छात्र-छात्राओं के साथ हुआ करता था। नये-नये अध्यापक भी आ रहे थे वे भी रैगिंग से बच नहीं पा रहे थे। उसी दौरान एक सज्जन का महाकक्ष में प्रवेश हुआ। उसका कद-काठी से हम सबको लगा कि एक नया विद्यार्थी आया लेकिन, वो हम सबके तरफ नहीं आकर लेक्चर टेबल के तरफ जाने लगा। अबतक हमलोग समझ गये थे कि वह विद्यार्थी नहीं बल्कि अध्यापक ही है। साथ ही साथ छात्र नेता अपने समर्थकों के साथ प्रवेश किए और पूर्व अंदाज में शोर शुरू हो गया।

भला वो अध्यापक महोदय कहां मानने वाले थे। उन्होंने भी हम सबके साथ जोर-जोर से हंसना शुरू कर दिया। उनके उस अंदाज को देखकर हम सब लोग हैरान हो गए। हम सब आश्चर्य में पड़ गए। लोग तो शांत रहते हैं लेकिन ये तो स्वयं शोर कर रहे हैं। हमलोगों का शोर धीरे-धीरे कम होता चला गया। फिर क्या अध्यापक महोदय ने तड़ा तड़ दो-चार शायरी जड़ दिया। शोर-गुल हमलोगों का तब भी चल रहा था लेकिन अंदाज बदल गया था।

उसी दौरान कॉलेज को अभिभावक के रूप में मिले प्रधानाचार्य डॉक्टर भट्टाचार्य सर। वे जापान से आए थे। उन्होंने जब यह हल्ला सुना तो टेबल-घंटी बजाकर चपरासी को बुलाया और कारण जानना चाहा तत्पश्चात चपरासी को महाकक्ष में भेजकर सभी को शांत रहने के लिए बोला। छात्र नेता को एक और अवसर मिल गया, फिर क्या उन्होंने इशारा किया और शोर और तेजी से बढ़ गया। चपरासी महोदय उलटे पांव लौट गए।

प्रधानाचार्य महोदय चपरासी को बोलकर सभी को प्रांगण में इकट्ठा होने के लिए आदेश जारी कर दिए। लोहा गर्म था हम सबने आव देखा न ताव हो गए इकट्ठा प्रांगण में। वहां प्रधानाचार्य महोदय पहले से ही खड़े थे। वे मुस्कुरा रहे थे। हम सब की बोलती बंद हो गई उन्हें देखकर।

उन्होंने कहा- "रैगिंग जरूर होनी चाहिए। यह आवश्यक है नये आगंतुकों के लिए।"

छात्र नेता ने कहा - "हम सब तो वही कर रहे थे।"

प्रधानाचार्य महोदय ने कहा - "लेकिन, क्यों आवश्यक है?"

प्रांगण पूरा शांत हो गया। एक दूसरे का मुंह देखने लगे हम सब। सोचा था डांट पड़ेगी। यहां तो प्रोत्साहन मिल रहा है। यह क्या हो गया है आज। रैगिंग पर अध्यापक महोदय भी साथ में शोर कर रहे थे। प्रधानाचार्य महोदय भी कह रहे हैं आवश्यक है।

"अभिवादन का दूसरा नाम ही रैगिंग है। इसमें शोर नहीं परिचय होना चाहिए। आगंतुक का परिचय लीजिए और अपना परिचय दीजिए ताकि आगंतुक को लगे कि आप उनसे घूल-मिल गये हैं। उन्हें अपरिचित ऐसा नहीं लगेगा। अब आप सब अपना-अपना परिचय दीजिए तत्पश्चात मैं भी अपना परिचय दूंगा।" प्रधानाचार्य महोदय ने कहा।

हम सबने एक-एक कर अपना परिचय दिया। प्रधानाचार्य महोदय ने भी अपना परिचय दिया। वे जापान से आए थे इसलिए वहां का भी जिक्र किया। हम सबके बीच से एक साथी ने पूछा - "सर, जापान हर क्षेत्र में आगे है। वहां के विद्यार्थी बहुत तेज होते होंगे।"

"सब आप सबों के जैसे ही हैं। दुनिया के सारे बच्चे एक जैसे होते हैं। कोई भी व्यक्ति अपनी मेहनत और लगन से आगे बढ़ता है।" - प्रधानाचार्य महोदय ने कहा।

वे बोलते जा रहे थे। एक ही स्वर कानों में गूंज रहा था। उनकी बात हम सबके दिल में धीरे-धीरे उतरती जा रही थी। उन्होंने हमारी रैगिंग की परिभाषा ही बदल दी थी।

Special Needs Education: Are we prepared?

Dr. Amresh Choudhary, Assistant Professor, Law College Dhanbad, Dhanbad, Jharkhand, India
Guru Nanak College Alumni, Email: profamresh@gmail.com

Introduction

A common skepticism is that disability hinders a person from performing a variety of activities, ordinarily seen as normal. The term disability is purportedly used as a rule to denote a general deviation from the norm, which is perceived by society as a deficiency. In many languages, the equivalent of disability is perceived as low value, low capacity, restricted, or deprived. This notion about disability is in line with the prejudiced perspective that considers disability as a problem because of the physical deformity of a person. The issue of disability augments because of the indifferent and unaccommodating outlook of society besides societal barriers, inter alia, the challenges faced in securing one of the fundamentals of life, i.e., the right to learn.

Chronology of Special Needs Education

In the year 1948, the UDHR (Universal Declaration of Human Rights) is a noteworthy turning point throughout the worldwide history of efforts to guarantee equal treatment of humans. As per Article 26 of the Declaration, everyone is entitled to free education, at least at the elementary level. There will be a mandate for elementary schooling. Technical and professional education should be equally accessible to all, as well as higher education should be awarded to one and all on a merit basis.

The maiden attempt in our country, post-independence, in the year 1950, towards education was when the Planning Commission was appointed by the GoI (Government of India) to create a proposal for the advancement of various facets of life, like education. Consequently, additional plans (usually on a 5-year basis) were created and implemented. These plans' key goals were to: end illiteracy; attain universal elementary education; create programs for vocational and skill training; and modernize all educational levels and standards, with a focus on science, technology, and environmental education; as well as morality and the connection between work and school; and supply infrastructure for top-notch education in every region of the nation.

The Kothari Commission (1964–1966) was established to create a comprehensive education strategy. The government led by Prime Minister Indira Gandhi later declared the *first National Education Policy (NEP)* in 1968. To promote national integration and increased cultural and economic development, equitable educational possibilities should be proposed together with a call for a fundamental reorganization.

The administration of Prime Minister Rajiv Gandhi unveiled the *second National Education Policy (NEP)* in 1986. The strategy promoted the creation of new institutions, increased funding for scholarships, adult education, and incentives for low-income families to enroll their children in school regularly. Along with launching 'Operation Blackboard' to enhance primary schools across the country, it advocated for a child-centered approach in primary education. The Indira Gandhi National Open University, founded in the year 1985, was included in the system of open universities by the policy.

On 20th November 1989 UNGA (United Nations General Assembly) accepted the *Convention on the Rights of the Child*. In addition to recognizing the right of the child to an education based on equal opportunity, Article 26 of the Convention suggests providing free basic education. India “was a signatory to the *Proclamation on the Full Participation and Equality of the People with Disabilities in the Asian and Pacific Region*, which was adopted in the year 1992 by the Economic and Social Commission for Asia and the Pacific” Region.

In the year 1993, the UNGA approved the “*Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities*”, in which education was considered to be one of the 8 target areas for 'equal participation'. States were expected to support integrated learning environments for children with disabilities

at all educational levels. They had to guarantee that a vital part of the educational framework was the education of children with impairments. Around this year, in the first quarter, the Hon'ble SC of India in its landmark judgment in *Unni Krishnan, J.P. And Ors. versus State Of Andhra Pradesh And Ors. AIR 1993 SC 2178*, held that "the right to education flows directly from the right to life." Before its amendment in 2002, Article 45 guaranteed every child's fundamental right to free and mandated education until the child reaches the age of fourteen was acknowledged by the court.

92 governments as well as 25 international organizations took part in the "World Conference on Special Needs Education", which took place in Salamanca, Spain, in June 1994. They accepted a bold new declaration that called for inclusion to be the standard in the education of all children with impairments. Additionally, the *Framework for Action* was approved by the Conference. For Special Needs Education was adopted, further clarifying the notion of equality. Equality means "inclusive education", which means "schools should accept all children regardless of their physical, mental, social, emotional, linguistic or any other circumstances."

In "1995, the *Persons with Disabilities (Equal Opportunities, Protection of Rights and Full Participation) Act* was enacted by the Parliament" to give effect to the 1992 Proclamation. The law aimed at spelling out the responsibilities of the State towards the following, namely, training, rehabilitation, creating barrier-free environment; employment, education, provision of medical care, and prevention of impairments; removal of any discrimination; counter abuse and exploitation; protection of rights, establishing plans for all-encompassing development services and initiatives as well as opportunity equality; establishing plans for all-encompassing development services and initiatives as well as opportunity equality; and making special provision for the **integration** of persons including children with impairments into the general population. The relevant governments and local authorities were required to: establish special schools; work toward providing vocational training facilities for the special schools; and guarantee that children with impairments had the opportunity to free education in a suitable environment until the age of eighteen. They also had to work toward promoting the **integration** of disabled children in regular schools.

Unni Krishnan's judgment laid the foundation for the incorporation of *Article 21A* in the Constitution of India in 2002 with effect from 01.04.2010 and emphasized the value of education as a fundamental right. All children between the ages of 6 and 14 must get free, obligatory education from the State, following any legal requirements that the State may establish. Article 45, which states that the State must make every attempt to offer early childhood care as well as education for all children until they turn 6 years old, was also replaced in 2002.

The *UN CRPD ("Convention on the Rights of Persons with Disabilities")*, approved in 2006 and enforced since May 3rd, 2008 states that education for special needs means "providing effective personal support measures in an environment that maximizes educational and social development, consistent with the goal of inclusiveness."

In pursuance of Article 21-A, a fundamental right, to provide free as well as compulsory education to all children between the ages of 6 & 14, Parliament passed the *Right of Children to Free and Compulsory Education Act, 2009*.

In pursuance of the UN CRPD, Parliament has enacted *The Rights of Persons with Disabilities Act, 2016*. It mandates the relevant governmental and local authorities to offer inclusive education to children with disabilities. This means that students with and without impairments attend classes together, and the learning and teaching methodology is appropriately modified to accommodate the various learning requirements of students with disabilities.

The *third National Education Policy of India 2020* and the latest in the trilogy, introduced by Prime Minister Narendra Damodar Das Modi outlined the concept for India's new educational system. In both rural as well as urban areas of India, the plan offers a comprehensive framework for vocational training and education from elementary school through higher education. By the year 2030, the initiative hopes to restructure India's educational system.

Conclusion: Are we prepared?

The UN “adopted the 2030 Agenda for Sustainable Development in 2015, along with its 17 Sustainable Development” Goals, represent a path forward for development that is both sustainable and inclusive. Sustainable Development Goal 4 of the 2030 Agenda centers on education. India will provide high-quality education, be equitable, and inclusive, and encourage possibilities for lifelong learning for all.

By the year 2030, India shall make certain that:

- To close the gender gap in education, the vulnerable—such as those with disabilities, children in danger, and indigenous peoples—are granted equal access to education and vocational training at all levels;
- In emerging countries, specifically in least developed countries as well as small island emerging states, the supply of trained teachers has significantly grown, in part due to international cooperation in teacher training.
- all boys and girls finish their primary and secondary education for free, fairly, and with high quality, resulting in learning outcomes that are practical and effective;
- All boys and girls have access to excellent early education, care, and childhood development to help them get ready for primary school;
- equal access for men & women to high-quality, affordably priced technical, vocational, & tertiary education, including a university education; and
- Education buildings are constructed and renovated with consideration for children, people with disabilities, as well as gender issues, offering non-violent, secure, welcoming, as well as productive learning spaces for all;

But are we prepared for the mammoth task of inclusive education in India? In our country, there are a few blockades in the realization of the integration of children with impairments into mainstream or inclusive education. There are three categories of disability certificates issued under Rule 18(1), *Rights of Persons with Disabilities Rules, 2017*. *Form V* may be issued in matters of **amputation** or **complete permanent paralysis of limbs** or **dwarfism** and in cases of **blindness**. *Form VI* may be issued in cases of **multiple disabilities** to be picked from a list of **twenty-one** categories of disabilities. *Form VII* may be issued (in situations not covered in Forms V and VI)) in cases of **multiple disabilities** to be picked from a list of **nineteen** categories of disabilities.

One should keep in mind that not all types of disability require the same approach. For example, a child with a locomotor disability doesn't expect more than a structural barrier-free environment. The child should have easy access to academic institutions only then the objective of inclusive education be realized.

Another bigger challenge is to identify the types of disability that children have and which hinder their access to education. In some cases of disability, it would not be possible to achieve the idea of inclusiveness until the curriculum is re-designed accordingly. Say, a specific learning disability that affects reading, writing, listening, speaking, and reasoning skills. In cases of blindness, until the curriculum is in braille and the children have the option to choose subjects and/or schools the noble and just idea of integration of children with special needs in regular schools in Declarations, Conventions, Conferences, Acts, SDGs would be a distant dream. But dreams do come true.

In our respective arena, what can we do? We can create awareness about disability rights movement, and encourage others to be sensitive. While performing invigilation responsibilities during university examinations, the author came across a postgraduate student who had a low vision and consequentially wrote slowly. There wasn't any mention of one form of disability on his admit card issued by the university thereby depriving him of extra time to write the exams. Had the postgraduate department been sensitive, things would have been better and the rights mentioned under Declarations, Conventions, Conferences, Acts, and SDGs would have been realized.

It is concluded with a belief that hurdles can be overcome with an indomitable willpower.

संदर्भ

प्लास्टिक: दोस्त या दुश्मन

Anuradha Kumari, Head, Department of Psychology

प्लास्टिक एक ऐसी वस्तु है जो हमारे दिन-प्रतिदिन की अनेकों जरूरतों को पूरा करने में काम आती है। सुबह में ब्रश से लेकर रात के सोने तक हम दर्जनों बार प्लास्टिक और उससे बनी हुई सामग्रियों का प्रयोग करते हैं। पर यह प्लास्टिक वास्तव में है क्या? प्लास्टिक पॉलीमर सामग्री से बनी हुई एक ऐसी वस्तु है जिसे पिघला कर किसी भी आकार में ढाला जा सकता है; साथ ही यह हल्की, टिकाऊ, विद्युत चालक, पारदर्शी, कठोर और जलरोधक (जो पानी में ना गले) भी है। असल में प्लास्टिक का निर्माण कागजों की खपत को कम करने के लिए बनाया गया ताकि पेड़ों कि कटाई को कम करके पर्यावरण को सुरक्षित रखा जा सके। लेकिन अभी यही प्लास्टिक पर्यावरण के लिए सबसे बड़ा खतरा बन चुका है क्योंकि यह ऐसा अवयव है जिसे अपघटित (डिकम्पोस) होने में 500 से 1000 साल लग जाते हैं। इस कारणवश हमारे द्वारा प्रयोग में लाए गए प्लास्टिक पर्यावरण को प्रदूषित करने का काम करते हैं। पानी में जाकर पानी को प्रदूषित कर जल प्रदूषण करते हैं, मिट्टी में जाकर मिट्टी की गुणवत्ता को खराब कर मिट्टी प्रदूषित करते हैं, जलाए जाने पर हानिकारक रसायन में बदल कर वायु प्रदूषित करते हैं। लोग कचरा प्लास्टिक की थैलियों में भरकर फेंकते हैं जिन्हे पशु खा लेते हैं और प्लास्टिक उनकी आंतों को सड़ाकर उनकी जान ले लेता है। अक्सर देखा जाता है कि प्लास्टिक के डब्बे और थैलियाँ जानवरों के मुँह में फंस जाती है जिससे वो सांस नहीं ले पाते और अपनी जान से हाथ धो बैठते हैं।

विचित्र विडंबना है कि ये अब हमारी बाहरी दुनिया में ही नहीं वरन मनुष्य के पेट, माता के दूध और गर्भ में भी पहुँच चुका है। प्लास्टिक जब भी गरमाहट के संपर्क में आती है उससे प्लास्टिक के छोटे-छोटे कण निकलते हैं जिन्हे माइक्रो प्लास्टिक कहा जाता है। ये इतने छोटे कण होते हैं जो दिखते नहीं हैं पर आसानी से हमारे फेफड़ों और आंतों तक पहुँच जाते हैं। 2022 में ब्रेस्ट मिल्क रिसर्च ने एक छोटा सा अध्ययन किया गया जिसमें 34 स्वस्थ माताओं के ब्रेस्ट मिल्क का सैम्पल लिया गया जिसमें 75% में 5 मिलीमीटर से भी कम व्यास के माइक्रो प्लास्टिक पाए गए। गर्भवती माता द्वारा जब प्लास्टिक की वस्तुओं और पैकेजिंग में खाना और पानी ग्रहण किया जाता है तब उनसे माइक्रो प्लास्टिक का रिसाव होकर माता के शरीर में प्रवेश कर जाता है। कई अध्ययनों में वैज्ञानिकों ने गर्भनाल और खून में भी माइक्रो प्लास्टिक पाया।

आज के समय में अगर गौर करें तो हमारे दैनिकचर्या कि 90% वस्तुओं में प्लास्टिक है, चाहे वो बच्चों के खिलौने हों, खाने की पैकेजिंग, पानी के बोतल, थर्मोकॉल के प्लेट, स्ट्रॉ, पाइप आदि। प्लास्टिक के लगभग सात प्रकार होते हैं, कुछ प्रकार ऐसे हैं जिन्हें दुबारा इस्तेमाल किया जा सकता है, कुछ प्रकार ऐसे हैं जिन्हें एक बार ही इस्तेमाल किया जा सकता है और खतरा सबसे ज्यादा इन्हीं से है। एक अनुमान के मुताबिक 1950 से 2017 के बीच लगभग 9.2 अरब टन प्लास्टिक का उत्पादन हुआ है और उसमें से भी आधे प्लास्टिक का उत्पादन 2004 से हुआ है।

प्लास्टिक वेस्ट मैनेजमेंट संशोधन 2021 जिसे 1 जुलाई 2022 से लागू कर दिया गया के अनुसार सिंगल यूस प्लास्टिक के उत्पादन, वितरण और प्रयोग निषेध है जिसमें थर्मोकॉल के प्लेट, प्लास्टिक के चाकू, गिलास, कप, स्ट्रॉ आदि कई तरह कि प्लास्टिक से बनी सामग्रियाँ हैं। हालांकि ये सारे नियम बने और लागू हुए हैं पर सिर्फ केवल कागजों पर, आज भी रोजमर्रा में इनका धड़ल्ले से प्रयोग किया जा रहा है। आपको हर दुकान, ठेले वाले, सब्जी वाले के पास ये प्लास्टिक मिल जाएंगे वो भी मुफ्त में, आप चाहें तो दो चार ज्यादा भी ले सकते बिना किसी दिक्कत के। नियम बनते रहते हैं पर इन नियमों का पालन आम आदमी करता है तभी नियम सार्थक हो पाते हैं।

प्लास्टिक को पर्यावरण के लिए खतरा बनाने के जिम्मेदार हम स्वयं हैं। कहा भी गया है कि किसी भी चीज कि अति अच्छी नहीं होती "अति सर्वत्र वर्जयेत्" और हमने प्लास्टिक के प्रयोग की अति कर दी है। प्लास्टिक केवल पर्यावरण के लिए ही नहीं बल्कि पृथ्वी पर मौजूद हर जीव के लिए खतरा बन चुका है। अपने जीवन में प्लास्टिक खासकर की सिंगल यूस प्लास्टिक का कम से कम इस्तेमाल करके हम खुद को और पर्यावरण को सुरक्षित रख सकते हैं। आजकल इसी को ध्यान में रख कर इको फ्रेंडली वस्तुओं के उत्पादन पर जोर दिया जा रहा है। इको फ्रेंडली वस्तुओं पर्यावरण को ध्यान में रख कर बनाई जाती हैं जो इस्तेमाल के बाद आसानी से अपघटित हो जाएं जैसे बैम्बू ब्रश, केले के पौधों के कपड़े। बांस प्लास्टिक का एक बहुत अच्छा विकल्प है जो पूरी तरह से प्राकृतिक है। हम प्लास्टिक की जगह ऐसे विकल्पों को चुन सकते हैं जिनका प्रयोग हम बार बार कर सकें जैसे - प्लास्टिक कि जगह स्टील के बोतल, स्टील के स्ट्रॉ, कपड़े और जूट के थैले, बलून कि जगह फूलों का इस्तेमाल, थर्मोकॉल प्लेट कि जगह पत्ते के प्लेट, प्लास्टिक के कप कि जगह शीशे या कुल्हड़ का इस्तेमाल आदि कर सकते हैं। जो चिप्स, चौकोलेट के प्लास्टिक रैपर्स हैं उनका इको ब्रिकक्स बना कर निपटारा कर सकते हैं। इन छोटी-छोटी आदतों को अपनाकर हम खुद को और पर्यावरण को सुरक्षित रखने का काम कर सकते हैं। हम प्रकृति का ही एक अंश हैं और आखिरकार हमें प्रकृति में ही विलीन हो जाना है, तो क्यों न हम अपने व्यवहार को प्रकृति के अनुकूल बना कर जीवनयापन करें।

राष्ट्रीय आंदोलन में शामिल साहसी महिलाएं

करुणा सिंह, सहायक प्राध्यापिका सह शोधार्थी, इतिहास विभाग

भारतीय स्वतन्त्रता आंदोलन में बड़े पैमाने पर महिलाओं की भागीदारी गांधी जी के आगमन के बाद देखा जाता है। लेकिन इससे पहले महिलाओं की संख्या गिनी चुनी ही है, जिन्होंने अपने घर की चहारदिवारी को लांघकर देश को आजाद कराने के लिए बाहर कदम रखा। उन प्रारंभिक महिलाओं में भीमाबाई होल्कर, झांसी की रानी लक्ष्मी बाई, अवध की बेगम हजरत महल, बैजा बाई, महारानी चेत्रमा, तपस्विनी महारानी आदि स्वर्ण अक्षरों में लिखे जाने योग्य हैं। 1857 का युद्ध तो महिलाओं की वीरता की दृष्टि से इतना प्रभावकारी था कि ब्रिटिश आक्रांताओं को भी हमारी रानी झांसी की तारीफ करनी पड़ी।

1857 ई में जो विस्फोट हुआ उसकी गूंज पूरी तरह से समाप्त नहीं हुई और ना ही अग्नि पूरी तरह से राख में तब्दील हुई। आर्य समाज जैसी संस्थाएं लोगों में राष्ट्र प्रेम और भक्ति को निरंतर जागृत करने का कार्य कर रही थी। समय-समय पर किसान आंदोलन कुका एवं वलीउल्लाही लोगों का विद्रोह यह जता रहा था की अग्नि बुझी नहीं है, राष्ट्र मुक्ति की इच्छा कहीं ना कहीं जीवित है। आर्य समाजी महिला कार्यकर्ता स्वर्ण कुमारी जी, सरला देवी जी आदि ने महिलाओं में राष्ट्रीय चेतना भरने का कार्य किया।

महान वीरांगना प्रीतिलता वाडेदार एक क्रांतिकारी के जल्ये का नेतृत्व करते हुए वीरगति को प्राप्त हुई। प्रीतिलता जी क्रांतिकारी सूर्य सेन जी के गुट में शामिल थी। एक यूरोपियन क्लब के बाहर लिखा था 'इंडियन एंड डॉग्स अरे नॉट अलाउड' यह देखकर उनका खून खौल उठा और इस महान बंगाली विरागना ने सिर्फ 21 साल की उम्र में अपने साथियों के साथ उस क्लब पर घातक हमले किए, गोली खाई और अपने आप को ब्रिटिश कैद से बचाने के लिए साइनाइड की गोली खाकर जान दे दी। इस प्रकार से वह बहादुर बच्ची शहीद हो गई।

इसी प्रकार पहली महिला राजनीतिक बंदी के रूप में मशहूर ननीबाला देवी भी अपनी बहादुरी देशभक्ति और कर्तव्य निष्ठा के लिए महिला क्रांतिकारियों में अग्रिम पंक्ति में खड़ी नजर आती है। इनका जन्म हावड़ा जिले के बाली शहर में 1888 में हुआ था। काफी कम उम्र में विवाह हुआ साथ ही कम ही उम्र में इन्हें वैधव्य का भी मुंह देखना पड़ा। इन्होंने क्रांतिकारियों के लिए आश्रय की व्यवस्था की, खाने-पीने तथा रसद की व्यवस्था की, यह उनके संदेश भी एक जगह से दूसरी जगह ले आया जाया करती थी। विधवा होने के बावजूद एक खबर निकालने के लिए विवाहिता का भी वेश धारण किया। यह वही बहादुर महिला थी जिन्होंने जेल में जेलर की बदतमीजी पर जोरदार थप्पड़ लगाया था। जेल में असीम यातनाएं सही लेकिन अपने क्रांतिकारी साथियों की एक भी खबर ब्रिटिश सरकार तक नहीं पहुंचने दी।

बीना दास बंगाल में जन्मी भारत की एक महान क्रांतिकारी महिला थी उन्होंने 6 फरवरी 1932 को कलकत्ता विश्वविद्यालय में होने वाले दीक्षांत समारोह में उस समय के बंगाल के गवर्नर स्टेनली जैक्सन पर पांच गोलियां चलाई थी परंतु निशाना चूक जाने के कारण वह बच गया। बीना दास का पारिवारिक इतिहास स्वतंत्रता सेनानियों का रहा है। उनके पिता माधव दास सुभाष चंद्र बोस के शिक्षक रह चुके थे। माता सरला देवी सार्वजनिक सेवा में लगी रहती थी, उन्होंने निराश्रित महिलाओं के लिए आश्रम बनाया था, जिसका नाम था पुण्याश्रम। यह आश्रम एक छात्रावास की तरह था। क्रांतिकारियों को यहां पनाह मिलती थी। बीना दास की बड़ी बहन कल्याणी दास भी स्वतंत्रता आंदोलन से जुड़ी हुई थी। अतः बिना दास के खून में ही देश प्रेम था। बचपन से ही वह आजादी के आंदोलन के दौरान धरना-प्रदर्शनों, मोर्चा निकलना आदि में हिस्सा लिया करती थी।

अक्कम्मा चेरियन- इनका जन्म 14 फरवरी 1909 को त्रावणकोर के कांजिरापल्ली में हुआ था। अपनी पढ़ाई पूरी करने के बाद इन्होंने शिक्षिका के रूप में अपने जीवन की शुरुआत की। स्कूल के प्रबंधक का कार्य भी इन्होंने बखूबी निभाया। 1938 में त्रावणकोर राज्य कांग्रेस में शामिल हो गईं। उस समय ब्रिटिश सरकार कांग्रेसी कार्यकर्ताओं पर बड़ा दमन चक्र चला रही थी। त्रावणकोर राज्य कांग्रेस के एक-एक करके 11 अध्यक्ष गिरफ्तार हो चुके थे 12वीं अध्यक्ष अक्कम्मा चेरियन बनाई गईं। उन्होंने एक बहुत बड़े जुलूस का नेतृत्व किया। जुलूस के ऊपर गोली बरसाने का आदेश दे दिया गया था, तभी अक्कम्मा चेरियन पूरी बहादुरी के साथ सामने आकर चिल्लाते हुए बोलीं कि इस जुलूस का नेता मैं हूँ पहले मुझ पर गोली चलाओ। उनके इस बहादुर और साहस को देखकर गोली चलाने का आदेश वापस ले लिया गया था एक बहुत बड़ा नरसंहार होने से बच गया। इस घटना की खबर जब गांधी जी तक पहुंची तब उन्होंने अक्कम्मा चेरियन की वीरता को देखते हुए उन्हें त्रावणकोर की झांसी की रानी के नाम से संबोधित किया था।

भारतीय स्वाधीनता के संघर्ष में महिलाओं ने अपना तन-मन - धन सब अर्पण कर दिया, उन्होंने एक तरफ गांधी जी के अहिंसक आंदोलन के दौरान धरना-प्रदर्शनों में भाग लिया, शराब एवं विदेशी कपड़ों की दूकानों पर पिकेटिंग की, मोर्चा निकाला, नमक कानून तोड़ा, जेल गईं और दूसरी तरफ उन्होंने आजादी के दीवाने क्रांतिकारियों के साथ कदम से कदम मिलाकर कठिन रास्तों पर चलीं। बम, गोली से भी नहीं डरीं। अंग्रेजी सरकार ने महिलाओं पर बड़े अत्याचार किए, उन्होंने सब कुछ सहा। लेकिन महिलाओं के योगदान को वह पहचान और सम्मान प्राप्त नहीं हुआ, जिसकी वो हकदार थीं। धन्य है वह नारी और धन्य है वह भूमि जहां ऐसी विरंगनाएं पैदा हुईं। जितनी महिलाओं का यहां वर्णन किया गया है उनकी संख्या इतनी ही नहीं है, समय और शब्दों की सीमा के कारण यहां सबका वर्णन नहीं किया जा सकता परन्तु अन्य लेखों में उनके योगदान को रेखांकित करने की कोशिश अवश्य की जाएगी।

कलमकारी

तू पुकार तो सही

Ritesh Ranjan, Hindi, Sem 1

उठ जाऊंगा हर सुबह
नहीं पहुंचाऊंगा कोई कष्ट कभी ।
अब से मानूंगा हर बात तेरी,
माँ तू पुकार तो सही ॥

अब हो जाए मुझसे कोई भी चूक
फिर भी कोई भी ना बोले दो-टूक ।
तूने ही तो बताया था, क्या है गलत क्या है सही
माँ सुधर जाऊंगा मैं, तू पुकार तो सही ॥

मुझे न कोई लगाए फटकार, कोई ना थपथपाये मेरी पीठ ॥
आज जब तू नहीं है पास मेरे, याद आ रही तेरी सारी सीख ।
उलझ गया हूँ भटक गया हूँ, कुछ भी समझ अब आए नहीं
फिर भी मैं संभल जाऊंगा माँ, तू पुकार तो सही ॥

आज हो रहा एहसास, माँ क्यूँ होती है इतनी खास ।
मन हमेशा रहे निराश, फिर भी लगाए रखूँ एक आस ।
क्या पता तू कभी गयी ही नहीं, हमेशा हमारे पास ही रही,
फिर से हो जाऊंगा जीवंत, माँ तू पुकार तो सही ॥

बेटी बचाओ

Aliya Saw, Hindi, Sem 6

मेरे होने का एहसास नहीं है।
पर वो दिन क्या खास नहीं है।
जिस दिन मैं घर आई थी।
मम्मी तो मुस्कुराई थी।
पापा भी चहक उठे थे।
पर फिर क्यों दुनिया ने नहीं दी बधाई।
लड़की हुई है ये सुनकर सबके मुंह उतर गये।
बधाई देने वालों के शब्द क्यों तानो में बदल गये।
लड़की हूँ मैं बोझ नहीं किस - किस को समझाऊ मैं।
लड़कों से हूँ कम नहीं क्यों तुमको बताऊँ मैं।
भूल गये हो तुम सब शायद लड़की से हैं ये जग सारा।
तुम ना होते आज अगर माँ ने न होता तुमको 9 महीने पाला।
तो क्यों खुश नहीं होते हो तुम लड़की के होने पर।
क्यों कुछ मासूमो को मार देते हो उनके होने पर।
उसका क्या कसूर उनको भेजा है इस जग मे भगवान ने।
तुम कौन होते हो...
ये फैसला करने वाले के हम रहेंगे या नहीं इस संसार में।
लड़की से ही तुम भी हो,
लड़की से है ये जग सारा।
कदर करो और समानता लाओ,
कहीं हो न जाए बंजर जग सारा।

मंजिल की पुकार

Khushi Kumari, Psychology, Semester 1

हैं मंजिल खड़ी इंतजार में तेरे, कहो उस तक पहुँच पाओगे क्या ?

हैं चक्रव्यूह में फसी ये लिंगी, कहो अभिमन्यु बने, चक्रव्यूह को भेद पाओगे क्या ?

हैं खामोशियाँ तुम्हारी जंजीर बनी, जकड़े तुम्हारे सपनों को खड़ी, कहो इन बेड़ियों को तोड़ पाओगे क्या ?

हैं पग-पग पर शत्रु खड़े, तुम अर्जुन बने अपनों से लड़ पाओगे क्या ?

हैं सत्ता के मोह में पड़े धृतराष्ट्र बड़े, तुम भिष्म पितामह बने, राज-पाठ त्याग कर पाओगे क्या ?

हैं मंजिल खड़ी इंतजार में तेरे, कहो उस तक पहुँच पाओगे क्या ?

हैं नारायणी सेना को चुनने को तो दुर्योधन बड़े, तुम निहत्ये कृष्ण को चुन पाओगे क्या ?

हैं हार निश्चित पता फिर भी कर्ण सा मित्र बने, रण में अड़े रह पाओगे क्या ?

अंगूठा काट मांगने को हैं कई द्रोणाचार्य खड़े, तुम एकलव्य बने गुरु ऋण चुका पाओगे क्या ?

हैं मंजिल खड़ी इंतजार में तेरे, कहो उस तक पहुँच पाओगे क्या ?

माँ

अनवरी खातुन, सेमेस्टर - 6, हिन्दी प्रतिष्ठा

माँ वो हसीन हस्ती हैं

जिसके होने से रहमतें बरसती हैं।

यूँ कहूँ तो माँ के साथ गुजारा हुआ वक्त

कयामत के दिन बख्शीश का जक़िरा बनती हैं।

'या रब मेरी माँ को ला- जवाल रखना

मैं रहूँ न रहूँ मेरी माँ का ख्याल रखना'

सब मुझसे पूछते हैं जन्नत का असली मायना

मैंने कहा ~

मैं आई थी इस दुनिया में पहली दफ़ा तब

मैंने देखा था जन्नत का मुस्कुराना।

यूँ कहूँ तो माँ खुदा का दिया हुआ अज़ीम तोहफ़ा हैं।

"तेरी खुशबु नहीं मिलती

तेरा लेहजा नहीं मिलता

हमें तो पूरे शहर में कोई

तेरे जैसा नहीं मिलता"

माँ न होगी तो एहद- ए- वफ़ा कौन करेगा

ममता का हक़ अदा कौन करेगा।

माँ वो हसीन हस्ती हैं जो न हो तो

हमारी हयात की दुआ कौन करेगा।

माँ कि ममता का सच्चा है प्यार ऐसा

जहाँ पर दिखावे की बात कहीं नहीं।

चूम लेना लफ़्ज़- ए- वालिदा क्योंकि,

वालिदा लफ़्ज़ की कोई मिसाल नहीं।

तेरे हाथों कि करामत कि तो बात ही क्या माँ,

मोहब्बत को तेरी कदमों की मिट्टी भी शफा देती हैं।

हालत बुरे थे मगर रखती थी शहजादी बनाकर,

हम गरीब थे, ये सिर्फ मेरी माँ जानती थी।

और जब मेरी नादानियों से मेरी माँ हँसती हैं

उन चंद लम्हों में मुझे महसूस होता है जन्नत का मुस्कुराना।

माँगने पर जहाँ पूरी हर मन्नत होती है

माँ के कदमों में ही तो जन्नत होती है।

माँ वो हस्ती नहीं जिन्हें चंद लफ़्ज़ों में समेटा जाए,

पूरी काएनात भी देख लो तो

इस लफ़्ज़ों की पिटारी में कुछ अधूरा रह जाए।

माँ से प्यारा नाम क्या होगा

जिसके कदमों के नीचे जन्नत है

उसके सरबरा का मक़ाम क्या होगा।

बिना मतलब ख़ैर नहीं पूछती ये दुनिया,

क्योंकि ये मुनाफ़िक- ए- दुनिया है तेरी माँ नहीं।

जिंदा रख उम्मीदों को...

सोनू प्रसाद यादव, अध्यक्ष, हिन्दी विभाग

जिंदा रख उम्मीदों को,
फौलाद बन, इस मरुस्थल का
बंजर सीने से भी जल निकलेगा।
नहीं जानता,
आज नहीं तो कल निकलेगा।
ताकत जुटा सब सह गया,
वह रक्त न रह, गंगाजल सा बह गया।
बुझ कर भी अंगारों सा धधक गया,
जिसकी रौशनी में हम क्या,
यह जहाँ तर गया।
कोशिश कर,
साहस को जुबाँ दें,
बालक समझ! न दुआ दे।
नहीं जनता, तू हिम्मत की आग को,
मिट कर भी,
गुनगुनता रहूँगा मैं पंथी के ही राग को,
निकल पड़ा हूँ जब रणभूमि में,
ठोकर मार मृत्यु को, कला को,
लिख दूँगा मौत से मुक्कदर को। (२)
दुधमुहाँ हूँ! थाम लूँगा बवंडर को,
फिर कोई सीने में अंगारे जलाये,
रौशन कर देगा इस खण्डहर को,
छुपता फिरेगा तहखाने में,
कुछ पल जिंदगी की तलाश में,
बिलखता,
गिड़गिड़ाता, अपने कुकृत्य धोने की आस में।
बस, तू अडिग रह,
जिंदा रख, उम्मीदों को।
फौलाद बन,
मेरा ऐतबार कर!
बंजर सीने से भी, जल निकलेगा।
नहीं जनता,
आज नहीं तो कल निकलेगा। (२)

Pratibha Sammaan Samaroh: Achievers 2023 - Academics

GURU NANAK COLLEGE, DHANBAD MERIT LIST 2023 Intermediate Arts								
SL.NO	NAME OF CANDIDATE	SEX	NAME OF FATHER	NAME OF MOTHER	ROLL .NO	REGISTRATION NO.	AGGREGATE	RESULT
1	SAPNA KUMARI	F	BALRAM MAHATO	NILAM DEVI	30256	RA-0265-21	398	1ST DIV
2	SONALI SINGH	F	MUKESH KUMAR SINGH	PRIYA SINGH	30240	RA-0248-21	390	1ST DIV
3	RIYA SHARMA	F	RAJ KUMAR SHARMA	NAMITA DEVI	30207	RA-0213-21	388	1ST DIV
4	BHOOMI KUMARI	F	MUNNA KUMAR SAW	RAKHI DEVI	30212	RA-0218-21	387	1ST DIV
5	MAROOF KHATOON	F	MD MURTAZA KHATOON	RANI KHATOON	30042	RA-0043-21	390	1ST DIV
Intermediate Commerce								
SL.NO	NAME OF CANDIDATE	SEX	NAME OF FATHER	NAME OF MOTHER	ROLL .NO	REGISTRATION NO.	AGGREGATE	RESULT
1	ANJALI HEMBRAM	F	MANSA HEMBRAM	MAKHONI DEVI	20019	RC-0019-21	436	1ST DIV
2	KHUSHI KUMARI	F	AJAY KUMAR GUPTA	RUPA DEVI	20189	RC-0195-21	432	1ST DIV
3	NEHA GUPTA	F	RAJESH KUMAR SAW	LALITA DEVI	20147	RC-0152-21	430	1ST DIV
4	ANISHA KUMARI	F	AJAY KUMAR SINGH	RITA DEVI	20295	RC-0306-21	430	1ST DIV
5	NIRJALA KUMARI	F	SURENDRA KUMAR	RANJU DEVI	20068	RC-0072-21	417	1ST DIV

GURU NANAK COLLEGE, DHANBAD MERIT LIST 2023 Undergraduate Programmes					
DEPARTMENT OF ECONOMICS					
Roll No.	Registration No.	Name of Examine	CGPA	RESULT	SEX
210360131240	BBMKU2020000757	SURBHI KUMARI GUPTA	7.8	Pass	F
210360131239	BBMKU2020000742	KUMARI SANJANA SINGH	7.63	Pass	F
210360131214	BBMKU2020000020	RITU KUMARI	7.38	Pass	F
DEPARTMENT OF ENGLISH					
Roll No.	Registration No.	Name of Examine	CGPA	RESULT	SEX
210360131335	BBMKU2020000719	GHOUSIA KHATOON	7.33	Pass	F
210360131342	BBMKU2020000780	BABY RUKHSAR	7.33	Pass	F
210360131313	BBMKU2020000657	ZINAT PERWEEN	7.16	Pass	F
DEPARTMENT OF HINDI					
Roll No.	Registration No.	Name of Examine	CGPA	RESULT	SEX
210360131399	BBMKU2020000762	RISHAVE SINGH	6.96	Pass	M
210360131395	BBMKU2020000729	SHAHEEN KAUSAR	6.70	Pass	F
210360131415	BBMKU2020000949	SAIBA KHATOON	6.66	Pass	F
DEPARTMENT OF HISTORY					
Roll No.	Registration No.	Name of Examine	CGPA	RESULT	SEX
210360131449	BBMKU2020000582	UZMA KAYENAT	7.04	Pass	F
210360131504	BBMKU2020000751	TANU SINHA	7.02	Pass	F
210360131465	BBMKU2020000632	SNEHA KUMARI	6.94	Pass	F

DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE					
Roll No.	Registration No.	Name of Examine	CGPA	RESULT	SEX
210360131579	BBMKU2020000615	KAHKASHAN NAAZ	7.46	Pass	F
210360131596	BBMKU2020000716	RUPALI KUMARI	7.44	Pass	F
210360131677	BBMKU2020001001	ANJALI KUMARI	7.39	Pass	F
DEPARTMENT OF PSYCHOLOGY					
Roll No.	Registration No.	Name of Examine	CGPA	RESULT	SEX
210360131693	BBMKU2020001006	SALONI PRIYA	7.37	Pass	F
210360131694	BBMKU2020001011	VISHAL KUMAR	7.16	Pass	M
210360131692	BBMKU2020000955	ASHUTOSH KUMAR ROY	7.13	Pass	M
DEPARTMENT OF COMMERCE (HONS)					
Roll No.	Registration No.	Name of Examine	CGPA	RESULT	SEX
210360231786	BBMKU2020000016	ANJALI KUMARI	8	Pass	F
210360231784	BBMKU2020000014	AASHI KUMARI	7.93	Pass	F
210360231899	BBMKU2020000143	MUSKAN SAH	7.9	Pass	F
210360232054	BBMKU2020000301	SHOLU YADAV	7.87	Pass	M
210360231804	BBMKU2020000043	LAXMI KUMARI	7.83	Pass	F
COMMERCE(GENERAL)					
Roll No.	Registration No.	Name of Examine	CGPA	RESULT	SEX
210360231741	BBMKU2020001034	SNEHA KEJRIWAL	7.38	Pass	F
210360531724	BBMKU2020000019	PRANAY KUMAR SINHA	7.28	Pass	M
210360531744	BBMKU2020001038	MUSKAAN PARWEEN	7.25	Pass	F
210360531753	BBMKU2020001048	SHRUTI KUMARI	7.22	Pass	F
210360531731	BBMKU2020001024	VIRALI SETH	7.18	Pass	F
ARTS(GENERAL)					
Roll No.	Registration No.	Name of Examine	CGPA	RESULT	SEX
210360431200	BBMKU2020001094	SUCHITA KUMARI	6.68	PASS	F
210360431194	BBMKU2020001088	PUJA KUMARI	6.63	PASS	F
210360431204	BBMKU2020001098	AFSANA KHATOON	6.57	PASS	F
Department of Vocational Studies -BCA					
S. No.	Name	Roll No.	Grade	Division	
1	Dheeraj Patel	210360931700	8.14	1st	
2	Md. Arsalan Iqbal	210360931696	8.05	1st	
3	Rahul Kumar	210360931713	8.04	1st	
4	Jayant Singh	210360931714	8.03	1st	
5	Rudresh Pandey	210360931701	8.01	1st	

NCC Achievers

N.C.C R/D CAMP PLACE : DELHI DATE :- 20.01.2024								
Sl. No.	Reg. No.	Rank	Cadet Name	Father Name	D.O.B	Camp IR/D	Camp II	Camp III
1	306940/21	U.O	Gaurav Kumar	Ram Pd. Singh	15.06.2005	Koderma	Barowni	Delhi
2	306969/21	U.O	Mukesh Kr. Singh	Bishwamitra Singh	08.01.2006	Koderma	Barowni	Delhi
3	306846/22	S.G.T	Manjeet Chauhan	Dharmbir Chauhan	26.01.2006	Koderma	Barowni	Delhi
N.C.C R/D I CAMP PLACE :- BARAWNI DATE : 27.10.2023 to 05.11.2023								
Sl. No.	Reg. No.	Rank	Cadet Name	Father Name	D.O.B	Camp IR/D	Camp II	Camp III
1	306852/22	CDT	Prem Kant Vishwakarma	Harish Chandra Vishwakarma	07.12.2004	Koderma	Barowni	Barowni R/DI
2	306837/22	CDT	Abhijeet Mahato	Bishwamitra Singh	13.04.2003	Koderma	Barowni	Barowni R/DI
N.C.C C.A.T.C. (IGGBC) CAMP PLACE : KODERMA DATE : 22.08.2023 to 31.08.2023								
Sl. No.	Reg. No.	Rank	Cadet Name	Father Name	D.O.B	Camp IR/D	Camp II	
1	306968/21	U.O	Aman Kr. Saw	Mithlesh Prasad	05.09.2004	Koderma	C.A.T.C Deoghar	
2	306868/22	CDT	Sunny Kr. Soni	Suresh Prasad Soni	07.06.2004	Koderma	C.A.T.C Ramgarh	
3	306838/22	CDT	Mahesh Kr. Singh	Kanahaya Kr. Singh	02.07.2004	Koderma	C.A.T.C Deoghar	
N.C.C C.A.T.C CAMP PLACE : DEOGHAR DATE : 05/10/23 TO 14/10/23 & 14/12/2023 TO 24/12/2023								
Sl. No.	Reg. No.	Rank	Cadet Name	Father Name	D.O.B	Camp IR/D	Camp II	Date
1	306841/22	CDT	BADAL KR. MAHATO	SHANKAR MAHATO	16.04.2002	C.A.T.C	DEOGHAR	05/10/2023 14/10/2023
2	306860/22	CDT	SUBHANSHU KR. THAKUR	SUDARSHAN THAKUR	08.03.2004	C.A.T.C	DEOGHAR	05/10/2023 14/10/2023
3	306957/21	CDT	RATAN KUMAR	RAM CHALITRA YADAV	29.09.2005	C.A.T.C	DEOGHAR	14/12/2023 24/12/2023
4	306862/22	CDT	ABISHEK PRASAD VERMA	BALDEO VERMA	12.05.2007	C.A.T.C	DEOGHAR	14/12/2023 24/12/2023
5	306830/22	CDT	AMIT KUMAR	ASHOK GIRI	13.05.2002	C.A.T.C	DEOGHAR	14/12/2023 24/12/2023
N.C.C C.A.T.C CAMP PLACE : RAMGARH DATE : 11/07/23 TO 20/07/23 & 21/07/2023 TO 30/07/2023								
Sl. No.	Reg. No.	Rank	Cadet Name	Father Name	D.O.B	Camp IR/D	Camp II	Date
1	306932/21	S.U.O	Aman Kr. Verma	Aswani Kr. Verma	11.07.2005	C.A.T.C	Ramgarh	21/07/2023 30/07/2023
2	306839/22	CDT	Bhuneswar Mahato	Sahdev Mahato	20.07.2006	C.A.T.C	Ramgarh	11/07/2023 20/07/2023
3	306856/22	CDT	Ashok Rawani	Mahadev Rawani	20.02.2007	C.A.T.C	Ramgarh	11/07/2023 20/07/2023
4	306848/22	CDT	Joydev Bauri	Sumanto Bauri	04.06.2006	C.A.T.C	Ramgarh	21/07/2023 30/07/2023
5	306822/22	CDT	Kanahaiya Shah	Bharat Saha	26.01.2006	C.A.T.C	Ramgarh	21/07/2023 30/07/2023
6	306858/22	CDT	Aditya Kumar	Hridayanand Singh	22.02.2004	C.A.T.C	Ramgarh	21/07/2023 30/07/2023
7	306864/22	CDT	Rishu Kumar	Basant Kr. Mehata	14.03.2005	C.A.T.C	Ramgarh	21/07/2023 30/07/2023

N.C.C E.B.S.B II CAMP PLACE : MOTIHARI (BIHAR) DATE : 27/10/23 TO 06/11/23							
Sl. No.	Reg. No.	Rank	Cadet Name	Father Name	D.O.B	Camp Name	Place
1	306976/21	U.O	Md. Misabahul Hassan	Md. Nazim Ali	02.01.2004	E.B.S.B II	Motihari (Bihar)
2	306836/22	CDT	Indrajeet Modak	Dulal Modak	12.08.2005	E.B.S.B II	Motihari (Bihar)
3	306871/22	CDT	Adil Khan	Gulam Mustafa	17.11.2003	E.B.S.B II	Motihari (Bihar)

N.C.C C.A.T.C (TSC) CAMP PLACE : HAZARIBAGH DATE : 20/07/23 TO 29/07/23							
Sl. No.	Reg. No.	Rank	Cadet Name	Father Name	D.O.B	Camp IR/D	Camp II
1	306962/21	CDT	Sneh Ashish	Saroj Kr. Mahato	10.08.2004	C.A.T.C (TSC)	Hazaribagh
2	306832/22	CDT	Ranjay Kumar	Sanjay Thakur	02.09.2004	C.A.T.C (TSC)	Hazaribagh
3	306824/22	CDT	Jayanto Parmanik	Subhash Parmanik	05.06.2004	C.A.T.C (TSC)	Hazaribagh

N.C.C ALL INDIA TRACKING CAMP PLACE : PATRATU(RAMGARH) & MIZORAM(ASSAM)							
Sl. No.	Reg. No.	Rank	Cadet Name	Father Name	D.O.B	Camp Name	Place
1	306831/22	SGT	Anurag Pandey	Arjun Pandey	08.10.2005	Tracking Camp	Mizoram(Assam)
2	306867/22	CDT	Gavrav Deo	Arun Deo	07.04.2006	Tracking Camp	Patratu (Ramgarh)

N.C.C E.B.S.B CAMP PLACE : ROURKELA (ODISHA) DATE : 21/10/23 TO 03/11/23							
Sl. No.	Reg. No.	Rank	Cadet Name	Father Name	D.O.B	Camp Name	Place
1	306872/22	CDT	Rohit Kumar	Vikarm Kr. Yadav	05.12.2006	Rourkela E.B.S.B	Rourkela (Odisha)
2	306857/22	CDT	Rajendra Mandal	Manejar Mandal	04.03.2003	E.B.S.B Camp	Rourkela (Odisha)

N.C.C E.B.S.B CAMP PLACE : BHUBANESWAR(ODISHA) DATE : 10/10/23 TO 19/10/23							
Sl. No.	Reg. No.	Rank	Cadet Name	Father Name	D.O.B	Camp IR/D	Camp II
1	306946/21	C.PL	Dhiraj kr. Pandey	Saroj Kr. Pandey	08.12.2003	E.B.S.B Camp	Bhubaneswar(Odisha)
2	306847/22	CDT	Abhimanyu Pandey	Gauri Shankar Pandey	29.09.2003	E.B.S.B Camp	Bhubaneswar(Odisha)

The GNC Clubs, Cells and Forums at a Glance (2023-24)

IQAC

The IQAC [Internal Quality Assurance Cell] is an internal mechanism for creating, enhancing and sustaining quality in the institution. Since its inception, the Cell has purely an advisory role and has the responsibility of planning and monitoring the activities of the College and to recommend suggestions and proposals to the Guru Nanak College Governing Council. It has been playing a key role in creating academic excellence with a view to holistic development of students of Guru Nanak College. At present, the IQAC of the college is coordinated by Prof. Dipak Kumar.

Reader's Club: An Initiative by Department of English

The Readers' Club of the college, coordinated by Dr. Varsha Singh, aims to foster a culture of reading, intellectual growth, and community engagement among both students and teachers. Reading is not only a valuable educational tool but also a means to promote critical thinking, creativity, and a deeper understanding of various subjects. With such initiatives, we hope to provide a platform for individuals to come together, share their love for literature, and enrich their educational experience. Membership in the Reader's Club remains open to all students and teachers of Guru Nanak College. The Club arranges literary / reading programmes throughout the year.

Women's Cell/Cell against Sexual Harassment

It is a statutory responsibility of an academic institution to set up a women's cell (Cell against Sexual Harassment). It is important that preventive measures be taken in that direction. With that perspective in view the Women's cell (Cell against Sexual Harassment) has been active for the cause of upliftment of the women in the institution. From time to time, the cell observes several occasions so as to maintain a healthy and respectful atmosphere for the women students and teachers. The members of the cell are Dr Ranjana Das, Dr Mina Malkhandi and Prof. Pushpa Tewary.

Events organized in 2023-24:

Essay Writing Competition on the occasion of International Women's Day (held on 7th March 2024) on the theme: "Invest in Women Accelerate Progress" organised in Collaboration with IAWS

Women's cell in collaboration with Indian Association for Women's Studies (IAWS) celebrated INTERNATIONAL WOMEN'S DAY on the theme "Invest In Women: Accelerate Progress" on 11th March, 2024. The invited speakers were Dr. Ranjana Srivastava and Dr. Nimisha Khalkho.

Anti - Ragging Cell

Ragging is a crime which can destroy the physical and emotional will of the student. Guru Nanak College promises to be a zero tolerance zone in this matter in its both campuses with the help of active members of the cell. It is ensured that all enrolled students take part in academic and co curricular activities organised throughout a year. Programmes like Induction /Orientation for newly admitted students and Farewell for passing out students help much in this direction to establish and maintain harmony among students.

Extension & Outreach

Guru Nanak College has always worked to encourage extension activities for the last more than fifteen to twenty years in its society. The three organised wings of the college keep on functioning so as to motivate and guide students to perform social work in their locality and become worthy citizens.

Rotaract Club

Club Moderator: Prof Pushpa Tewari

The college isn't just about academic teaching; it includes various activities for overall holistic development of the student. To channelize energies of young adults into positive activities that could also benefit the community, the

college reaches a new milestone in its pursuit of excellence. The Rotaract Club of Guru Nanak College, Dhanbad came into being in year 2014 with a motive of:

Excellence in leadership, Character in leadership, Service for community, Empathy for underprivileged

The college received its charter from the Rotary Club of Dhanbad on 16th June, 2014, on the occasion of installation cum Rotary changeover day.

The club has performed more than 150 activities which includes blood donation camps, organ donation rallies, polio free campaigns, diabetes awareness rallies, raising donations for Jeevan Jyoti School (a school for differently able children adopted by Rotary club of Dhanbad), plantation, winter relief activities, environments safety acts, contribution for Nepal earthquake relief funds and many more.

The blood donation camp organized by Rotaract club of Guru Nanak College, Dhanbad on 17th March, 2017 brought a laurel to the college by placing the college name in "India book of Records". The record was registered for being the part of Mahadan 2.0 in which maximum numbers of blood donation camps were organized in a week. Also, in year 2018, the club was awarded as "Rotaract Club of the year" by Rotary Club of Dhanbad.

Projects executed by Rotaract club of college in year 2023

- **7th January 2023:** Woolen cloths and blankets were distributed to 80 needy people in Bada Gurdwara Premises of Bank More in "WINTER RELIEF CAMP".
- **26th February 2023:** 5 Rotaractors participated in PROSTHETIC LIMBS CAMPAIGN organised by Rotary Club of Dhanbad
- **19th April 2023:** A BLOOD DONATION CAMP was organised in SNMCH in Dhanbad and total 32 units of blood was collected. The donors were students of BCA.
- **2nd July 2023:** A PLANTATION DRIVE was completed by club members. Total 25 Rotaractors participated in it.
- **29th August 2023:** A FREE EYE CHECKUP CAMP was organised thereby benefitting 100 individuals.
- **1st to 3rd September 2023:** 5 club members VOLUNTEERED MEGA LIMB CAMP organized by the Rotary Club of Dhanbad
- **10th September 2023:** The members of Rotaract club volunteered for a MEGA HEALTH CHECKUP CAMP at Ratanpur Tundi, organised by the Rotary Club of Dhanbad.
- **18th October 2023:** A quiz competition TRIVIA was organised by the club in DOVS: BCA which registered the participation of 60 students from BCA.

Collaboration with Masonic Lodge No-95

Guru Nanak College has always been progressive in quest of excellence in academic or related activities through collaboration with NGOs and Clubs to ensure holistic growth of its pupils. In such an attempt, the NSS of the college collaborates with the Masonic Lodge, No. 95 of Dhanbad for organising Blood Donation Camp on a regular basis on the 24th June of every year on the occasion of Universal Brotherhood Day.

Many respected members and dignitaries of Masonic lodge, to name a few - Bro. Purnendu Shekhar, Bro.V. K. Ailawadi, Bro.V. K. Kapahi, Bro. A. K. Chakraverty, Bro. Sanjay Kumar Jha, Bro. A. K. Singh, Bro. Dr. T.N. Ghosh, Bro. Dr. N. K. Maitra, Bro. R. K. Karan, Bro. S. K. Sinha and Bro. G. L. Burnwal remain present and make needful contributions.

Training & Placement Cell

The placement cell of the college is quite active and has helped in calling placements for the students. Companies like ICICI Pru life, Concentrix etc has been the hirers for our students. Also, the students of BCA also got placements in WIPRO, TCS, INFOSYS with the placement guidance by the teachers. The cell is coordinated by Prof. Sanjay Sinha.

The Academia at a Glance: 2023-24

Department of Commerce

The Department of Commerce was established in the year the 1970 with the establishment of the college. Presently, our college is affiliated under Binod Bihari Mahto Koylanchal University, Dhanbad. It is considered as the liveliest department of the College as it is home to more than half of the entire student strength which delineates the kind of significance and gravity the department holds in the existence of the college. The department at present includes a team of five dedicated regular faculty members:

Santosh Kumar, Head
Assistant Professor

Sanjay Kumar Sinha
Assistant Professor

Piyush Agarwal
Assistant Professor

Daljeet Singh
Assistant Professor

Snehal Goswami
Assistant Professor

The teaching highlights of the faculty of our department are learner centric, ICT enabled, project based continuous assessment comprehensive and realistic evaluation thus, recognizing the department as one among the best department of the colleges in the university. The department also caters to the needs of the students enrolled in the courses of BCA, BBA and BA programme by offering discipline courses and SEC course respectively.

RECENT EVENTS:

Workshop on Happiness Management, Organised in collaboration with Department of Psychology – 15th May 2023

GNC Commerce Aptitude Test, Organised by the Department in Bhuda Campus of the college – 23rd July, 2023

Parent Teachers' Meeting 2023, Organised by the Department in SJS Grewal Auditorium – Bhuda Campus of the college – 20th August, 2023

Induction Programme of Session 2023-27 under Revised FYUGP - 26th August, 2023

Nukkad Natak by Students of Commerce Department in the Book Fair – 29th September, 2023

Departmental Workshop on “Communication, Interpersonal and Leadership Skills” – 29th November, 2022

Commerce Exhibition 2023 – 1st December 2023

UTI SWATANTRA (India Invest Karo) – program organized by UTI in collaboration with Dainik Jagaran – at DHANBAD CLUB, Dhanbad – 20 Students of the Department participated – Team led by Prof Daljeet Singh – 30th December 2023

Panel Discussion on Union Budget – Jointly organised with Department of Economics – 3rd February 2024

Honoring the successful CA Foundation Students – 8 students from the Department qualified foundation level examination – 8th February 2024

Prof. Nakul Prasad, HOD (PG) Commerce

Sardar R S Chahal, President GNC, felicitating Commerce achievers

Sardar D S Grewal, Secretary GNC felicitating Commerce achievers

Guests visiting Commerce Exhibition

Department of Economics

The Department of Economics is a vibrant academic community committed to fostering a deep understanding of economic principles and their real-world applications. Our dedicated faculty members bring a wealth of expertise to the classroom, ensuring students receive a well-rounded and engaging education. We offer a range of academic programs designed to meet the diverse interests and career goals of our students: Bachelor of Arts in Economics, Introductory Vocational Courses (IVS) – Data Analysis, Mathematical & Computational Thinking

Faculty: Our distinguished faculty members are experts in various fields of economics, bringing both academic knowledge and practical experience to the classroom.

Dr. Sanjay Prasad
Head

Sadhna Kumari Singh
Assistant Professor

Suchitra
Assistant Professor

Ekta Srivastava
Assistant Professor

Sapna Gupta
Assistant Professor

Events and Activities: Throughout the academic year, the Department organizes seminars, workshops, and other events to enrich the academic experience of our students. These events provide opportunities for networking, learning from industry experts, and exploring the latest trends in economics.

Financial wellness sessions – An online financial wellness session was jointly organized by the Department of Economics on 11th October 2023 to celebrate World Investors Week. A knowledge-sharing session, an innovation talk, program was organized by the Department, especially for the female students of the college.

Dr Ranjana Srivastava, Incharge, IAWS Dr. Mamta Kumari Coordinator, IAWS, with Sardar R S Chahal & Dr Sanjay Prasad

An orientation workshop on Gender – An Orientation workshop on Gender was Organised by Indian Association for Women’s Studies (IAWS), Ranchi in collaboration with Department of Economics on 18/12/2023. Guest Speakers of the event were Dr. Ranjana Srivastava, Incharge, IAWS, Ranchi and Dr. Mamta Kumari Coordinator, IAWS, Ranchi.

A workshop on time management – The Department of Psychology and Department of Economics organized a workshop on “Time management”.

G20 Opportunities and Challenges – The Department of Economics organized a Departmental seminar on “G20 opportunities and challenges”.

Dr Sanjay Prasad addressing the audience during live budget telecast

Live telecast of the budget (Union Budget 2024-25) - The Interim budget was telecasted live from the Lok Sabha by the Department of Economics on 01 February 2024.

Panel discussion on union budget (Union Budget 2024-25)- A panel discussion on budget was jointly organized by the Department of Economics and Commerce on 03/02/24.

Student Achievements: We take pride in the accomplishments of our students, both inside and outside the classroom. Our graduates have pursued successful careers in academia.

Two students from the Department Sapna Kumari & Sneha Kumari (2018-21) pursued MA in Economics from BBMK University (2021-23) declared 1st & 2nd toppers of the University.

Arjun Singh (2018–21) got admission to IIT-ISM in the MBA course.

Afsha Perween (2021-24) won the Inter-college Elocution & Debate Competition (ANTARNAAD -24) and represented BBMK University in the East Zone Competition (UMAANG -24), where she stood 1st in elocution. She will represent the University at the National level.

Department of English

The Department of English at Guru Nanak College has been an integral part of the institution since its establishment in 1970. Over the years, it has maintained its reputation as one of the most esteemed departments in the region for students interested in pursuing English language and literature studies at the degree level. At present the department offers Undergraduate Course in English through CBCS and FYUGP under New Education Policy. The Department remains committed to nurturing a vibrant learning community and empowering students with the knowledge, skills, and opportunities to excel in their academic and professional pursuits in the field of English language and literature. At present, the department has five faculty members:

Amarjit Singh

Professor-in-Charge –
Bhuda Campus
Head, Dept. of English

Dipak Kumar

Assistant Professor,
Coordinator IQAC,
Controller of Examination

Dr. Varsha Singh

Assistant Professor
Member, IQAC

Ghanishtha Verma

Assistant Professor

Surabhi Kashyap

Assistant Professor

INITIATIVES & ACHIEVEMENTS: 2023-24

Dr Varsha Singh's translation of poem got published in Sahitya Akademi's journal "Indian Literature" No. 333, January – February 2023 (pp. 39, 40)

Dr. Varsha Singh's collection of poems "Countryside" was referred in The Journal of Commonwealth Literature 1–32, 2023 DOI: 10.1177/00219894231200073, Compiled and introduced by Shyamala A. Narayan and Payal Nagpal

January 7, 2023 GURU NANAK DEV LECTURE was organized on 'Acquiring a Target Language: English' with the Resource person: Ms. Maitreyi Chatterjee from Kolkata.

May 19, 2023 Departmental Seminar was organised on "Trends in Modern English Literature" coordinated by Dr Varsha Singh

7th August, 2023 (Monday) Workshop on Communication Skills: "SPEAK OUT" was conducted by Dr Varsha Singh for the students of Humanities and Social Sciences

10th September, 2023 Parent – Teachers' Meeting: Attended by 150 parents & students

29th, 30th September Collaboration in Book Fair: Departmental performances were made.

Secretary, Sardar Diljaun Singh Grewal addressing the audience during Readers' Club Inaugural Meet

गुरु नानक कॉलेज में शुरू हुआ रीडर्स क्लब, सालभर होंगी गतिविधियां

धनबाद। गुरु नानक कॉलेज में मंगलवार को रीडर्स क्लब की शुरुआत हुई। डॉ. वर्षा सिंह ने क्लब का परिचय देते हुए उद्देश्य व प्रस्तावित वार्षिक गतिविधियों की जानकारी दी। नवंबर महिने में 'पुस्तकों के लिए आभार' (ग्रेटिट्यूड फॉर बुक्स) कार्यक्रम प्रस्तावित है। कॉलेज के प्रशासनिक परिषद के अध्यक्ष सरदार आरएस चहल ने कहा कि भविष्य में कॉलेज के

साहित्यिक भ्रमण व उत्सव में भी विद्यार्थियों व शिक्षकों को भेजने की योजना है। सचिव सरदार डीएस ग्रेवाल ने कहा कि पढ़ने की आदत हमें बेहतर इंसान बनाती है। प्राचार्य डॉ. संजय प्रसाद, प्रो. अमरजीत, प्रो. संजय कुमार सिन्हा, प्रो. संतोष कुमार, डॉ. मीना मलखंडी, प्रो. चिरंजीत अधिकारी, प्रो. अनुराधा कुमारी, प्रो. साधना सिंह, डॉ. सरिता मधेशीया आदि भी थे।

16th October, 2023 (Monday) Readers' Club Inaugural Meet was conducted: Students were registered and Readers' Club was formalized under the coordination of Dr Varsha Singh

29th November, 2023 (Wednesday) Workshop on "Communication, Interpersonal & Leadership Skills" was conducted by Dr Varsha Singh in collaboration with Department of Commerce: Attended by the students of Commerce

Sahityashala: Guests with Principal, Teachers and Participating Students

Guests visiting the exhibition during Sahityashal

Press Coverage:

गुरुनानक कालेज में लगी साहित्यिक प्रदर्शनी

जार्नल भन्वार्ड : गुरुनानक कालेज के अंग्रेजी विभाग को ओर से वार्षिक साहित्यिक उत्सव साहित्यशाला का आयोजन किया गया। साहित्यशाला साहित्यिक प्रदर्शनी, साहित्यिक खेल, चित्र चित्र प्रतियोगिता, कविता पढ़ने के सत्र समेत कई जीवंत प्रदर्शनों के साथ शुरू हुआ। प्रदर्शनी में ब्रिटिश साहित्य को समर्थन, नोबेल पुरस्कार विजेता, बुकर पुरस्कार विजेता और विभिन्न भारतीय भाषाओं में साहित्य अकादमी विजेताओं को प्रोत्साहन शामिल थे। प्रदर्शनी में विवादास्पद साहित्य को भी प्रदर्शित किया गया। बीबीएमकेयू के पीजी अंग्रेजी विभागध्यक्ष डॉ. अमिता वर्मा और

गुरुनानक कालेज में आयोजित साहित्यिक प्रदर्शनी का अवलोकन करते अतिथि ● गणेश दीवारों पर आकर्षक चित्र बनाकर बच्चों ने दिखाई प्रतिभा संस. इरिया : कीवला चुनने वाले परिवारों के बच्चों के समाजिक व मानसिक विकास को लेकर कोल कोलड विल्लन कालेज की ये दिवसीय कला शिबिर गुरुवार को शाम सप्न हुआ। इरिया के लिनीर एधरा बाल्या क्षेत्र में कॉलेजरो क्षेत्र के आवासों की दीवारों पर बच्चों ने दीवारों पर एक से बड़कर एक चित्रकारी की।

वार्षिक साहित्यशाला में विद्यार्थियों में दिखी रचनात्मकता

गुरुनानक कॉलेज भन्वार्ड के अंग्रेजी विभाग ने गुरुवार को भूत परिसर में अपनी वार्षिक साहित्यिक उत्सव साहित्यशाला का आयोजन किया। साहित्यशाला एक आकर्षक साहित्यिक प्रदर्शनी, साहित्यिक खेल, चित्र चित्र प्रतियोगिता, कविता पढ़ने के सत्र और एक राजीबन फीस साहित्य कार्यक्रम को संयोजित करते अतिथि। कई जीवंत प्रदर्शनों के साथ शुरू हुआ, 150 से अधिक छात्रों ने साहित्य के प्रति अपने जुनून का प्रदर्शन करते हुए कार्यक्रम को शानदार सफलता में खोजवत दिया।

चित्र चित्र प्रतियोगिता में रुपा मल्लोत्र के ट्रोपदी के चित्रण के लिए प्रथम, प्रियाशा पाल को द्वितीय तथा अलादीन में जैसमीन के उत्कृष्ट चित्रण के लिए नीतु कुमारी को तृतीय पुरस्कार मिला। साहित्यिक प्रदर्शनी साहित्य के क्षेत्र के मान्यम से एक ख्याक नावा थी, जिसमें ब्रिटिश साहित्य को समर्थन, नोबेल पुरस्कार विजेताओं, बुकर पुरस्कार विजेताओं और विभिन्न भारतीय भाषाओं में साहित्य अकादमी विजेताओं की प्रोत्साहन शामिल थी। इरिया क्षेत्र के लेखकों पर प्रकाश डाला गया, ब्रिटिश अतिथि बीबीएमकेयू के स्नातकोत्तर अंग्रेजी विभाग की प्रमुख डॉ अमिता वर्मा और डॉ हिमांशु शेखर चौधरी ने कार्यक्रम को

आधिकारिक उद्घाटन की अध्यक्षता के लिए डॉ. संजय प्रसाद ने की, कार्यक्रम के समन्वय का नेतृत्व डॉ. वर्षा सिंह ने किया, जबकि निबंध प्रतियोगिता अंग्रेजी विभाग के प्रमुख प्रोफेसर अमरजीत सिंह, प्रोफेसर योगेश कुमार, धर्मिष्ठा वर्मा और सुरभि कश्यप ने सुनिश्चित किया। कार्यक्रम में बैकग्राउंड केस की प्रोफेसर इन चार्ज डॉ रंजना टास, डॉ मीना मालखत्री, डॉ नीता ओझा, प्रोफेसर संतोष कुमार, संजय मिश्रा, दलजीत सिंह, पीयूष अडवाला, अनुराधा सिंह, करुणा सिंह, सिमरन छाबड़ा, सिमरन श्रीवास्तव के अलावा सभी संकाय सदस्य मौजूद थे।

14th December, 2023 (Thursday) **Sahityashala: A Literary Workshop** in collaboration with Readers' Club: Literary Exhibition, Literary Games and Literary Characters' Portrayal Competition was organized. The event was coordinated by Dr Varsha Singh. Special Guests of the event were Dr Amita Verma (Head, PG Department of English, BBMKU) & Dr Himanshu Shekhar Choudhary (Faculty, PG Department of English & Head, Department of Foreign Languages, BBMKU)

21st February, 2024 (Wednesday) "International Mother Language Day" was celebrated in collaboration with Readers' Club GNC and Department of Hindi on the theme "Multilingual Education is a Pillar of Intergenerational Learning".

हिंदी विभाग

लगा रहे प्रेम हिन्दी में, पढ़ूँ हिन्दी लिखूँ हिन्दी
चलन हिन्दी चढ़ूँ हिन्दी पहरना, ओढ़ना खाना।

– राम प्रसाद बिस्मिल

भाषा की अपनी महत्ता है। यह वह साधन है जिससे एक साधारण मनुष्य भी श्रेष्ठता को प्राप्त कर लेता है। व्यक्ति को जीवन जीने के लिए वायु, जल और अन्न की आवश्यकता होती है परंतु इन पूरक वस्तुओं से जीवन तो स्थापित होता है पर उसकी अनुभूतियाँ भाषा से ही स्थापित होती है। अतः भाषा की उपयोगिता महासागर के समान अतलता लिए होती है। उसी गहराई से दो मोती ऐसे निकाले जाते हैं जिनसे न केवल हमारी पहचान होती है वरन भूत, भविष्य और वर्तमान की स्थिति का भी बोध हो जाता है। एक तो यह कि 'भाषा अभिव्यक्ति का सबसे सशक्त माध्यम होती है।' दूसरा यह कि 'भाषा सशक्त माध्यम होने के साथ ही यदि राजकाज के रूप में भी व्यवहृत होती है तो यह मानवीय विकास के स्वर्णिम प्रतीक के रूप में इतिहास के अध्याय पर अंकित हो जाती है। इन्हीं दो मोती को प्राप्त करने के प्रयास में 'गुरु नानक कॉलेज धनबाद' में हिंदी विभाग शैक्षिक व सामाजिक जिम्मेदारियों का निर्वहन कर रहा है। 'गुरु नानक कॉलेज धनबाद' में हिंदी विभाग की स्थापना सन् 1970 ई. में हुई। आरंभ में यह 'राँची विश्वविद्यालय' से सम्बद्ध था, तत्पश्चात 'विनोबा भावे विश्वविद्यालय' से सम्बद्ध हुआ और वर्तमान में यह 'बिनोद बिहारी महतो कोयलांचल विश्वविद्यालय, धनबाद' से सम्बद्ध है। वर्तमान में सी.बी.सी.एस. प्रणाली के साथ-साथ एन.ई.पी. -2020 (एफ. वाई. जी. यू. पी) के तहत भी हिंदी प्रतिष्ठा/हिंदी सामान्य पाठ्यक्रम में डिग्री प्रोग्राम प्रदान करता है। विभाग में चार शिक्षक हैं -

सोनू प्रसाद यादव
अध्यक्ष, सहायक प्राध्यापक

सिमरन श्रीवास्तव
सहायक प्राध्यापक

मनीषा कुमारी
सहायक प्राध्यापक

मुकेश कुमार
सहायक प्राध्यापक

विद्यार्थियों के सर्वांगीण विकास हेतु हिंदी विभाग परंपरागत शिक्षण के साथ समय-समय पर बौद्धिक एवं कौशल विकास पर आधारित कार्यक्रमों का आयोजन करता रहता है। मई 2023 से मार्च 2024 तक निम्नांकित कार्यक्रमों का संपादन हुआ -

1. अगस्त 2023 को शिक्षक अभिभावक मिलन' कार्यक्रम का आयोजन किया गया जिसमें अधिक से अधिक विद्यार्थियों व उनके अभिभावकों ने भाग लिया तथा महाविद्यालय के चहुमुखी विकास हेतु अपना महत्वपूर्ण सुझाव पेश किया।
2. 30 जुलाई 2023 को 'प्रेमचंद जयंती' का आयोजन हुआ। प्रेमचंद की कहानी और उपन्यास के विभिन्न पात्रों को छात्र-छात्राओं ने अपने भाव-भंगमीय प्रस्तुति से जीवंत किया और साथ ही पी.पी.टी. के माध्यम से उनके जीवन की बुनावट को समझने का प्रयास किया गया।
3. 14 सितंबर 2023 को हिंदी दिवस के अवसर पर सांस्कृतिक कार्यक्रम का आयोजन हुआ। इस कार्यक्रम में छात्र-छात्राओं ने गीत-संगीत-नृत्य की प्रस्तुति देने के साथ-साथ 'अँधेर नगरी चौपट राजा' शीर्षक एकांकी का मंचन किया। इस प्रस्तुति के माध्यम से क्रोध, लोभ, मोह, अहंकार से जूझते हुई वर्तमान पीढ़ी में उत्पन्न नीतिगत-भटकाव को प्रदर्शित किया गया और अनुकरणीय नागरिक कर्तव्यबोध को उजागर किया गया।
4. सितंबर 2023 में पुस्तक मेला में विभागीय प्रस्तुति के अंतर्गत हिंदी ने कला, साहित्य और संस्कृति पर आधारित गीत व नृत्य की प्रस्तुति दी।

- 31/01/24 को 'छायावादी श्रृंखला' का आयोजन किया गया। इसके केंद्र में छायावाद के शीर्ष प्रमुख चार आधार स्तम्भ कवियों की विस्तृत लेखकीय योगदान पर विहंगम दृष्टिपात करना है। प्रथम चरण में छायावाद के ब्रह्मा कहे जाने वाले जयशंकर प्रसाद की जयंती विशेष पर 'जयशंकर प्रसाद : काशी के कलाधर' विषय पर रंगारंग सांस्कृतिक प्रस्तुतियाँ दी गईं।
- 21 फ़रवरी 2024 को छायावादी श्रृंखला के द्वितीय चरण में छायावाद के महेश कहे जाने वाले सूर्यकांत त्रिपाठी निराला के जन्मदिवस पर 'महाप्राण निराला की विस्मयकारी यात्रा' के द्वारा निराला के साहित्य की रसात्मक विवेचना की गई।

Department of History

The Department of History has been an integral part of the college, since its establishment in 1970. Our affiliation has changed over time – starting with Ranchi University, then Vinoba Bhave University, and finally Binod Bihari Mahto Koylanchal University, Dhanbad. Several academic initiatives, including national seminars, workshops, special lectures by eminent scholars, class seminars, exhibitions, and more, have allowed the department to consistently engage its students.

Dr. Ranjana Das

Head & Professor in Charge,
Women's Wing

Abhishek Kumar Sinha

Dr. Sarita Kumari Madesia

Arnab Sarkhel

Karuna Kumari Singh

Events organized by the Department (2023)

3rd Gurunanak Dev Lecture Series (II Cycle) on “changing contours India- China policy in post cold war era” 13th Feb 2023. Professor Keshav Mishra Head, Department of History, Faculty of Social Science, Banaras Hindu University was the Chief Guest and Main Speaker of the event

2. History EXHIBITION Organised by Department of History on 13th Feb 2023 at SJS Grewal Auditorium Gurunanak college dhanbad

3. A class seminar was organized on “**KOL Revolt Nature and Causes**”
4. A class seminar was organized on “Mohammad bin Tughlaq”
5. A class seminar was organized on “Formation and objectives of organization of UNO”
6. A Parent Teachers' Meeting was organized on 3rd October, 2023
7. An online lecture was organized on December 23, 2023 on the topic: “Impact of Partition of India and the Question of Nation Building”. Dr. Rohit Kumar, Professor at Central University of South Bihar, Gaya, served as the main speaker in the program.

Department of Political Science

Every community has established practices by which it conducts its collective affairs and resolves external and internal conflicts. According to the ancients, only within a well-ordered political community, human beings can live a noble life and reach their highest aspirations. Political scientists use multiple methods and approaches to engage in the thoughtful study of political life.

The Department of Political Science has been established with the objective to foster scholarly inquiry into the multiple aspects of political life in India and abroad. The Department seeks to enable its students to become familiar with theories of public values and patterns of political systems at the regional, national, and international level. The study of Political Science has assumed special importance in all the democratic countries as the success of democracy depends upon the political consciousness of its people. The study programmes equip students for a wide range of careers especially in Academics, Civil services, Journalism, Public Affairs, Politics, Judicial system and Research at International and Civic organizations.

The Department of Political Science is committed to impart classes with effective curriculum delivery and ensures instilling values and importance of its practical applications through various departmental activities during last year (2023-2024) as A Panel Discussion on Fundamental Duties, A Character Portrayal of Tribal Women Heroes of National Freedom Movement, and Commemorating National Constitution Day etc.

Dr. Mina Malkhandi
Head

Dr. Neeta Ojha
Assistant Professor

Bisheshwari Bhattacharjee
Assistant Professor

Namita Kumari
Assistant Professor

Simran Chhabra
Assistant Professor

Department of Psychology

The Department of Psychology is one of the core departments of Guru Nanak College since the establishment of the College in 1970. The Department offers a three-year Degree Programme (Six semesters) in Honours/General course under CBCS system alongwith Four Years Under Graduate Programme (FYUGP) under NEP.

The Department of Psychology aims to provide an environment which facilitates comprehensive quality of education to students aspiring to understand themselves and others. Students are taught with modern tools and techniques. Department has a Psychology laboratory which helps students to comprehend the subject better. Department has various psychological tests and scales such as intelligence test, personality test, adjustment inventory, anxiety scale, maturity scale, noise sensitivity scale, life satisfaction scale, noise attitude scale, etc. Faculty members of our department do not rely only on conventional methods of teaching. Teachers of the department are members of the Counselling Cell of the College and provide counselling facilities to the students to solve their personal, emotional, social and psychological problems.

Anuradha Kumari
Head

Kiran Kumari Singh
Assistant Professor

Pratima Kumari
Assistant Professor

Overall personality development of students has always been the focus of attention for the department. In the recent academic year, the Department successfully organized workshops on Happiness Management and Time Management with collaboration of other departments to enrich students across the departments.

World Mental Health Day was observed by the students to spread awareness about mental health and mental health issues. Department also prepared 'Happiness Corner' in the Book Fair as fun activities to distress the people. Students presented a Nukkad Natak on 'Equality for Transgenders' in the Annual Book Fair.

The Department plans to organize a number of special lectures and workshops on various topics via eminent scholars to enlighten students in near future.

Department of Vocational Studies: BBA

BBA @ Advantage AICTE

College Administration with Faculty Members and Students of BBA

In the contemporary era marked by globalization and significant economic expansion, organizations, both profit-seeking and non-profit-seeking, are experiencing remarkable growth in their operations. This expansion necessitates individuals with managerial expertise and skills to navigate the complexities of modern business environments. With higher positions predominantly of administrative nature, coupled with the rise of startups and entrepreneurship, there's a clear demand for proficient managers. Consequently, there has been a surge in the pursuit of managerial education, with individuals with technical backgrounds often opting to enhance their capabilities through programs like MBA.

Acknowledging this trend, the Governing Body of Guru Nanak College (affiliated with BBMKU) took the decision to introduce a Bachelor of Business Administration (BBA) program in 2022. Currently, the department manages approximately 80 students and has received recognition and approval from the Department of Higher and Technical Institutions, Government of Jharkhand.

The BBA program spans three years divided into six semesters. The department is staffed by two full-time teachers and supported by several guest/part-time faculties. The infrastructure includes a rich library, digital facilities, and hygienic working spaces. Additionally, the department is in the process of obtaining approval from the All India Council for Technical Education (AICTE), expected during the academic session of 2024-27.

Upon receiving AICTE approval, the BBA program will undergo significant enhancements. Students will gain access to AICTE portals for internships, become eligible for bank loans, and witness improved placement opportunities. Moreover, both faculty and students will have the opportunity to participate in various seminars, conferences, workshops, and other events, enriching their academic and professional experiences. Thus, the BBA program, once approved by AICTE, will play a pivotal role in shaping the future of management education and career prospects for its students. The responsibility to coordinate the activities of the department is assigned to the following faculty members:

Sanjay Kumar Sinha
Coordinator

Snehal Goswami
Asst. Coordinator

Piyush Agarwal
Assistant Professor

Ms. Ayushi
Assistant Professor

Ms. Mamta Prasad
Assistant Professor

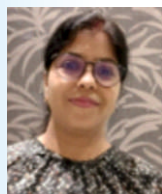
Department of Vocational Studies: BCA

The BCA Programme of the college entered its 14th year from the academic year 2024. The intake of the department has been increased from 60 seats to 96 seats. And with its gaining popularity, the BCA is one of the most prevalent programme not only in the college but also in the city.

The Department organises job oriented project training on various software for the benefit of students and to increase their employability skills. Conducting seminars, workshops, guest lectures, and exhibitions on various topics not only expands our student's knowledge and talent but also inculcate ability to accept new challenges and develop innovative skills in them. Such co-curricular activities help the students to update their knowledge and increase their qualities and analytical skills in the emerging areas of computer and technology.

The methodical, practical and theoretical guidance provided by the department help to score distinction or first class marks to most of the students. The teaching fraternity of the college is involved at university level also for the regular updating of syllabus as per the market trends. The department is active with Spoken Tutorial Project of IIT Bombay, MHRD Government of India and has enrolled several batches and many students in this session. Also, the department provides holistic development to the students through the dynamic and socially active Rotaract Club. The students of the department stand as ambassadors to the society by proving their ability on various metrics. The bloom in the technology has incredibly increased the scope of computer related courses and with the advent of New Education Policy, the scope for skill based training have an undeniable edge. And now as per the directive received from AICTE and MHRD, Govt. of India, the process has been initiated for the approval of the BCA Programme from AICTE also. With the ambit of AICTE, the programme is inexorable.

Functionaries and Faculties of BCA Programmes

Pushpa Tewari,
Coordinator,
Assistant Professor

Uday Sinha,
Assistant Professor

Kaushik Mukherjee

Kalyan Paul

Soni Kumari

Shilpa Kumari

Programme Specific Outcome: Explain the basic computer organization, architecture and hardware concepts; Design algorithm and programs using C, C++, PHP, JAVA languages; Apply mathematical and statistical tools to identify and solve complex engineering and computing problems; Develop soft skills and analytical skills to compose applications for real life environment; Develop software and mobile applications and employ concepts of ethics and cloud computing

Course highpoints: Programming in C Language (Basic and Advanced), Networking, Web Development, Data Structure, Advanced C Language Programming, Database Management System, Mathematics, Software Engineering, Object Oriented Programming using C++, .Net Framework, Programming using PHP, JAVA, ANDROID

Career prospects: System Engineer, Software Tester, Software Developer, Web Developer, System Administrator, Computer Programmer, Content Writer, Business Consultant, Systems Analyst, Computer Support Specialist, Service Support Specialist

Spoken Tutorial: Project of NMEICT, MHRD, Govt. of India

Programme Coordinator: Prof Uday K Sinha

The Spoken Tutorial Project MOOC funded by NMEICT, MHRD, Govt. of India is about teaching and learning FOSS i.e.; Free And Open Source Software. To enhance the future prospects of students and make them better employable, the college started Spoken Tutorial Programme of IIT Bombay which focuses on providing computer software training to the students of the college. All the courses of this programme are free and open source software. The programme offers lucrative software courses and enhances the skills of the students in the area of digital training. The courses are taught through audio-video classes and side-by-side practical practice is also exercised in the guidance of the teachers. Nearly all the students of BCA programme as well a good number of students of B.A / B.COM classes are trained through Spoken Tutorial Programme. The college has decided to enrol the students of BBA also for STP from coming session. There are many programs offered by the STP for each category of students.

List of programmes

Introduction to computers, Libre Office Suite (Writer, Calc, Impress), GIMP, C and CPP, Ubuntu, Java, Python 3.4.3, PHP and MySQL, Scilab, Latex

College Library

Mrs. Nushrat Parveen
M.A., M.Li.Sc. M.Phil
Librarian
Guru Nanak College, Dhanbad

The library plays an integral role in the academic intuitions. With time, the college library improved itself to be a better version of itself. These improvements get noticed and reflected in the eyes of its patrons. The library in Bhuda Campus is the central library with 18708 accessioned books till 2022. In the academic year 2023-24 around 364 books were added to the entire collection, casting a total collection of 19073 accessioned books and more than 7.5 lacs E-books. Books available in the library are classified using DDC((Dewey Decimal Classification) 3rd summaries, catalogues in digital mode and bar-coded for circulation. The college library is automated using Koha (open-source software) as library management software for all its in-house activities. From cataloguing to circulation all work is done in digital mode. The college runs at two campuses, i.e. Bank More campus and the Bhuda campus. We have a departmental library on the Bank More campus, i.e. BBA departmental Library, BCA departmental Library and Girls Wing library. All the wings of the library are managed by the central library of the college. Additional services provided by the library:-

- Fully AC Reading hall with advanced CCTV camera
- References books
- Magazines in Hindi and English
- Journals
- Newspaper in Hindi and English
- Computer facility with internet
- Reprography services for patrons
- OPAC facility
- Book Bank facility

The college library has an archived collection of Journals/Magazines for its users. We provide orientation to newly admitted students for better know-how of the library and its functions. To get along with changing technology we also have the facility of E-library, where students get more than 7.5 lacs E-Books and more than 6000+ Journals, video lectures, audio lectures and other e-resources for our patrons. These resources are managed by N-List(INFLIBNET), our college is a paid member of N-List and all our admitted student gets added to it for free.

The library has a provision to give Books for a full semester to EWS students via its Book Bank facility. We have reached a collection of Gurumukhi, Bangla, Philosophy and Urdu Books.

Programmes conducted by the library in the academic year 2023-24:

1. Interactive session with Commerce students (Workshop on Library – NEP: FYUGP)

2. Interactive session with Art students (Workshop on Library – NEP: FYUGP)

3. Book Fair on 29TH & 30TH Sept. 2023

4. Book Exhibition clubbed with Book fair representing Jharkhand and Tribes of Jharkhand on 29TH & 30TH Sept. 2023

5. Commemoration of Martyr's Day on 30th Jan. 2024

EXTENSION / OUTREACH PROGRAMMES: 2023-24

Cultural Exchange Program 2023

An Expression of Unity in Diversity through Excellence in Dance and Music organised in Punjab, in association with Punjabi University, Patiala, Punjab University, Chandigarh and Guru Nanak Dev University, Amritsar. (12th September to 22nd September 2023)

Cultural exchange programs are for connecting, enriching and empowering the global community. Such programs expose students to people from different cultural, geographic, religious and socio-economic backgrounds and provide students with opportunity to develop a greater understanding of diversity both in their home region and visiting region so far as it allows students to interact with and learn from people who are different from themselves and to participate in new and distinctive experiences beyond their own communities and regions.

With this aim, our college led by S. R. S. Chahal, President, Governing Council and S. Diljaun Singh Grewal, Secretary, Governing Council, and Dr Sanjay Prasad, Principal of the college decided to organise the cultural exchange program in Punjab. Under official agreement with Punjabi University, Patiala, Punjab University, Chandigarh and Guru Nanak Dev University, Amritsar, the students of our GNC Cultural team presented mesmerizing acts and dance projecting glorious glimpses of our state - Jharkhand and its culture in tune with Punjabi culture through effervescent performance of folk dances, folk songs and various acts in all three above mentioned universities from 13th to 20th September 2023. The team consisted of thirty students (girls and boys), two teachers - Dr Mina Malkhandi as Team Manager and Prof Daljeet Singh as Asst. Team Manager. The GNC Cultural team was all praises and received heartwarming applause from all the three universities in Punjab.

अंतराद 2023

4th Inter College Youth Festival - अंतराद 2023 was organized from 5th to 7th February 2024 at Binod Bihari Mahto Koylanchal University, Dhanbad, in which the cultural team of Guru Nanak College, Dhanbad participated. The students of the college displayed their talent in every event of the Inter college competition. In this three-day program, participants from 22 colleges took part in various events of literary activities, music and dance, performing arts and stage acts etc. The students of GNC performed excellently in the entire Inter College Youth Festival and got the title of Overall Champion in the competition. It is worth noting that in the competition, the team of Guru Nanak College got a total of 105 marks while the runner-up team got 51 marks.

The cultural team of Guru Nanak College, Dhanbad participated in a total of 27 events and won 11 gold medals, 6 silver medals and 4 bronze medals. This was a cherishable moment for the college.

4 TH BBM KU INTER-COLLEGE YOUTH FESTIVAL			
ANTARNAAD 2024			
PARTICIPANTS FROM GURU NANAK COLLEGE, DHANBAD			
	PARTICIPANTS	SESSION	EVENT
1.	AMISHA KUMARI	2020 -23	ONE ACT, FOLK DANCE, MIME
2.	LAXMI KUMARI	2021 -24	GRP. SONG INDIAN, GRP. SONG WESTERN, FOLK ORCHESTRA
3.	KHUSHI KUMARI	2021 -24	INSTALLATION, CLAY MODELLING
4.	HEMANT KR PRASAD	2021 -24	ON THE SPOT PHOTOGRAPHY, INSTALLATION
5.	ADITI PRATAP	2021 -24	FOLK DANCE, GRP. SONG INDIAN, GRP. SONG WESTERN
6.	TANNU SHREE	2020 -23	FOLK DANCE, GRP. SONG WESTERN, RANGOLI
7.	ANKIT KUMAR RAVI	2020 -23	GRP. SONG INDIAN, GRP. SONG WESTERN, WESTERN VOCAL SOLO
8.	ANKIT KUMAR	2021 -24	ON THE SPOT PAINTING, CARTOONING, POSTER MAKING
9.	TANU SIKDAR	2021 -24	CLASSICAL DANCE SOLO, FOLK DANCE
10.	AFSHAN PARWEEN	2021 -24	QUIZ, DEBATE, ELOCUTION
11.	ADITYA KUMAR	2022 -26	CLASSICAL INSTRUMENTAL SOLO (PERCUSSION), FOLK ORCHESTRA
12.	PRIYOJIT MODAK	2022 -26	ONE ACT, SKIT

13.	TANYA GUPTA	2022 -26	FOLK DANCE, MIME
14.	ANJUMAN GAURAV	2021 -24	ONE ACT, SKIT, WESTERN INSTRUMENTAL SOLO
15.	NEERAJ KUMAR	2022 -26	ONE ACT, SKIT
16.	ROHIT KUMAR RAJAK	2022 -26	ONE ACT, SKIT, FOLK ORCHESTRA
17.	RAHUL KUMAR	2021 -24	INSTALLATION, COLLAGE
18.	RITU KAR	2021 -24	GRP. SONG INDIAN, GRP. SONG WESTERN, LIGHT VOCAL INDIAN
19.	SHREYA	2021 -24	FOLK DANCE
20.	SHREYA PANDEY	2022 -26	FOLK DANCE, MIME, ONE ACT
21.	RUPA MALHOTRA	2021 -24	ONE ACT, SKIT
22.	SRISHTI GOSWAMI	2022 -26	GRP. SONG INDIAN, GRP. SONG WESTERN, CLASSICAL VOCAL SOLO
23.	TANIYA KUMARI	2023 -27	FOLK DANCE, MIMICRY
24.	SUMIT DAS	2022 -26	ONE ACT, SKIT, FOLK ORCHESTRA
25.	RANIKANT MISHRA	2021 -24	GRP. SONG INDIAN, CLASSICAL INSTRUMENTAL SOLO NON-PERCUSSION, FOLK ORCHESTRA
26.	DIPSIKHA DAS	2023 -27	FOLK DANCE, MIME, FOLK ORCHESTRA
27.	SMRITY GOSWAMI	2023 -27	FOLK DANCE, MIME, INSTALLATION
28.	PRAVEEN KR YADAV	2023 -27	ONE ACT, SKIT
29.	ARPITA KUMARI	2022 -26	QUIZ
30.	SHREYA AGARWAL	2022 -26	QUIZ
31.	RIYA GUPTA	2023 -27	DEBATE
32.	RUPPREETSINGH	2023 -27	PROCFSSION, FOLK ORCHESTRA
33.	SHRUTI KUMARI	2021 -24	MEHANDI
34.	SANDHYA KUMARI	2022 -26	FOLK ORCHESTRA
35.	SMRITI KUMARI SINGH	2022 -26	PROCESSION
36.	RITU RAJ CHOUDHARY	2023 -27	PROCESSION
37.	ROHIT KUMAR	2022 -26	FOLK ORCHESTRA

GURU NANAK COLLEGE, DHANBAD

BINOD BIHARI MAHTO KOYALANCHAL UNIVERSITY, DHANBAD

4th Inter-College Youth Festival-BBMKU Dhanbad

अंतराज

Date : 5th Feb-7th Feb, 2024

RESULT

SNo.	Events Name	Participated	First(Gold)	Second(Silver)	Third(Bronz)
1	Jhaki	✓		✓	
2	Music				
	(a) Classical Vocal Solo (Hindustani or Karnatak)	✓			
	(b) Classical Instrumental Solo (Percussion)	✓	✓		
	(c) Classical Instrumental Solo (Non-Percussion)	✓		✓	
	(d) Light Vocal (Indian)*	✓			
	(e) Western Vocal (Solo)*	✓	✓		
	(f) Group Song (Indian)	✓	✓		
	(g) Group Song (Western)	✓	✓		
	(h) Folk Orchestra	✓			
	(i) Western Instrumental (Solo)	✓		✓	
3	Dance				
	(a) Folk / Tribal Dance	✓			✓
	(b) Classical Dance	✓	✓		
4	Literary Events				
	(a) Quiz	✓			
	(b) Elocution*	✓	✓		
	(c) Debate*	✓	✓		
5	Theatre				
	(a) One Act Play	✓			✓
	(b) Skits	✓		✓	
	(c) Mime(MAX-6)	✓			
	(d) Mimicry*	✓			✓
6	Art & Fine				
	(a) On the Spot Painting	✓	✓		
	(b) Collage	✓			✓
	(c) Poster Making	✓			
	(d) Clay Modeling	✓	✓		
	(e) Cartooning	✓	✓		
	(f) Rangoli	✓	✓		
	(g) Spot Photography	✓		✓	
	(h) Installation	✓		✓	
	(i) Mehandi	✓			
	Total Events	28	11	6	4

Day 1

Day 2

Day 3

उमंग 2024

The 37th Inter-University Youth Festival (Zone) – **उमंग** was held at Berhampur University from 16th to 20th February 2024, in which, the art and culture team of Binod Bihari Mahto Koylanchal University, Dhanbad participated in great zeal. All together twenty-two (22) universities from the eastern part of India participated in this four-day program. Thirteen (13) students and four (4) musicians from Guru Nanak College, were selected in the team of our university (BBMKU) so as to represent the university in the Zonal Youth Festival. There too, GNC students performed well and brought glory to the college as well as to our university. In the prestigious competition, Tanushree of our college got third position in Rangoli, Afasha got first position in Elocution, Asha and Riya got third position in Quiz. The winning students would be selected to participate so as to represent our university (BBMKU) in the National Youth Festival 2024.

GURU NANAK COLLEGE, DHANBAD
 PARTICIPANTS OF 37th INTER UNIVERSITY ZONE
 YOUTH FESTIVAL "उमंग" AT BEHRAMPUR ORISSA
 16th - 20th FEBRUARY, 2024

HUNAR 2024: National Youth Festival

The National Youth Festival, Hunar 2024, organized at Punjab Agricultural University, Ludhiana from 28th March 2024 to 1st April 2024, witnessed the participation of various teams, among which the B.B.M.K University's cultural team secured prizes in 6 events. In this team, participants from Guru Nanak College, Dhanbad, clinched prizes in three events. Over the course of five days, participants from different zones across India took part in this event. Guru Nanak College, Dhanbad, had 5 students represented in the university team. Among them, Tanushree secured the second position in Rangoli, Afshan Parween secured the third position in Elocution, and Ankit Kumar secured the third position in On-Spot Painting.

Veer Bal Diwas 2023

On 26th December 2023, the martyrdom of Sahibzade Baba Zorawar Singh Ji and Baba Fateh Singh Ji, sons of Shri Guru Gobind Singh, was celebrated as 'Dastane-e-Shahadat' on the occasion of 'Veer Bal Diwas'. Remembering the martyrdom of Sahibzadas on this Pride Day the students of the college lined up. They presented the stories of the martyrdom of the four Sahibzadas of Guru Gobind Singh in the form of a sequential dramatic dialogue.

वीर बाल दिवस पर जीएन कॉलेज में समारोह का आयोजन

एडिटर इन चार्ज | 09/12/23

एक पानक बडोला के भूट कैला में मेलाकर के 'दस्तान-ए-शहादत' के रूप में वीर बाल दिवस मनाया गया। इस दौरान कल्प जेठान सिंह, कल्प फतेह सिंह समेत श्रीगुरु गोबिंद सिंह के चारों साहिबजादों की शहादत को पार किया गया। समारोह के शपथी निबन्ध के सचिव दिलजोत सिंह ठेकाल ने उद्बोधनों का सफल किया। शपथी निबन्ध के अन्तर्गत सरदार अजयल पाल ने कहा कि हर व्यक्ति को सत्य और निष्ठा का मार्ग चुनना चाहिए। यह सत्य ही परमात्म तक ले जाता है।

साहिबजादों की शहादत की दास्तां देखकर नम हो गई लोगों की आंखें

साहिबजादों ने चारों साहिबजादों की शहादत की दास्तां को भावपूर्ण व नटकीय तरीके से प्रस्तुत किया। इसे देख-सुनकर लोगों की आंखें नम हो गईं। सिरोमणी गुरुद्वारा प्रबन्धक बनेटी, अजयल से मुखल प्रथम टोल पर अजयल हर्षिकर सिंह, रामरोज सिंह, जेठान सिंह, मुन्बिर सिंह और चरण के लला की हर्षिकर सदाब के जन्मेदार भी उपस्थित में शामिल हुए।

कार्यक्रम का संचालन संभव किया ने किया और धन्यवाद ज्ञापन से अमरजोत सिंह ने किया। मौके पर राजकीर विद्याल विभागाध्यक्ष डॉ बीरम मालशंडी, मुजोत सिंह, तेजपाल सिंह, रविंद सिंह, हरबिंदर सिंह, हरोब सिंह, प्रो. सुचाल सिंह, डॉ. रंजित दास, प्रो. रोहक कुमार, प्रो. सोरोब कुमार, डॉ. कर्ष सिंह, प्रो. नीता ओझा, प्रो. वीरु प्रकाश पाठान, प्रो. अधिभक्त सिक्का, प्रो. सखित मर्होला, प्रो. राजजोत सिंह, प्रो. चिरंजीव अधिबानी, प्रो. बलधन सिंह, प्रो. स्नेहाल सोमवानी, प्रो. वैकुण्ठ अलका, प्रो. अरुण मल्लोत, चरितदा कर्ष, सुधि कनका अदि मौजूद थे।

Sadbhavna Diwas 2023

Sadbhavna Diwas, held on 28th November 2023 in Dhanbad, celebrated inter-faith diversity through dialogue. The event was organized by the Gurudwara Prabandhak Committee and Guru Nanak College to promote harmony and understanding among different religious communities.

The event commenced with a warm welcome from Sardar Diljoun Singh Grewal, the President of the Gurudwara Prabandhak Committee and Secretary of Guru Nanak College Dhanbad. Following the welcome, Bhai Satnam Singh and his party from Bara Gurudwara mesmerized the audience with a soulful Shabad, setting a spiritual tone for the evening. Dr. Rubina Shabnam, Head of the Department of Urdu at Nawab Sher Md. Khan Institute, Malerkotla, delivered a thought-provoking talk emphasizing the importance of dialogue in fostering inter-faith understanding.

The program continued with another melodious Shabad performed by students from Dhanbad Public School. Prof. (Dr.) Pawan Kumar Poddar, Vice Chancellor of Binod Bihari Mahto Koyalanchal University, shared insights on the significance of diversity and inclusivity in academic settings. The musical journey continued with a captivating performance by Zoya Musical Group and Dushyant Arora, followed by a talk by Prof. P Shekhar, an esteemed author and former Principal of G N College, Dhanbad, who highlighted the role of education in promoting communal harmony.

Guru Nanak College presented another soul-stirring Shabad, spreading the message of unity and love. Dr. Harbhajan Singh, former director of Punjabi University and a representative from Dr. Balbir Singh Sahitya Kendra, Dehradun, delivered an enlightening talk on the rich cultural heritage of Punjab and the importance of preserving it. The event concluded with a heartfelt vote of thanks from Sardar Manjit Singh, the Convenor of Sadbhavna Diwas, expressing gratitude to all participants and attendees. Ms. Daljeet Kaur and Dr Varsha Singh skillfully compered the event.

Overall, Sadbhavna Diwas served as a platform for promoting mutual respect, understanding, and harmony among individuals from diverse religious backgrounds, fostering a sense of unity and solidarity within the community.

BOOK FAIR 2023

A Two-Day Book Fair was organized on a large scale at the Bhuda campus of the College on 29th and 30th September 2023, following the event held in August 2022. The fair was organized by the college library and inaugurated by the then Vice Chancellor of BBMK University, Prof. Sukhdev Bhoi. Prof. Bhoi enlightened the students about the value of books, emphasizing the importance of education with references to the Ramayana, Mahabharat, and Bhagwat Geeta.

The program began with a rendition of Shabad and Ganesh Vandana, followed by the inaugural speech delivered by the Principal Dr. Sanjay Prasad. This was followed by the felicitation of the Guest and a Book release ceremony of the ICSSR funded Seminar Publication "Atmanibhar Bharat: Towards a Self-Reliant India". Sardar R.S Chahal, President of the college governing council, shared his thoughts on how befriending books can change one's thoughts and build leadership qualities. Sardar Diljaun Singh Grewal (Secretary of College governing council) appreciated the

book fair and the visiting publishers, followed by a vote of thanks to the dignitaries by Librarian Mrs. Nushrat Parween.

The occasion also witnessed the presence of former Prof. IIT(ISM) Prof. Parmod Pathak, Prof. S.K.Sinha (DSW, BBMKU), Prof. Navita Gupta (Admission cell In charge, BBMKU), Shri Prem Brabhu (ISCKON, Dhanbad), and Smt. Sunita Mandal (ISCKON, Dhanbad). Various publishers had set up stalls at the GS Grewal Auditorium of the College: SBPD, Agra; Kalyani Publisher, Delhi; S.Chand Publication through Crown Book Publisher, Ranchi; University Parkashan, Agra; Pearson through Amit Book Depot, Patna; Bharti Bhawan, Patna; Rajkamal Prakashan, Patna. Each Publisher/Vendor was provided with a separate stall for book display. The college library also showcased its special Gurmukhi collection, college Publication, and exhibitions representing Jharkhand's tribes and books related to tribal folklore.

To highlight students' creativity, exhibitions of paintings, photographs, and bakery products prepared by student volunteers were organized. Students from various academic departments presented several cultural programmes. An open mike was provided for hidden talent, and students actively showcased their talents on stage. Additionally, four Career Counselors and reputed coaching institutes like ICA, Career Launcher, Arka Jain University, and Chanakya IAS Academy set up stalls on the college campus to benefit regular or graduated students.

During the two-day book fair, more than 1000 visitors bought books of their choice and enjoyed various presentations by the college. The highlight of the fair was a tribute to Chandrayan and Aditya L1 by presenting their models and a selfie point prepared by student volunteers. Live interviews of visitors were also conducted by student volunteers. The closing ceremony on day 2 commenced with few cultural performances and a Vote of thanks by Prof. Sanjay Kumar Sinha.

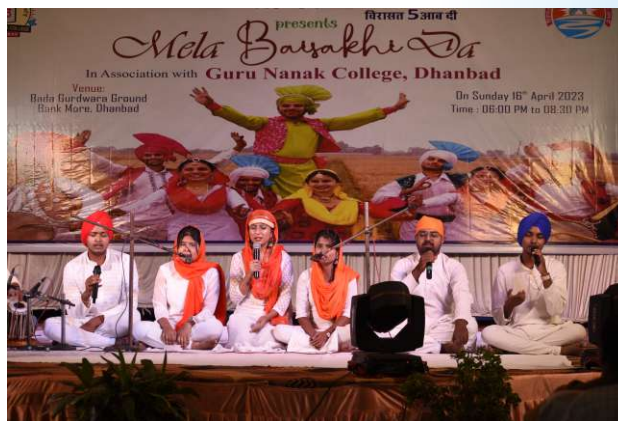
Mela Baisakhi Da 2023

“Mela Baisakhi Da” a cultural evening under the aegis of Virasat 5aab Di was organized on the evening of 16th April 2023 in association with Guru Nanak College, Dhanbad at Bada Gurdwara Ground, Bank More on the occasion of Baisakhi festival.

This colourful and energetic event was organized with the sincere efforts of the Department of Creativity of the college. The students of the college with their extraordinary performance of songs and dances enlivened the diverse traditions and culture of Punjab. There were a total of 22 song and dance performances.

The event was compered by Miss Nishtha Sood. The Guest of Honour of the event was the Vice Chancellor of Binod Bihari Mahto Koylanchal University, Dhanbad, Prof. Sukhdev Bhoi and his wife Mrs. Manorama Bhoi. The program began with the welcome address by the Principal Guru Nanak College, Dhanbad, Dr. Sanjay Prasad. The Religious Preacher of the Gurudwara Prabandhak Committee Sardar Gurjeet Singh introduced the theme of the event. The president of the college Sardar R. S. Chahal shared his views regarding the relevance of organizing such events to celebrate and bond with such rich culture.

During the celebration, the **annual college magazine “Baisakhi”** was also launched. The secretary of the college Sardar D. S. Grewal proposed the formal vote of thanks and appreciated the students of the college for their wonderful performance. The evening ended with the traditional food of Punjab in dinner.

PARENT - TEACHERS' MEETING

Overview:

A resolution was taken in the meeting of IQAC to regularly conduct Parents-Teachers Meeting. In these meetings, the parents as well as the students are invited to the college. These meetings are organised department-wise. Along with interactive sessions, feedback forms are given to both parents and students during the meetings and they are encouraged to record their honest opinion. All the teachers of the department and even the principal make it a point to be available during these meetings which are organised generally on Sunday or public holidays keeping in view the convenience of the parents. The feedback from the parents and students are collected and analysed by the committee who prepare reports and is submitted to the Principal to present in the IQAC

meeting and finally to the G. B. for review. If there is any suggestion from the parents regarding the teaching learning process, structures and methodologies of operations, those are discussed at length and genuine efforts are made to implement those. All the reports are regularly uploaded on the College website.

PTM 2023 at a Glance:

During the session 2023 -24, Guru Nanak College, Dhanbad, organized Parent Teachers' Meeting for each Department starting from the month of July to October 2023 in RUSA Seminar Hall at the Bhuda Campus. These meetings began with the introduction of the departments and faculty members. Principal of the college Dr. Sanjay Prasad addressed the audience and informed them about the facilities provided by the college to the students and he also requested and encouraged the parents to interact with him. The parents shared their views and gave few suggestions to the Principal who further acknowledged the requests and assured to work on the suggestions. The audience was then addressed by the Heads of each Department who discussed about the library facilities and other essential amenities available in the college. The departments emphasized on the attendance of the students. Altogether there were around a thousand of parents and students who attended the meeting. All the faculty members remained actively present during the meetings.

PTM (BCA) 2nd July, 2023

PTM (Commerce) 20th August, 2023

PTM (Political Science) 27th August, 2023

PTM (Economics) 27th August, 2023

PTM (Hindi) 3rd September, 2023

PTM (Psychology) 10th September, 2023

PTM (English) 10th September, 2023

PTM (History) 3rd October, 2023

Pratibha Samman Ceremony 2024

Guru Nanak College, Dhanbad organized **Pratibha Sammaan 2024** - a felicitation programme on 10th February 2024 in SJS Grewal auditorium of the college at its Bhuda Campus from 4:00 PM to 6:00 PM. It is one of the most important practices of our Institution - Felicitation to our Student - achievers who have brought laurel to our institution in the categories of Academic, NCC, NSS, Sports, Cultural Activities during the year 2023-2024. Altogether 284 students (46 for Academic, 32 for NCC, 20 for NSS, 113 for Sports, 47 for Youth Festival, and 26 for Cultural Exchange tour to Punjab) were honored with Certificates of Merit and mementos on this occasion for their remarkable achievements.

Dr (Prof) Pawan Kumar Poddar, Hon'ble Vice Chancellor of Binod Bihari Mahto Koylanchal University, Dhanbad graced as the chief guest of this In house function.

गुरु नानक कॉलेज में प्रतिभा सम्मान समारोह
जीवन में सफलता के लिए
कठोर परिश्रम जरूरी : वीसी

एजुकेशन रिपोर्टर | धनबाद

284 छात्र-छात्राएं सम्मानित

गुरु नानक कॉलेज, धनबाद में शनिवार को "प्रतिभा सम्मान समारोह 2024" का आयोजन किया गया। इस दौरान विविध आईए, आईकॉम, बीए (जनरल), बीकॉम (जनरल), बीए आनर्स, बीकॉम आनर्स, एनएचएमएस और एनबीएम के छात्रों को सम्मानित किया गया।

गुरुनानक कॉलेज में 288 छात्रों को किया सम्मानित

गुरुनानक कॉलेज में शनिवार को सम्मानित करते अतिथि। धनबाद, मुख्य संवाददाता। गुरुनानक कॉलेज धनबाद में शनिवार को गतिविधियों के तहत पिछले साल कनिष्ठ ग्रेड ने पंजाब के तीन

NCC at a Glance: 2023-2024

Guru Nanak College, Dhanbad proudly claims to foster an active NCC unit under able guidance of Capt. Sanjay Kumar Singh, the A.N.O. of our college. The NCC wing is a sanctioned unit of 36 Jharkhand Battalion. As usual, the NCC unit has again made remarkable achievements during the AY 2023-2024. The cadets have been selected for several training and trekking camps like All India NIC Camp, All India Trekking Camp, All India Army Camp etc and successfully completed. In the beginning of this year - 2024, three cadets have been selected for participating in the prestigious Republic Day Camp, 2024, New Delhi. These cadets made our institution proud as they marched on "Kartavya Path" and as a "Guard of Honour". And thereafter, for the RDC -2024, these cadets were felicitated on AT HOME FUNCTION held on 23rd February 2024 at Raj Bhavan, Jharkhand.

True to its spirit, the NCC always strives to be more relevant in discharging its social responsibilities by way of rendering various social services like organizing blood donation camps, plantation activities, and various social awareness programs.

Sports at a Glance 2023-24

Our college is home to an array of exceptional sports teams that consistently make waves in various competitions. From nail-biting victories to awe-inspiring performances, these teams have become the epitome of excellence. A pivotal force behind our sporting success lies in the dedicated coaches & faculties who guide and inspire the sports team. Prof. Sanjay Kumar Sinha and Sadhna Kumari Singh are managing the men's and women's sports teams respectively. To look after the sports activity throughout the year the college has a duly appointed PTI-Lt. Sanjay Kumar Singh. No sports culture is complete without fervent support and the electrifying atmosphere of pep rallies, for that college provides infrastructural facilities like Cricket Practice Pitch, Volleyball Court, Badminton Court, and Table Tennis.

Our college hosted the **4th BBMK University Inter College Cricket Tournament 2023** from 10th to 15th December 2023 at Railway Stadium Ground, Dhanbad. Students, coaches, and faculties collectively build a legacy of sports excellence by fostering an environment of passion, perseverance, and teamwork.

Till 31st December 2023, the college has participated in 14 (10M & 4 W) inter-college sports/games, and the College team came out with flying colors and performed exceptionally in all the tournaments of the 4th BBMKU Inter College Tournament 2023. The College team got accolades in the following events:

S.No.	Name of the event	Result
1.	Inter College Basketball Tournament (Women)	Winner
2.	Inter College Shooting Tournament (Men)	Winner
3.	Inter College Kabaddi Tournament (Men)	Runner
4.	Inter College Chess Tournament (Men)	Winner
5.	Inter College Volleyball Tournament (Women)	Runner
6.	Inter College Power Lifting Tournament (Men)	Winner
7.	Inter College Badminton Tournament (Men)	Winner
8.	Inter College Cross Country Tournament (Men)	2 nd Runner
9.	Inter College Athletics Tournament (M/W)	8- Gold, 3-Silver, 6-Bronze
10.	Inter College Cricket Tournament (M)	Winner

Glimpses of participants in 4th BBMKU Inter College Tournament 2023:

Basketball Team

Badminton Team

Air Rifle Shooting

Kabaddi Team

Chess Team

Volleyball Team

Athletics Team

Cricket Team

Badminton Team (W) in Nagaland for Inter-University Tournament

BBMKU Inter College Cricket Tournament 2023

The Fourth BBMKU Inter College Cricket Tournament, held on December 4, 2023, was organized by Guru Nanak College at the Railway Stadium in Dhanbad. The event was graced by the esteemed presence of Dr. Pawan Kumar Poddar, Vice Chancellor, BBMK University, who attended as the Chief Guest. Dr. Sanjay Prasad, the Principal of Guru Nanak College, extended a warm welcome to the distinguished guests, including Dr. Poddar, D.S.W. Dr. Pushpa Kumari, D.F.O. (E.C.R) Ajit Kumar, former Ranji player Aamir Hashmi, and the renowned coach of Railway Stadium, Imtiaz Hussain. Dr. Prasad also conveyed special wishes to all the participating players.

Dr. Pawan Kumar Poddar, while delivering his address emphasized the invaluable lessons of discipline that sports instill, highlighting their potential to pave the way for success in all spheres of life. DSW Dr. Pushpa Kumari motivated the players with encouraging words. The university selectors, Dr. Manoj Kumar Tiwari, Dr. Jitendra Aryan, and Dr. Himanshu Shekhar Choudhary, were also present to oversee the proceedings.

The Organizing Secretary of the tournament, Prof. Sanjay Kumar Sinha, ensured smooth operations throughout the event.

The tournament spanned from December 4th to December 10th, featuring matches played in the electrifying T-20 format. A total of seven thrilling matches unfolded among eight college teams, culminating in the highly anticipated final match on December 10th.

In an exhilarating showdown, Guru Nanak College Dhanbad emerged as the champions of the tournament for the third consecutive year, defeating P K Roy Memorial College in a display of exceptional skill and sportsmanship.

NSS 2023 at a Glance

The NSS units of the college organised several awareness programs on the college campus or in the adopted village, Dhokra during the last year under the guidance of the two active Programme Officers, Prof. Dipak Kumar and Dr. Mina Malkhandi. This responsibility has been officially given to new program officers Prof. Daljeet Singh and Prof. Anuradha Kumari from this year. The programs included activities with a view to enhance experiential learning of the students. Community related service like Blood Donation Camp was organised in June 2023. Moreover, the units kept on constantly observing and commemorating many of National and International days of importance by ways of organizing talks on Birth anniversary of important personalities and practice session on International Yoga Day, motivational lecture on NSS Day, Informative lectures on World Environment Day, planting saplings on Van Mahotsav, Constitution Day, Human Rights Day, National Youth Day, Talk by delegates from BBMK University on National Girl Child Day, Oath taking ceremony on National Voters' Day, round the year. Besides the above mentioned events, the units organised activities notified by Government of India.

*Gurmukhi
Section*

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ- ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੀ ਕਲਮ ਤੋਂ।....

"ਬੈਸਾਖੀ" ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ ਧਨਬਾਦ ਦਾ ਤੀਜਾ ਅੰਕ 14 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਆਪਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚਿ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਾਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚਿ ਗਵਰਨਰਿਗ ਬਾਡੀ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਅਹੁਦੇਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵੀ ਛਾਪ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪਟਿਆਲਾ ਤੋਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੇ ਖੁਜਾਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖੋਜ ਭਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵੀ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਆਪ ਸਭ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ। ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਰਨਾ ਸਾਡੀ ਜੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ ਵਚਨਬੱਧ ਵੀ ਹੈ।

14 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦੇ ਤੀਜੇ ਅੰਕ ਦੀ ਘੁੰਡਚੁਕਾਈ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੌਰਾਨ ਹੋਵੇਗੀ। ਉੱਮੀਦ ਹੈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਆਸ਼ਾਵਾਂ ਤੇ ਖਰਾ ਖਰਾ ਉਤਰੇਗਾ।

ਆਪਜੀ ਦਾ ਰਣੀ
ਰਾਜਦਿਰ ਸਾਧਿ ਚਾਹਲ
ਪ੍ਰਧਾਨ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ, ਧਨਬਾਦ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਕ ਪਹੇਲੀ

ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਤੇ ਕੋਈ ਕੰਟਰੋਲ ਨਹੀਂ, ਆਪ ਅਮੀਰ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੇ ਤੇ ਗਰੀਬ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਵੀ। ਵੱਡੇ ਹੋ ਕੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਰਸਤੇ ਸਮਝ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਦ ਤਕ ਜਾਣ ਦਾ ਵਕਤ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੇਰਾ ਅਨੁਭਵ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਹਿ ਜਦੋਂ ਆਪਣੀ ਕਰਮਿਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਤਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਇਕ ਕੰਪੀਟੀਸ਼ਨ ਹੀ ਸਮਝਿਆ। ਆਪਣੀ ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਅੱਡਾ ਕਵਿੱ ਜਮਾਉਣਾ ਹੈ ਉੱਚ ਪਦਵੀ ਲੈਣੀ ਹੈ ਨਾਮ ਤੇ ਸ਼ੋਹਰਤ ਬਨਾਉਣੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਜੱਦੋਜਹਦ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤਿਤਾ ਦੱਤੀ। ਅਤੇ retirement ਦਾ ਟੈਮ ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਦਸ ਪੰਦਰਹ ਸਾਲ ਇੰਡਸਟਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਤਦ ਤੋਂ ਅੱਜ ਤਕ ਬਮਿਾਰੀ ਨੇ ਘੇਰ ਲਿਆ ਤੇ ICU ਤੇ ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ। ਤਦ ਕੁਛ ਸਮਝ ਆਈ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਕ ਪਹੇਲੀ ਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹਲ ਕੱਢ ਕੇ ਜਿਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਸਬਤੋਂ ਪਹਲਿ ਤਾ ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨਾ ਸੱਖੇ | ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ (ਮਨ ਜੀਤੇ ਜਗ ਜੀਤ)

ਦੂਸਰਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੀ “ਕਰਿਤ ਕਰੇ ਨਾਮ ਜੱਪੇ ਤੇ ਵੰਡ ਛਕੇ।” ਜੀਵਨ ਦੇ ਸੁਖ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਅੱਗੇ ਲਖੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਹੈ।

1 ਸਬ ਤੋਂ ਪਹਲਿ ਆਪਣੀ ਸਹਿਤ ਦਾ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (Health is Wealth) ਕਥਨ ਇਕ ਸਚਾਈ ਹੈ।

2 ਪੰਜ ਵੈਰੀ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਮੋਹ ਲੋਭ ਅਹੰਕਾਰ ਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਰੱਖੋ।

3 ਆਪਣਾ ਖਰਚ ਬੱਜਟ ਦੇ ਹਸਿਬ ਨਾਲ ਕਰੋ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਈਰਖਾ ਯਾ ਫਾਲਤੂ ਖਰਚ ਨਾ ਕਰੋ।

4 Financial Planning ਬਹੁਤ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਆਪਣੇ ਬੁਢਾਪੇ ਲਈ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਜਰੂਰ ਬਚਤ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

5 ਸਮੇ ਦੀ ਕੀਮਤ ਸਮਝਣੀ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਮੇ ਦਾ ਸਹੀ ਉਪਯੋਗ ਕਰੋ ਕੁਛ ਨਾ ਕੁਛ ਕਰੀਏਟਿਵ ਕੰਮ ਕਰੋ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਲਿੰਗੀ ਤੇ ਸਬ ਦਾ ਭਲਾ ਹੋਵੇਗਾ।

6 ਸਬ ਤੋਂ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਈਸ਼ਵਰ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖੋ ਸੱਚ ਕਹਿਾ ਹੈ “ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਰਾਖਾ ਸਬਨੀ ਥਾਈ”

ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਅਗਰ ਇੰਨਾ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਵੋਗੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।

ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਾਖਿ ਗਰਚਾ

ਸਾਬਕਾ

ਮੈਨੇਜਿੰਗ ਡਾਇਰੈਕਟਰ

ਸਟੀਲ ਐਥੋਰਟੀ ਆਫ ਇੰਡੀਆ

ਇਸਕੋ ਬਰਨਪੁਰ

ਅਤੇ

ਸਾਬਕਾ ਅਹੁਦੇਦਾਰ

ਗਵਰਨਿੰਗ ਬਾਡੀ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ, ਧਨਬਾਦ

ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਮੂਵੀਜ਼ ਦਾ ਕਹਿਰਿ ਅਤੇ ਜੇ.ਐਨ.ਯੂ ਤੇ ਖੱਬੇ ਪੱਖੀ ਕਾਰਕੁਨ

ਨਸ਼ਿਠਾ ਸੂਦ

ਜਦ ਕਸ਼ਮੀਰ ਫ਼ਾਇਲਸ ਸਨਿਮਾ ਚ ਰੀਲੀਜ਼ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਸ ਵਕਤ ਕਲਾਕਾਰ ਤਰਿਮਾਂਸੂ ਯੂਲੀਆ ਨੇ ਇਸਦੀ ਤੁਲਨਾ ਨਾਜ਼ੀ ਪ੍ਰੋਪੇਗੰਡਾ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ। ਇੱਕ ਇੰਟਰਵਿਊ ਵੱਚ, ਉਸਨੇ ਕਹਿ ਕਾ ਏਜੰਡੇ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਚ ਆਏ ਹੋਏ ਭਾਰਤੀ ਸਨਿਮਾ ਦੀ ਅਜੇਕੀ ਤਸਵੀਰ ਭਿਆਨਕ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਸਟੀਵਨ ਸਪੀਲਬਰਗ ਅਤੇ ਮਾਰਟਿਨ ਸਕੋਰਸੇਸ ਦੀਆਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੀ ਮਸਿਲ ਦੱਤੀ। ਉਸਨੇ ਨਾਜ਼ੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫ਼ਿਲਮ ਟ੍ਰਾਇੰਫ ਆਫ ਦਾ ਵਲਿ ਨੂੰ ਵੀ ਉਭਾਰਿਆ, ਅਤੇ ਕਹਿ ਕਾ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇਸ ਨੇ ਇੱਕ ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵੱਚ ਸਨਿਮਾ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਧੱਕ ਦੱਤਾ।

ਅੱਜ ਹਾਲਾਤ ਕੁਝ ਇਹੋ ਜਹਿ ਹੈ ਕਹਿਣ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਜੇਹਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ਿਲਮ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਕ ਪਸੰਦ ਵੀ ਵਡੇਰੇ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇ।

ਸਨਿਮਾ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਧੋਖਾਧੜੀ ਹੈ" ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਫ਼ਿਲਮ ਨਰਿਮਾਤਾ ਜੀਨ-ਲੂਕ ਗੋਡਾਰਡ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਹਵਾਲਾ ਹੈ। ਗੋਡਾਰਡ ਫ਼ਰੈਂਚ ਨਊ ਵੇਵ ਦਾ ਮੋਢੀ ਸੀ, 1950 ਅਤੇ 1960 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦਾ ਉਹ ਅੰਦੋਲਨ ਜੇ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਾਲਾਂ, ਵਚਿਆਰਥੀ ਦੰਗਿਆਂ, ਅਲਜੀਰੀਅਨ ਯੁੱਧ, ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਸਨਿਮਾ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸੀਮਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਯੁੱਗ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਵੈਸੇ ਸਨਿਮਾ ਦਾ ਮੰਤਵ ਕਦੇ ਵੀ ਕਸਿ ਖਾਸ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਖਲਿਫ ਨਫਰਤ ਫੈਲਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੱਜ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਚਰਿ ਪਹਲਿਤਾ ਤਕ ਤਸੱਵਰ ਕਰਨਾ ਵੀ ਔਖਾ ਸੀ। ਕਸਿ ਨੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਹੋਣਾ ਕੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮੰਨੀ ਪ੍ਰਮੰਨੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਜੇ.ਐਨ.ਯੂ ਨੂੰ ਟਾਰਗੇਟ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਮੂਵੀ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਬਣਾਈ ਜਾਉਗੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਟ੍ਰੇਲਰ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਲੋਂ ਤਾਰੀਫਾਂ ਮਲਿਣਗੀਆਂ। ਹੁਣ ਇਹ ਗੱਲ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਜਸਿ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਫ਼ਾਇਲਸ ਅਤੇ ਕੇਰਲ ਸਟੇਰੀਜ਼ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁਸਲਮਿ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਖਲਿਫ ਨਾਅਰੇਬਾਜ਼ੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਬਲਿਕੁਲ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ JNU ਉੱਤੇ ਮੂਵੀ ਦੇਖਣ ਮਗਰੋਂ, ਉੱਥੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਕ JNU ਦੀ ਕੱਲੇ ਕੱਲੇ ਵਚਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਅੱਤਵਾਦੀ ਤੇ ਉੱਗਰਵਾਦੀ ਕਰਾਰ ਦੇਣਗੇ। ਫੇਰ ਇਹ ਦਲੀਲ ਕਾ ਸਾਡੀ ਵੱਤਮੰਤਰੀ ਨਰਿਮਲ ਸਥਿਰਾਮਨ ਵੀ JNU ਤੋਂ ਹੀ ਪੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਗੀ। ਅੰਨ੍ਹੀ ਭੀੜ ਦਲੀਲਾਂ ਨਾਈ ਸੁਣਦੀ।

ਅਜਹਿਰੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮੂਵੀ ਰਲੀਜ਼ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਉਸ ਮੂਵੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ ਬਸਤਰ। ਉਸ ਮੂਵੀ ਵਚਿ ਮੁੱਖ ਕਲਾਕਾਰ ਨੂੰ ਪੁਲਸਿ ਦੀ ਵਰਦੀ ਵਚਿ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਖਦੀ ਹੈ - ਬਸਤਰ ਮੈਂ ਹਮਾਰੇ ਛਹਿੱਤਰ ਜਵਾਨੋ ਕੇ ਬੜੀ ਕਰੁਰਤਾ ਸੇ ਮਾਰਾ ਗਿਆ ਥਾਂ ਔਰ ਤਬ ਇਸਕਾ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ JNU ਮੇਂ...ਇੰਨ ਵਾਮਪੰਥੀਓ ਕੇ ਸੜਕ ਪੈ ਖੜਾ ਕਰ ਸਰੇ - ਆਮ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਡੂੰਗੀ, ਚੜ੍ਹਾ ਦੇਣਾ ਫਾਂਸੀ ਪਰ।

ਮੁਖ ਕਲਾਕਾਰਾ ਅਦਾਹ ਸ਼ਰਮਾ ਦੇ ਇਹ ਬਿਆਨ ਉਸ ਵਕਤ ਅੱਪੜਿਆ ਜਸਿ ਵਕਤ ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦਾ ਸ਼ਕਿਾਰ ਹੋ ਰਹਿ ਹੈ। ਇਸ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੇ ਸ਼ਕਿੰਜੇ ਵਚਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਹਨ ਜਨਿਹਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮੁਖਾਲਫਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। JNU ਵਚਿ ਸਦੀਵੀ ਹੀ ਰਬਿਲ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਜਜ਼ਬਾਤ ਹੁ JNU ਨੂੰ ਦੁੱਜੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਤੋਂ ਖਾਸ ਬਣਾਉਂਦੇ ਨੇ। ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰਜ਼ਾਮੰਦ ਹੋ ਆ ਨਹੀਂ ਪਰ JNU ਵਚਿ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ ਦਾ ਰਵਿਜ ਮੁੱਦਤਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਰਹਿ ਹੈ ਅਤੇ ਇੰਸਾ ਅੱਲ੍ਹਾਹ ਅੱਗੇ ਵੀ ਚਲਦਾ ਰਹੁਗਾ। ਕਸਿ ਵੀ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਸਮਾਜ ਵਚਿ ਅਜਹਿਰੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦਾ ਮੂਲ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅੱਜ ਸਾਡਾ

ਮੁਲਕ ਇਸ ਮੁਕਾਮ ਚ ਆ ਖਲੋਆ ਹੈ ਕ ਹੁਣ JNU ਤੋਂ ਆਈ ਵਰਿਧ ਦੀ ਚੰਗਿਆੜੀ ਸੱਤਾਧਾਰੀ ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਰਥਕਾਂ ਦੇ ਹਕਿਕਾਂ ਵਚਿ ਭਾਂਬੜ ਵੱਜੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦੇ, ਸ਼ਾਇਦ ਤਾਂ ਹੀ JNU ਦੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਚੈਂਗੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਹਰ ਵਾਰੀ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦਾ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਮੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। JNU ਤੋਂ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਚਿ ਵੱਡੇ ਮੁਕਾਮ ਪਾਏ ਹਨ, ਪਾਰ ਸਾਡੀ ਐਵਰੇਜ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਰੇਨਵਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ਚ JNU ਦੇ ਵੱਦਿਆਰਥੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਹੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ।

ਕਈ ਵਾਰੀ JNU ਅਤੇ ਖੱਬੇ ਪੱਖੀਆਂ ਉੱਤੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਤੋੜ੍ਹਨ ਦੇ ਇਲੱਜ਼ਾਮ ਲਗੇ ਨੇ ਤੇ ਹਰ ਮਰਤਬਾ ਇਹ ਇਲੱਜ਼ਾਮ ਬੇਬੁਨਿਆਦ ਸਾਬਤ ਹੋਏ ਨੇ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੈ ਕ JNU ਦੇ ਵੱਦਿਆਰਥੀ ਸ਼ਾਰਜੀਲ ਇਮਾਮ ਅਤੇ ਉਮਰ ਖਾਲਦਿ 4 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਜੇਲ ਚ ਬੰਦ ਨੇ। ਅੱਜ ਹਾਲਾਤ ਇਹੋ ਜਹਿ ਹੋ ਗਏ ਨੇ ਕ ਅਖੇਤੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਮੁਜਾਹਰਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਝਕਦੇ ਨੇ। ਕੋਈ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮਿਅਤ ਕਰਕੇ ਜੇਲ ਵਚਿ ਨਹੀਂ ਸੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਇਸੀ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਸਦਕੇ ਖੱਬੀ ਪੱਖੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਨਤਾਸ਼ਾ ਨਰਵਾਲ ਨੂੰ ਜੇਲ ਵਚਿ 1 ਸਾਲ ਤਕ ਬਨਿਾ ਸਬੂਤ ਤੋਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸਦਾ ਪਾਓ ਓਹਨੂੰ ਦੇਖੇ ਬੇਗੈਰ ਹੈ ਕੋਰੋਨਾ ਕਾਰਨ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਨਾਲ 80 ਸਾਲ ਦੇ ਸਟੇਨ ਸਵਾਮੀ ਨੂੰ ਜੇਲ ਚ ਬੰਦ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਨਹੂ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਵਾਸਤੇ ਸਟਰਾਅ ਤੋਂ ਵੀ ਸੱਖਣਾ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਸਾਡੇ ਸਸਿਟਮ ਨੂੰ ਸਵਾਮੀ ਦੀ ਸਟਰਾਅ ਵਚਿ ਵੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰਨ ਦੀ ਕੰਟਰੋਵਰਸੀ ਦੱਸ ਰਹੀ ਸੀ।

ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਮਹਫੂਜ਼ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਆ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਇਸਦੇ ਵਰਿਸੇ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਸਾਂਭ ਰੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ ਤੇ JNU ਇਸੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਰਿਸੇ ਦਾ ਇੱਕ ਅਣਖਿੜਵਾਂ ਹੱਸਿਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਾਧਿ ਅਤੇ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਚੌਠੀ

ਡਾ. ਪਰਮਵੀਰ ਸਾਧਿ
ਸਾਧਿ ਵਸਿਵਕੋਸ਼ ਵਭਿਗਰ
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਾਧਿ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਸਾਧਿ ਜਗਤ ਦਾ ਇਕ ਅਜਹਿ ਸਤਿਾਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਪੰਨਿਆਂ 'ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਗੌਰਵਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸਫ਼ਲ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਲਿਪੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚਿ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਦਲਿ ਵਿਚਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਵਿਚਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚਿ ਕਵਿਤਾ, ਨਾਟਕ, ਨਾਵਲ, ਮਹਾਂਕਾਵਿ, ਜੀਵਨੀ ਸਾਹਿਤ, ਟੀਕੇ, ਟੈਕਟਾਂ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨ ਕਾਰਜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲਗ-ਪਗ ਹਰ ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਭੁੱਖ ਉਸਦੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸਫ਼ਲ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਫੋਕੀਆਂ ਬਹਿਸਾਂ ਵਿਚਿ ਪੈਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਨੁਭਵ ਰਾਹੀਂ ਉਚੇਰੇ ਕਾਰਜਾਂ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਰਿਜਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦੱਸਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚਿ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਸਲ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੀਆਂ ਚੌਠੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਕਸਿ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਮੱਸਿਆ ਆਉਦੀ ਜਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਸਿ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਚੌਠੀ ਲਿਖ ਕੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਵਿਚਿ ਰਹਿ ਕੇ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਚੌਠੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਵਭਿਨਿ ਵਸਿਿਆਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵਭਿਨਿ ਪੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਾਧਿ ਜੀ ਦੀ ਦ੍ਰਸਿਟੀ ਵਿਚਿ ਚੌਠੀ ਇਕ ਅਜਹਿ ਵਧਿ ਹੈ ਜਹਿੜੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ, ਇਲਾਕਿਆਂ, ਤੌਬਾਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪੁਆਉਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਈ ਤਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਚੌਠੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਪਰੇਖੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਇਕ ਹੋਰ ਗਲ ਖੋਜ ਕਰਦਿਆਂ ਲੱਭੀ ਹੈ ਕਿ ਕਵੀ ਜੀ ਪੱਤਰ ਬਵਿਹਾਰ ਕਰਕੇ ਬੀ ਆਪਣੇ ਮਸਾਲੇ ਲਈ ਖੋਜਾਂ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਚਯ ਢੂੰਡਦਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਕਾਗਜ਼ ਹੱਥ ਆਇਆ ਹੈ ਜੋ ਕਵੀ ਜੀ ਵਲ ਕਸਿ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁੱਛ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚਿ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਗਜ਼ ਹੋਰ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਗੰਢਿਆ ਹੋਯਾ ਮਲਿਆ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਲੱਭਾ।' ਇਸ ਚੌਠੀ ਵਿਚਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਸਿਿਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

1. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨਾਲ ਮਲਿਆ।
2. ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰਨਾ।
3. ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਕੀਰਤਪੁਰ ਨਗਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ।
4. ਚਾਰ ਪੁੰਇਆਂ (ਪੁਣਿਆਂ) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਭਿਨਿ ਅਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਭੇਜਣਾ।
5. ਅਨੰਦ ਜੀ ਦਾ ਮੰਗਵਾਉਣਾ।
6. 22 ਵਸਿਾਖ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਝੰਡਾ ਛੇ ਟੁਕੜੇ ਹੋਣਾ।
7. ਇਕ ਬੇੜੀ ਵਿਚਿ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਡੁੱਬਣਾ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਾਧਿ ਜੀ ਇਸ ਚੌਠੀ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਸਰੋਤ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤਿ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉਹ ਇਸ ਚੌਠੀ ਰਾਹੀਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਮਸਲਿਆਂ ਦੀ ਦੀਰਘ ਪੜਤਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹਿਤਾਸ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲ

ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਕੇ ਸਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਚੌਠੀ ਵਚਿ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਭੁਲੇਖੇ ਜਦੋਂ ਪਾਠਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣਗੇ ਤਾਂ ਕਈ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਚੌਠੀ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਰਾਹੀਂ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਸ਼ਿਟੀ ਵਚਿ ਚੌਠੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਸਿ ਵਸਿਸ਼ ਸਰੋਤ ਰਾਹੀਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਸ ਸਰੋਤ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਟੱਪਣੀ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਚਿ ਦੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਰੋਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਸਿ ਵਸਿਸ਼ ਰੁਚੀ ਜਾਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਚੌਠੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤਿ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਇਹ ਤਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਾਇਣ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ 'ਤੇ ਕੋਈ ਸੱਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਚੌਠੀ ਲਖਿ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਹਿੜੀ ਚੌਠੀ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਖਿਆਨ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਅਜਿਹੀ ਚੌਠੀ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਵੀ ਤੁਰੰਤ ਟੱਪਣੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ।

ਚੌਠੀ 'ਤੇ ਟੱਪਣੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਉਸ ਦੀ ਮਤਿ ਨਰਿਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਹੀ ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸਪੱਸ਼ਟ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਚੌਠੀ ਵਚਿ ਕੇਵਲ 22 ਵਸਿਖ ਦਾ ਜ਼ਕਿਰ ਸੀ ਪਰ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਨ ਜਾਂ ਸੰਮਤ ਨਹੀਂ ਦੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਮਤਿ ਕਸਿ ਵੀ ਸਾਲ ਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਚੌਠੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਸਿ ਨੇ ਲਖਿ ਸੀ ਜਸਿ ਵਚਿ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮੰਗੀ ਗਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਜ਼ਕਿਰ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਚੌਠੀ ਦੀ ਮਤਿ ਨਰਿਧਾਰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਪਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਜਸਿ ਨੂੰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੰਦਿਤ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਚੌਠੀ 'ਤੇ ਟੱਪਣੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:

ਇਸ ਚੌਠੀ ਤੋਂ ਇਹ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਸਿਖ 22 ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਲਖਿ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਸੰਮਤ ਨਹੀਂ ਲੱਭਾ। ਝੰਡੇ ਦੇ ਡੱਗਣ ਦਾ ਸੰਮਤ ਖੋਜ ਕਰਦਿਆਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸੰਮਤ 1898 ਵਚਿ ਡੱਗਾ ਹੈ ਸੀ। ਸੇ ਇਹ ਚੌਠੀ ਵਸਿਖ 1898 ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਮਤ ਤੋਂ ਅਨੁਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵੀ ਜੀ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਹੱਸਿ ਵਚਿ ਅੱਪੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰ ਅਜੇ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਦੇ ਆਦਿ ਵਚਿ ਲਖਿ ਹਾਲਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਖੋਜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਚੌਠੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਵਚਿ ਆਏ (ਰਾਸ ੧ ਅੰਸੂ ੬ ਅੰਕ ੪੪) ਉਦਾਸੀ ਯੁਇਆਂ ਦੇ ਹਾਲ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਖੋਜ ਅਜੇ ਕਉ ਜਾਰੀ ਸੀ। ਆਪ ਯੁਇਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤਾਂ ਦੇ ਆਏ ਹਨ ਪਰ ਟਕਿਣੇ ਨਹੀਂ ਦੱਤੇ ਸਨ। ਸੇ ਟਕਿਣਿਆਂ ਦੀ ਅਜੇ ਖੋਜ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਜੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਚੌਠੀ ਵਚਿ ਅੱਪੜੇ ਹਨ। ਗੁ: ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਵਚਿ ਨਾਂ ਤਾਂ ਉਪਰਲੇ ਪਤੇ ਵਚਿ ਤੇ ਨਾਂ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਚਿ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਚਹੂ ਯੁਇਆਂ ਦੇ ਟਕਿਣੇ ਦੱਸੇ ਹਨ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਖਬਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਕਾਰਣ ਇਹੋ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਜ਼ਿਦਗੀ ਨੇ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਦੱਤਾ ਕਿ ਨਵੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਤੇ ਸੁਧਾਈਆਂ ਨੂੰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਇਸ ਖਤ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਲੱਭ ਰਹੇ ਸਨ, ਅਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਚਿ ਪਾ ਸਕਣ। ਦੂਜੀ ਗਲ ਇਸ ਪੱਤਰ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗੀ ਕਿ ਕਵੀ ਜੀ ਪਤਰ ਬਵਿਹਾਰ ਨਾਲ ਭੀ ਮਸਾਲਾ ਲਭਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਲਖਿਤਾਂ ਵਚਿ ਲੱਭੀ ਚੌਠੀ 'ਤੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਹ ਟੱਪਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੇਥੀ ਦੇ 189-90 ਪੰਨੇ 'ਤੇ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਟੱਪਣੀ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਚੌਠੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਬਲਕਿ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਰਿੰਤਰ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਵਚਿ ਆਏ ਕਈ ਹੋਰਨਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਨਰਿੰਤਰ ਖੋਜ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਚਿ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਦੇ ਪੱਤਰ ਦਾ ਡੁੱਬਣਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਮੰਗਵਾਉਣਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਾਹਿਬ 1843 ਵਚਿ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ ਸਨ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 1927 ਵਚਿ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਦਾ ਕਾਰਜ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਹਿੜਾ ਕਲਿਗ-ਪਗ 9-10 ਸਾਲ ਦੀ ਮੁਸੱਕਤ ਉਪਰੰਤ 1935 ਵਚਿ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋ ਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਤੱਕ ਪੁੱਜਿਆ। ਲਗ-ਪਗ 20 ਸਾਲ ਬਾਅਦ 1955 ਵਚਿ ਇਸ ਚੌਠੀ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਦੁਬਾਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਜਦੋਂ ਸ. ਰਣਜੀਤ ਸਾਹਿਬ ਖੜਗ ਨੇ ਟੱਪਣੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਚੌਠੀ 'ਤੇ ਕੁੱਝ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਖੜੇ ਕਰ ਦੱਤੇ:

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥਾਵਲੀ ਜਲਿਦ 1, ਪੰਨਾ 171 (ਮੌਜੂਦਾ ਪੰਨਾ 189) ਉੱਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਡਾਕਟਰ ਵੀਰ ਸਾਹਿਬ

ਜੀ ਨੇ ਮਹਾਂ ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਜਾਤੀ ਖਤ ਦੱਤਾ ਹੈ, ਇਹ ਪੱਤਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਪੂਰਨ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਾਂ ਥਾਂ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦੱਤਾ, ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਅਲਕਾਬ ਆਦਾਬ ਦਾ ਹੱਸਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਖਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਂ ਕਵੀ ਜੀ ਕੀਡੀ ਮਹਿਨਤ, ਲਗਨ, ਖੋਜ ਅਤੇ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਛੰਦ ਬੱਧ ਗੁਰ ਇਤਹਿਾਸ ਲਿਖਿ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਜ ਤੋਂ ਸੌ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਸਰ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਭੀ ਇਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸ ਖਤ ਵਿਚ ਕੁਝ ਇਤਹਿਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਟੋਹਾਂ ਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਖੜਗ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਲੰਮੀ ਚੌਠੀ ਰਾਹੀਂ ਆਏ ਚਾਰ ਯੁਇਆਂ, ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੋ ਵੱਖੋਂ ਇਕ ਝੰਡੇ ਦੇ ਡੌਗਣਾ, ਸਰਦਾਰ ਫਤਹ ਸਾਹਿਬ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਕੰਵਰ ਅਮਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਰਾਵੀ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਅਨੰਦ ਜੀ ਦਾ ਮੰਗਾਉਣਾ ਆਦਿ ਇਤਹਿਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਕਿਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਛਪੇ ਲੇਖ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਇਤਹਿਾਸ ਦੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਜਦੋਂ ਇਹ ਚੌਠੀ ਪੁੱਜੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਕ ਨਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਤੇਜ ਹਨੇਰੀ, ਝੱਖੜ ਨਾਲ ਛੇ ਟੋਟੇ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸਦੀ ਤਰੀਕ ਅਤੇ ਸੰਮਤ ਸਹੀ ਹੈ। ਬੇੜੀ ਡੁੱਬਣ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਡੁੱਬੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆਂ ਦੇ ਲੜਕੇ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਬੇੜੀ ਪੈਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਖੋਜ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲੈਣ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਸਾਖੀ ਪ੍ਰਚਲਤਿ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਸਾਹਿਬ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਬਹੁਤ ਜੇਗ-ਤਪ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਰਧੀਆਂ-ਸਧੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈਆਂ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਸਰਧਾਲੂ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਮਨ ਵਿਚ ਅਨੰਦ, ਖੁਸ਼ੀ, ਖੇਡ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਏ। ਆਪਣੀ ਸਰਨ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਸਦੀਵੀ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੋ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਿ ਕੇ ਤੇਰਾ ਚੋਲਾ ਪੁਰਾਣਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਵੋ ਤਾਂ ਜੇ ਕੁੱਝ ਮੰਗਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਸ ਸਾਹਿਬ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਤਨ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਬਾਬਾ ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਜਨਮ ਲਿਆ।

ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਪੁਰਾਤਨ ਸਾਖੀਆਂ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪੁਨਰ-ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਚਲਤਿ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਇਤਹਿਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੈਲੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਹਿਬ ਇਤਹਿਾਸ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹੱਸਿ ਫ਼ਾਰਸੀ ਇਤਹਿਾਸਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਕਿਾਰਡ ਉਹਨਾਂ ਹੱਥਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦਾ ਖੁਰਾ-ਖੋਜ ਮਟਿਉਣ ਲਈ ਭਰਪੂਰ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਾਹਿਬ ਵੈਰੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਰਹੇ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਤਹਿਾਸ ਲਿਖਣਾ ਕੋਈ ਸੌਖਾ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਹਿਬਾਂ ਵਿਚ ਇਤਹਿਾਸ ਲਿਖਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਲਿਖਣ ਦੀ ਰੁਚੀ ਵਧੇਰੇ ਭਾਰੂ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਮਹਿਮਾ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਆਏ ਹਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਤਹਿਾਸ ਲੱਭਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਇਤਹਿਾਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾਣਾ ਸੁਭਾਵਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦਿਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਜ਼ਕਿਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਾਹਿਬ ਜਦੋਂ ਇਸ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਲਈ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸਮੂਹ ਸਰੋਤਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਕਤ ਚੌਠੀ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਵੀ ਇਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਇਹ ਵਧੀ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਇਸ ਵਧੀ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਚਿਹਲੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦੇ ਉੱਥੇ ਇਸ ਚੌਠੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ : ਨਵੇਂ ਰੁਝਾਨ

ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ

ਕੀਰਤਨ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਿ ਦਾ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਉਸਤਤ ਕਰਨਾ, ਗੁਣ ਗਾਉਣਾ ਆਦਿ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਰਾਗ, ਲੈਅ ਅਤੇ ਤਾਲ ਵਿਚ ਗਾਉਣ ਦਾ ਨਾਮ ਕੀਰਤਨ ਹੈ। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸਵਰ, ਲੈਅ ਅਤੇ ਤਾਲ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸਮੇ ਸਮੇ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਗਾਉਣਾ ਕੀਰਤਨ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੀਰਤਨ ਸਬੰਧੀ ਉਪਰੋਕਤ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਗਿਆਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਰਾਗ, ਲੈਅ ਅਤੇ ਤਾਲ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾ ਕੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਜਾਂ ਜਸ ਗਾਉਣ ਦਾ ਨਾਂ ਕੀਰਤਨ ਹੈ।

ਵਿਦਵਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਨਿਰੋਲ ਰਾਗ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਵੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਰਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗਾਇਨ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਵੀ ਰਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਵਿਲੱਖਣ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਵੇਲੇ ਜਿਥੇ 30 ਧੁੰਦ ਰਾਗਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਉਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਗਾਇਨ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੰਗਤ ਲਈ ਨਵੀਨ ਤੰਤੀ ਸਾਂ ਰਬਾਬ, ਤਾਉਸ, ਸਿਰੰਦਾ, ਪਖਾਵਜ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਤੱਕ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਨਾਲ ਵਜਾਉਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਪ੍ਰਮਾਣ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਸਾਂ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਸ਼ਬਦ ਗੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਸਮੂਹਿਕ ਤੇ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਰਾਗੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਗਾਇਆ ਤੇ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗਤਾ ਸੰਗਠਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਖੋਲ੍ਹੇ ਸੰਬੰਧੀ ਕਾਰਜਾਂ ਕਰਕੇ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਉਤਸਵਾਂ ਕਰਕੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਕਰਨ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਵੀ ਕਾਫੀ ਵਧਿਆ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ਕਾਗੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਮੁੜ ਤੰਤੀ ਸਾਜਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਦਮ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਪਹਿਲਾਂ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਸਰਵਣ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਕੇਵਲ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਹੁਣ ਅਜੋਕੀ ਨਵੀਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੇ ਸੀ. ਡੀ. ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਨੂੰ ਘਰਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਗਰ ਸਾਧਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਵਿੱਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਸੀ. ਡੀ. ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਜਿਥੇ ਆਤਮਿਕ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਿਆ ਹੈ ਉਥੇ ਉਹ ਰਾਗੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਲਈ ਮਨ ਵੀ ਰਸ ਵਿਭੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੰਨ ਵੀ ਸੁਣਨ ਲਈ ਤਰਸਦੇ ਹਨ ਉਹ ਸੀ. ਡੀ. ਹੁਣ ਡੀ. ਵੀ. ਡੀ. ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੀਰਤਨੀਏ ਆਪਣੀਆਂ ਐਲਬਮ ਵੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਟੀ. ਵੀ. ਚੈਨਲ ਵੀ ਉੱਘਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਟੀ. ਵੀ. ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਰਤਨੀਏ ਦੇ ਦਰੁਨ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਵੀ ਸੁਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਰੁਝਾਨ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਸਗੋਂ ਆਰਥਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਵੱਡੇ ਮੁੱਲੀ ਮਹੱਤਤਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਨਵੇਂ ਰੁਝਾਨਾਂ ਨੇ ਜਿਥੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਤ੍ਸਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਥੇ ਇਸ ਨੇ ਰੰਗਾਰ ਦੇ ਵੀ ਬਹੁਮੁੱਲੇ ਸਾਧਨ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਵੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੁਝਾਨਾਂ ਨੇ ਸਾਹਿਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਮੁੱਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਸਿਖਣ ਸਿਖਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਰਲੀ ਹੀ ਪੁਸਤਕ ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਜੋ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਉਹ ਏਨੀਆਂ ਜਟਿਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਅੱਜ ਇਸ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਦਰਜਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਕ ਜਨ ਸਧਾਰਣ ਵੀ ਘਰ

ਬੈਠਿਆਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਰੁਝਾਣਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਕਰਾਇਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਦੋ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵੱਡਮੁੱਲੇ ਰਾਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ। (1) ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਪ੍ਰਵੀਨਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਅਤੇ ਇਸ ਕਲਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿਖਣ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵੀ ਪ੍ਰਚੱਡ ਹੋਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਨਵੇਂ ਰੁਝਾਣਾਂ ਨੇ ਜਿਥੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਬਦ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਵਾਲੀ ਗਾਇਕੀ ਨੂੰ ਪਰਪੱਕ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰੀਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਾਂ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਲੋਕ ਧਾਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੱਡਮੁੱਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਲੋੜ ਹੈ ਇਸ ਰੁਝਾਣ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਠੀਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਪਛਾਣਨ ਅਤੇ ਸਹੀ ਪਰਿਪੇਖ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ।

ਪਰ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰੁਝਾਣ ਐਸੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਦੇਣ ਦੀ ਥਾਂ ਕੇਵਲ ਕੰਨ ਰਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਮੰਤਵ ਨਾਲ ਹੀ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜਥੇ ਕੇਵਲ ਮਾਇਆ ਮੁਖੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗਿਲਮੀ ਤਰਜਾਂ ਅਤੇ ਆਮ ਜਨ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਭੋਟਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵੱਲ ਵਧੇਰੇ ਰੁਚਿਤ ਹਨ ਅਜਿਹੀ ਰੁਚੀ ਲਈ ਕੇਵਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਚੁੱਕੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਇਸ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਬੜਾਵਾ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਉਤਨੀ ਹੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਆਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਦੇਣਾ ਹੈ ਇਹ ਬਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ ਤੇ ਕੰਨ ਰਸ ਦਾ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਰੁਝਾਣਾਂ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਵਧਾਏ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮੱਰਥ ਹੋਣ।

ਅੱਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵਾ ਰੁਝਾਣ ਇਹ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਰਾਗੀ ਜਥੇ ਵੱਧ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਕ੍ਰੋਲਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਜਥੇ ਅੱਜ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਮੈਡੋਲੀਅਨ, ਸਤਾਰ, ਵਾਇਲਨ ਆਦਿ ਸਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਇਹਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿੱਚ ਆਰਥਕ ਰੁਚੀਆਂ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਪਨਪ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣ ਪਰ ਇਹ ਰੁਝਾਣ ਹੈ ਚੰਗਾ।

ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਲਾਈਵ ਟੈਲੀਕਾਸਟ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਤੇ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁੰਦੀ ਰਾਗੀ ਜਥਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਦੋ ਜੱਥੇ ਹੀ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਤੰਤੀ ਸਾਂ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਉਪਰਾਲੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰ ਅਗਰ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਕੂਲ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਢਿੱਠਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ.....

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਮੁੱਖ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਪੰਥਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਜਿਥੇ ਬਾਕੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁਚੱਜਾ ਸੁਧਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਥੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਮੁਖੀ ਸੰਸਥਾ, ਬੇਧਿਆਨੀ ਸਿਖਲਾਈ, ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਉਤ੍ਰਾਹੀ ਉਪਰਾਲੇ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਉਤ੍ਰਾਹ ਵਧਾਉ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਰਾਗੀ ਜੱਥੇ ਰਬਾਬ, ਤਾਉਸ, ਸਿਰੰਦਾ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ।

ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਦਾ ਇੱਕ ਰੋਲ ਮਾਡਲ ਹੈ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਅਸਲ ਮੰਤਵ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਕਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਕਦਮ ਪੁੱਟੇ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵਧਾਏ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਕੀਰਤਨ ਨਿਰੋਲ ਬਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਗਾਇਨ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਾਂ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਬ੍ਰੈਕ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਾਗੀ ਤੰਤੀ ਸਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਸਾਜ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਮਕਸਦ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰਥ ਨਹੀਂ ਆਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਪਾਸੇ ਉਚੇਰਾ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੰਜਾਂ ਤਖਤਾਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਨਵੀਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਨੂੰ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸੇਧ ਮਿਲ ਸਕਦੀ, ਸਗੋਂ ਉਤ੍ਰਾਹ ਵੀ ਮਿਲੇਗਾ।

ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੱਡਮੁੱਲੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਅਕੈਡਮੀ, ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਐਕੈਡਮੀ, ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ, ਸਿੱਖ ਮਿੰਨਰੀ ਕਾਲਕਾ, ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਬਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੱਡਮੁੱਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਜਾਣ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਦਾਰਿਆਂ ਪਾਸ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸੰਪਨ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸੰਗੀਤਕ ਯੋਗਦਾਨ

ਪ੍ਰੋ ਗੁਰਸਿਮਰਨ ਕੌਰ, ਪਟਿਆਲਾ

ਗੁਰਮਤੀ ਸੰਗੀਤ, ਸੌਖਿ ਧਰਮ ਦੇ ਸ਼ਬਦ -ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸਥਾਪਤ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸੰਗੀਤ-ਪੱਧਤੀ ਦਾ ਆਗਾਜ਼ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੇ ਰਬਾਬ ਦੇ ਵਾਦਨ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵਦਿਮਾਦੀ ਧੁਨ ਸੰਗ 'ਖਾਲਕ ਹੈ ਆਦੇਸ' ਰੂਪੀ 'ਖਸਮੁ ਕੀ ਬਾਣੀ' ਦੇ ਸੰਚਰਣ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ। ਉਦਾਸੀ ਦੀ ਰੀਤ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰਮਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ-ਪ੍ਰਵਾਹ ਸਰਬ ਲੋਕਾਈ ਤਕ ਸੰਚਰਤਿ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਸਮੂਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਬਿਅਨ ਤੇ ਸੌਖਿ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਬਿਅਨ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਸੰਪੂਰਨ ਸੌਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਨੌਖੜ ਅੰਗ ਬਣਾਇਆ। ਸ਼ਬਦ -ਕੀਰਤਨ ਹਤਿ ਗੁਰਮਤੀ ਦੀ ਅਨੁਸਾਰੀ ਇਸ ਸੰਗੀਤ -ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਮੁੱਢ ਜੌਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਬੱਝਾ ਉਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਰਾਗ, ਕੀਰਤਨ, ਗਾਇਨ-ਸੈਲੀਆਂ, ਕੀਰਤਨ -ਚੌਕੀਆਂ, ਕੀਰਤਨ -ਸਾਜਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਤੇ ਪ੍ਰਚਲਨ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਹਤਿ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਮਹਾਨ ਪਰੰਪਰਾ ਵਰਿਅਸਤ ਰੂਪ ਵਚਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਜਸਿ ਦਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਬਿ ਨੇ ਵਧੀ ਵੱਧ ਰੂਪ ਵਚਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦੇ ਸੰਗੀਤਕ ਕਾਰਜ ਤੇ ਝਾਤ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਕਾਲ ਤਕ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਸੰਗੀਤ- ਪੱਧਤੀਆਂ ਹੌਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ -ਪੱਧਤੀ (ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ) ਅਤੇ ਕਰਨਾਟਕੀ ਸੰਗੀਤ -ਪੱਧਤੀ (ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ-ਪੱਧਤੀ) ਆਪੋ -ਆਪਣੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ -ਸਥਾਪਤੀ ਉਪਰੰਤ ਆਪੋ -ਆਪਣੇ ਵਹਣਿ ਦੀ ਪੂਰਨ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਕਾਰ ਹੁਣ ਹੌਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰ ਹਸਤੀ ਤਸਲੀਮ ਕਰ, ਇਸ ਦੇ ਸਧਿਾਂਤਕ ਆਧਾਰਾਂ ਦੇ ਵਸਿਲੇਸ਼ਣ ਵਚਿ ਪੈ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਚਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਕਾਲ ਦੀ ਪੰਠਿਭੂਮੀ ਉੱਤੇ ਸੰਗੀਤ ਇਤਹਿਾਸ ਦਾ ਸੁਨਹਰੀ ਯੁੱਗ ਦ੍ਰਸਿਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਸਿ ਵਚਿ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਸੰਤ- ਭਗਤ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਭਗਤੀ -ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਹੌਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਚਿ ਅਸੀਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਾਗ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਵਕਿਅਸ ਸਬੰਧੀ ਮੂਲ -ਸ੍ਰੋਤ ਵਜੋਂ ਆਸਾ, ਟੁੰਡੇ ਅਸਰਾਜੇ ਕੀ ਧੁਨੀ ਅਤੇ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦੀ ਪਉੜੀ ਨੂੰ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਵਸਿਾ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਬਿ ਦਾ ਰਾਗਾਤਮਕ ਸੰਗੀਤਕ ਸੰਕਲਨ ਅਤੇ ਰਾਗ, ਗਾਇਨ ਰੂਪ, ਸੰਗੀਤ ਸੰਕੇਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਰਿਜਤ ਸੰਗੀਤ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੀ ਗੁਰਮਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਮਊਜ਼ੀਕਾਲੋਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਚਿ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਜੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਗੁਰਮਤੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਦੂਸਰੀਆਂ ਸੰਗੀਤ- ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਨਖਿੜਨ ਲਈ ਆਧਾਰ ਰੂਪ ਵਚਿ ਸਹਾਈ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।
ਪਟਿਆਲਾ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵਵਿਹਾਰਕ ਸਥਾਪਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦਿਆਂ ਸਰਬ -ਪ੍ਰਥਮ ੧੬੦੪ ਈ. ਵਚਿ ਸ੍ਰੀ ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਾਹਬਿ ਦੇ ਪਾਵਨ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਬਿ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਨਰਿੰਤਰ ਸੰਚਾਰ ਹਤਿ ਸ਼ਬਦ-ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਚਲਾਈ। ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਤਕ ਨਰਿੰਤਰ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਕਾਲ ਤਕ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦੀ ਕੀਰਤਨ -ਚੌਕੀ, ਚਰਨ-ਕਵਲ ਦੀ ਚੌਕੀ, ਸੇਦਰ ਦੀ ਚੌਕੀ, ਕਲਯਾਨ ਦੀ ਚੌਕੀ ਦਾ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਚਿ ਪ੍ਰਚਲਨ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਹਰ ਕੀਰਤਨ -ਚੌਕੀ ਵਚਿ ਸ਼ਾਨ, ਮੰਗਲਾਚਰਨ, ਧਰੁਪਦ ਅੰਗ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ, ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਅਤੇ ਪਉੜੀ ਵਰਗੀਆਂ ਅੰਗ ਦੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਗਾਇਨ- ਸੈਲੀਆਂ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਵਚਿ ਹੀ ਸਮੂਰਤ ਹੋਈਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੀਰਤਨ- ਚੌਕੀਆਂ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਨ ਨੂੰ ਵੀ ਬਲ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇਕ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਰਤਨ

ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ ਵਜੋਂ ਕੀਰਤਨ-ਚੌਕੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਨ ਤੇ ਸਥਾਪਨਾ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ -ਪੱਧਰੀ ਲਈ ਵਸਿਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੱਤ ਰਾਗੀਆਂ ਅਤੇ ਅੱਠ ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੀਰਤਨ -ਚੌਕੀਆਂ ਵਜੋਂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਵਿਕਸਤ ਤੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਨੇ ਸ਼ਬਦ -ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਕੀ ਨੂੰ ਮੌਲਕਿ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਵਹਾਰਕਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਕੀਰਤਨ- ਚੌਕੀ ਦੀ ਇਹੋ ਪਰੰਪਰਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਮੌਸੀਕੀ ਦੇ ਰਾਗਾਤਮਕ ਤੇ ਗਾਇਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਵਸਿਸ਼ ਸਾਰਥਕ ਆਧਾਰ ਬਣੀ ਜਿਸ ਦੇ ਤੁਲ ਕੇਈ ਹੋਰ ਮਸਿਾਲ ਨਹੀ ਮਲਿਦੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਸਾਰੰਦਾ ਸਾਜ਼ ਦਾ ਵਸਿਸ਼ ਵਿਵਹਾਰਕ ਪ੍ਰਚਲਨ ਕਰ ਕੇ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਾਦਨ-ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਸੰਗੀਤ, ਤਾਨਸੇਨ, ਬੈਜੂ ਬਾਵਰਾ ਵਰਗੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਦਾ ਦਰਬਾਰੀ ਸੰਗੀਤ (ਸ਼ਾਸਤਰੀ (ਸੰਗੀਤ), ਸਾਹ ਹੁਸੈਨ ਵਰਗੇ ਸੂਫੀ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸੂਫੀ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸ੍ਰ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਅਜਹੀ ਗੁੰਜਾਰ ਦੇ ਸਮਾਨੰਤਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਪੂਰਬਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਸਧਿੰਤਕ ਤੇ ਵਿਵਹਾਰਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਸਿਸ਼ ਭੂਮਕਿ ਨਭਾਈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ 'ਗੇਯ ਰਚਨਾ' ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਾਗਾਤਮਕ ਸੰਗੀਤਕ ਸੰਕਲਨ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸਧਿੰਤਕ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਦਰਸ਼ਿਟਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਗਾਂ, ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਨ ਰੂਪਾਂ, ਘਰੂ, ਜਤੀ, ਧੁਨੀ, ਸੁਧੰਗ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਸੰਗੀਤ ਸੰਕੇਤਾਂ, ਸਰਿਲੇਖਾਂ ਅਧੀਨ ਨਬੰਧ ਕਰਦਿਆਂ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਰਿਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ 'ਮਊਜ਼ੀਕਾਲੋਜੀ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ੩੦ ਮੁੱਖ ਰਾਗ ਅਤੇ ੧੫ ਰਾਗ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਾਝ, ਗਉੜੀ ਮਾਝ, ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ, ਬਲਿਾਵਲ ਤੇ ਤੁਖਾਰੀ ਆਦਿ ਰਾਗ ਸਰੂਪ ਪੱਖੋਂ ਵਿਲੱਖਣ ਤੇ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਸ਼ਟਪਦੀਆਂ, ਪਦੇ, ਪੜਤਾਲ ਵਰਗੇ ਸਨਾਤਨੀ ਬਾਣੀ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਵਾਰਾਂ, ਛੰਤ, ਗੁਣਵੰਤੀ, ਫੁਨਹੇ ਆਦਿ ਬਾਣੀ ਲੋਕ-ਬਾਣੀ ਰੂਪਾਂ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਸਾ, ਧਨਾਸਰੀ, ਸੂਹੀ, ਬਲਿਾਵਲ, ਰਾਮਕਲੀ, ਭੈਰਵ, ਸਾਰੰਗ, ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਤੇ ਮਲਾਰ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ੩੬ ਪੜਤਾਲਾਂ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਮੌਲਕਿ ਗਾਇਨ-ਸੈਲੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਪਾਵਨ ਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਰਹਾਉ' ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਦਾ ਵਿਵਿਧਿਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ 'ਰਹਾਉ' ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਵਿਦਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਸਥਾਈ ਵਜੋਂ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ 'ਰਹਾਉ' ਦੇ ਵਿਵਿਧਿਪੱਖੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਤੋਰਦਿਆਂ ਚਾਰ ਤਕ 'ਰਹਾਉ' ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸਥਿ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। 'ਰਹਾਉ' ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਾਰਾਂ ਉੱਪਰ ਸਰਿਲੇਖ ਧੁਨੀਆਂ ਦਾ ਅੰਕਣ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸਧਿੰਤਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵਸਿਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਗ, ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਾਰ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਮੂਲ ਧੁਨੀ ਦਾ ਅੰਤਰੀਵੀ ਸੰਗੀਤਕ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਕੀਤਾ। ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸਾਹੁੰਦਾ, ਤਾਉਸ, ਦਲਿਰੁਬਾ, ਇਸਰਾਜ, ਤੰਬੂਰਾ ਵਰਗੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤਕ ਸਮੂਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰ -ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਰਬਾਬੀ ਕੀਰਤਨਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਸਿਸ਼ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਕੀਰਤਨਕਾਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ ਸ੍ਰੇਣੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਜਾਦਾ, ਭਾਈ ਸਾਦੂ, ਭਾਈ ਬਾਦੂ, ਭਾਈ ਰਜਾਦਾ, ਭਾਈ ਬਲਵੰਡ, ਭਾਈ ਦੀਪਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਸੱਤਾ, ਭਾਈ ਬਲਵੰਡ, ਭਾਈ ਪਾਂਧਾ ਅਤੇ ਬੁਲਾ ਰਬਾਬੀ, ਭਾਈ ਝਾਬੂ, ਭਾਈ ਮੁਕੰਦ ਤੇ ਭਾਈ ਕੇਦਾਰਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸੱਤਾ, ਭਾਈ ਬਲਵੰਡ ਕੀਰਤਨੀਏ ਗੁਰੂ -ਘਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸੱਤਾ- ਬਲਵੰਡ ਦੇ ਰੁੱਸ ਜਾਣ ਦੀ ਘਟਨਾ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ, ਪ੍ਰਸਾਰ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਮੇੜ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੱਖਿ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਹੱਤਿ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸੁਚੇਤ ਯਤਨ ਅਧੀਨ ਸੱਖਿ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਨ, ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸਖਿਲਾਈ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਨ ਦੇ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤਕ

ਪ੍ਰਵਾਹ ਦਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਹੋਇਆ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ ਹੱਥ ਵੱਚਿ ਫੜ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਸਖਿਅਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਸਿਕਾਮ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਵੱਚਿ ਭਾਈ ਦੀਪਾ, ਭਾਈ ਬੁਲਾ, ਭਾਈ ਨਾਰਾਇਣ ਦਾਸ, ਭਾਈ ਉਗਰਸੈਨ, ਭਾਈ ਝਾਜੂ, ਭਾਈ ਮੁਕੰਦ, ਭਾਈ ਕੇਦਾਰਾ ਆਦਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਣਨਯੋਗ ਕੀਰਤਨੀਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ ਹੱਥ ਵੱਚਿ ਫੜ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕੀਰਤਨੀਏ ਭਾਈ ਸੱਤਾ -ਬਲਵੰਡ ਜੀ ਦੇ ਹੁੱਸ ਜਾਣ ਦੇ ਕੌਤਕ ਨੇ ਗੁਰਮਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਵਿਹਾਰਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚਿ ਵਸਿਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਉਪਰੰਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਾਧਾਰਨ ਸੱਖਿ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਸੱਖਿਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨਾ ਕੀਰਤਨ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਬਾਬੀ ਦੀ ਵਿਵਿਸਾਇਕ ਪਕੜ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰ ਕੇ ਸਾਧਾਰਨ ਸੱਖਿ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚਿ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਵਾਇਆ। ਇਸ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਯੋਗਦਾਨ ਸਦਕਾ ਹੀ ਰਾਗੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਕੀਰਤਨ-ਚੌਕੀਆਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਧੀਨ ਆਈਆਂ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੱਖਿ ਕੀਰਤਨਕਾਰ ਆਪਣੀ ਕੀਰਤਨ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਵਿਚਿ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਏ। ਨਰਿਸੰਦੇਹ ਰਬਾਬੀ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਕੀ ਉੱਪਰ ਸੂਫੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਸ ਦੇ ਸਮਾਨੰਤਰ ਰਾਗੀ ਸਾਧਿਕਾਂ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚਿ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਨਰਿਲ ਗੁਰਮਤੀ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਕੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚਿ ਆਈ ਜਿਸ ਦਾ ਮੂਲ ਰਾਗਾਤਮਕ ਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਆਧਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਮੂਲ ਦੀਆਂ ਸੰਗੀਤ -ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਰਤਨ ਸਖਿਲਾਈ ਦੇ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤੀ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਆਰੰਭ ਹੋਈ ਜਿਸ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਟਕਸਾਲਾਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚਿ ਆਈਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਅਕਾਦਮਿਕਤਾ ਦਾ ਆਰੰਭ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਹੋਇਆ ਜਿਸਨੂੰ ਬਾਕੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਰਾਹ ਤੋਰਿਆ।

ਸੇ ਉਪਰੋਕਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਤੇ ਵਿਵਿਹਾਰਕ ਸਥਾਪਤੀ ਵਿਚਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵਡਮੁੱਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਦਿਆਂ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਕੀ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਬੜੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅੱਗੇ ਤੋਰਿਆ। ਸੱਖਿ ਧਰਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚਿ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਗੁਰਮਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵਿਚਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਰਹੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੰਗੀਤਕ ਸੰਕਲਨ ਤੋਂ ਗੁਰਮਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸੰਗੀਤਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ, ਰਾਗ, ਗਾਇਨ ਸੈਲੀਆਂ, ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਕੀ ਦੀ ਨਰਿੰਤਰ ਪ੍ਰਵਾਹ ਸਥਾਪਤੀ ਹਿਤ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਚੌਕੀਆਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਅਧਿਐਨ ਅਧਿਆਪਨ ਦੁਆਰਾ ਅਕਾਦਮਿਕ ਪਰਿਪੇਖ ਦਾ ਆਰੰਭ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ। ਗੁਰਮਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਗੁਰਮਤੀ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ, ਕਾਲਜਾਂ, ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚਿ ਗੁਰਮਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬੜੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪੜਾਇਆ ਜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪੀਐਮ ਐਚਐਮ ਡੀਐਮ, ਐਮਐਮ ਫਲਿਮ ਦੀ ਖੋਜ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚਿ ਰਬਾਬ, ਤਾਉਸ, ਸਰਿੰਦਾ, ਦਲਿਰਬਾ ਤੇ ਪਖਾਵਜ ਸਾਰੇ ਸਾਜ਼ ਵੱਚਿ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰਾਗਾਂ ਤੇ ਨਰਿਧਾਰਤ ਕੀਰਤਨ ਹੋ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖੀ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਵਚਿ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਜੀ ਦੀ ਲਾਸਾਨੀ ਸ਼ਹਾਦਤ

ਸਤਦਿਰ ਕੌਰ

ਸਾਖਿ ਇਤਹਾਸ ਦੇ ਇਤਹਾਸਕ ਵਰਿਸੇ ਵਚਿ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਚਿ ਬਹੁਤ ਉੱਘਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਉਕਿ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਹਰ ਹਸਿ ਵਚਿ ਸਾਖਿ ਕੌਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸੇਵਾ ਵਚਿ ਆਪਣਾ ਸੀਸ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਕਸਿ ਨਾਵਲ ਦਾ ਨਾਇਕ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁੱਢਲੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਵਚਿ ਹੈ ਜਨਿਹਾਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਾਖਿ ਬਹਾਦਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰੀਆਂ। ਅਬਦੁੱਸ ਸਮੱਦ ਖਾਂ ਜੋ ਕੀ 1713-1726 ਈ: ਤੱਕ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਰਹਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਨਾਲ ਮਲਿ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਾਖਿ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦੇ ਕਲਿਹੇ ਵਚਿ ਘੇਰਿਆ ਤੇ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਾਖਿ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ 700 ਤੋਂ ਉੱਤੇ ਸਾਥੀ ਜਲੂਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਚਿ ਦਲੀ ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਅਬਦੁੱਸ ਸਮੱਦ ਖਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਜੋ 1726 ਤੋਂ 1745 ਈ: ਤੱਕ ਰਹਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵੇਂ ਪਉ-ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜਨਿਾਂ ਚਰਿ ਸਾਖਿ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਰਿ ਸ਼ਾਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸਾਖਿਾਂ ਦਾ ਖੁਰਾ-ਖੋਜ ਮਟਿਉਣਾ ਹੀ ਸ਼ਾਤੀ ਕਇਮ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਚਿ ਸਾਖਿ ਜੰਗਲਾਂ ਵਚਿ ਚਲੇ ਗਏ। ਬੜਾ ਦੁੱਖ ਭਰਿਆ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਕੋਈ ਸਾਖਿ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰ ਰਹਿ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਨੇ ਜੁਲਮ ਦੇ ਥੰਮ੍ਹ ਹਲਿਾ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਦੀ ਸਖਿਲਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਇਸੇ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਤੋਂ ਅਜਹਿ ਕੌਮ ਦਾ ਨਰਿਮਾਣ ਹੋਇਆ ਜਸਿਦਾ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਚਿ ਇੱਕ ਸਤਕਿਾਰਤ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਸਾਖਿ ਅਰਦਾਸ ਵਚਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਯਾਦ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਕੋਈ ਸਾਧਾਰਨ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਦੇ ਵਚਿ ਉਹ ਸੂਰਮੇ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲਿ ਹਨ ਜਨਿਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦੀ ਖਾਤਰਿ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਬੰਦ-ਬੰਦ ਕਟਵਾਏ, ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਖੋਪਰੀਆਂ ਉਤਰਵਾ ਲਈਆਂ, ਪਰ ਸਾਖਿ ਸਦਿਕ ਨਾ ਹਾਰਿਆ। ਅਜਹਿ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਵਚਿ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਜੀ ਅਜਹਿ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦ ਸਨ ਜਨਿਹਾਂ ਨੇ ਕਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਸਾਖਿ ਧਰਮ ਦਾ ਸਾਥ ਨਾ ਛੱਡਿਆ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਾਖਿਾਂ ਦੇ ਸਰਿਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਪੈ ਰਹੇ ਸਨ।

ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਜੋ ਕੀ ਸਤਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਾਖਿ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਮਾਝੇ ਦੇ ਵਚਿ ਪਡਿ ਪੂਹਲਾ, ਅਜੋਕਾ ਜਲਿ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਵਚਿ ਹੋਇਆ। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਾਖਿ ਨਾਭਾ ਮੁਤਾਬਕਿ ਆਪ ਕਰਿਤੀ ਭਜਨੀਕ, ਪੰਥ ਸੇਵੀ ਸਾਖਿ ਸਨ। ਆਪ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੀਤਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸੀ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਰਕੇ ਆਪ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਤਿਉਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਆਏ ਗਏ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ, ਲੰਗਰ ਛਕਾਉਦੇ ਤੇ ਰਾਤ ਠਹਰਿਣ ਦੇ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਆਦਕਿ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਉਹ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਸਾਖਿਾਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ, ਤੇ ਸਾਖਿਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਮਲਿਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਵੀ ਸਰਕਾਰੀ ਐਲਾਨ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਖਿਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਨ ਦੇਵੇਗਾ ਉਹ ਕਰੜ੍ਹੀ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਇੰਨੀਆਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸਾਖਿਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਾਖਿ ਭੰਗੂ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦਾ ਕਰਤਾ ਲਖਿਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਵੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸੋਚਦੀ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਖਿਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਸੀਲੇ ਤਾਂ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੇ, ਪਰ ਫਰਿ ਵੀ ਇਹ ਸਾਖਿ ਰੋਟੀ ਕਥਿ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਾ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਗਰਾਹੀ ਕਰਨ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਨਾ ਕੋਈ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਵਚਿ ਚੜ੍ਹਤ ਆਉਦੀ ਸੀ ਉਹ ਵੀ ਅਸੀਂ ਹਟਾ ਦਿੱਤੀ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਘਰਾਂ ਦੇ ਲਈ ਰਸਦ ਆਦਕਿ ਦਾਨ ਦਿੰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਖੋਹ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਲਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭੇਟਾ ਅਸੀਂ ਹਟਾ ਦਿੱਤੀ। ਜਨਿਹਾਂ ਪਡਿਾਂ ਵਚਿ ਸਾਖਿ ਸਨ, ਉਹ ਪਡਿ ਹੀ ਅਸੀਂ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਫਰਿ ਕਵਿ ਇਹ ਬਨਿਾਂ ਰਜਿਕ ਜੀਉਦੇ ਹਨ। ਪੱਤੇ ਆਦਕਿ ਖਾ ਕੇ ਕਦੇ ਤੱਕ ਮਨੁੱਖ ਜੀ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਜੇ ਜੀਅ ਵੀ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਤੁਰ ਕਵਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਦੇਹਰਾ: ਨਵਾਬ ਮੁਲਖੱਯਨ ਕੇ ਪੁਛਯੋ ਸਘਿ ਰਜ਼ਿਕ ਕਹਾਂ ਤੇ ਖਾਂਹੀ
 ਨਹਿ ਉਗਰਾਹੀ ਹਲ ਵਾਹੀ ਨਹਿ ਚਾਕਰੀ ਬਣਜ ਕਮਾਂਹੀ।੪।
 ਚੌਪਈ: ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਜੇ ਚੜਤ ਚੜਹਾਵੈ। ਸੇ ਭੀ ਮੈਨੇ ਦਏ ਹਟਾਵੈ।
 ਨਹਿ ਗੁਰੂਅਨ ਕੇ ਦੇਇ ਨਿਆਜ਼। ਹਟਾਇ ਦਈ ਮੈ ਸਘਿਨ ਕਾਜ।੫।
 ਓਇ ਭੁੱਖੇ ਕਮਿ ਨਾਂਹਿ ਮਰਾਹੀ। ਦਾਣਾ ਪਾਈ ਜਨਿ ਲਭੈ ਨਾਹੀ ।
 ਫੈਜ ਟੇਲੇ ਉਨ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰਾਹੀ। ਖੇਜ ਟੇਲ ਕੈ ਮਾਰੈ ਤਾਹੀ।੬।
 ਜਨਿ ਪਡਿਨ ਮੈ ਸਘਿ ਕੇ ਭਯੋ। ਸੇਈ ਪਡਿ ਉਜਾੜ ਮੈ ਦਯੋ।
 ਛੇਡ ਗਏ ਵੈ ਅਪਣੇ ਦੇਸ਼। ਭੁੱਖੇ ਹੋਇ ਵਟਾਵੈ ਭੇਸ।੭।
 ਮੈ ਸਘਿਨ ਕੇ ਸਾਕ ਭੀ ਗਾਰੇ। ਖੱਡਨ ਮੈ ਤੇ ਟੇਲ ਕੱਢ ਮਾਰੇ।
 ਮੁਗਲ ਬਾਜ ਹੈ ਸਘਿ ਬਟੇਰੇ। ਮਾਰੇ ਮੁਗਲਨ ਨੇ ਬਹੁ ਘੇਰੇ।੮।
 ਰਜ਼ਿਕ ਬਨਿਾਂ ਕੇਈ ਜੀਵੈ ਨਾਂਹੀ। ਓਇ ਕਮਿ ਜੀਵੈ ਰਜ਼ਿਕ ਬਨਿਾਂਹੀ।
 ਪੱਤ ਸਾਗ ਖਾਇ ਮਨੁਖ ਕਬ ਜੀਵੈ। ਜੇ ਜੀਵੈ ਤੁਰਨ ਜੋਗ ਕਮਿ ਥੀਵੈ।੯।

ਇਸਦੇ ਜਵਾਬ ਵੱਚਿ ਵੀ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਹਰਭਗਤ ਨਰਿੰਜਨੀਏ ਨੇ ਕਹਿਾ ਕੀ ਅਜਹਿ-ਅਜਹਿ ਸਘਿ ਹਨ ਕੀਆਪ ਉਹ ਬਾਅਦ ਵੱਚਿ ਛਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਪਹਲਿਾਂ ਭੁੱਖੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਛਕਾਉਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਗ ਸੇਕ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਘਿਾਂ ਦੇ ਲਈ ਉਹ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਸਵਿਾ ਕੇ ਭੇਜਦੇ ਹਨ। ਮੁੰਜ ਵੱਟ-ਵੱਟ ਕੇ ਕਮਾਈ ਸਾਰੀ ਸਘਿਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਐਸੇ ਐਸੇ ਸਘਿ ਜਗ ਮਾਂਹੀ। ਸਘਿ ਛਕਾਇ ਪੀਐ ਨਜਿ ਖਾਂਹੀ।੧੧।
 ਆਪ ਸਰੈ ਵੈ ਨੰਗ ਅਰ ਭੁੱਖ। ਦੇਖ ਸਕੈ ਨਹਿ ਸਘਿਨ ਦੁੱਖ।
 ਆਪ ਗੁਜ਼ਾਰੈ ਅਗਨੀ ਨਾਲ। ਸਘਿਨ ਘਲੈ ਪੁਸ਼ਾਕ ਸਵਿਾਲ।੧੨।
 ਕਈ ਪੀਸਨਾ ਪੀਸ ਕਮਾਵੈ । ਵੈ ਭੀ ਸਘਿਨ ਪਾਸ ਪੁਚਾਵੈ।
 ਬਾਣ ਬੱਟ ਕਈ ਕਰੈ ਮਜੂਰੀ। ਭੇਜੈ ਸਘਿਨ ਪਾਸ ਜਰੂਰੀ।੧੩।
 ਦੂਰ ਜਾਇ ਜੇ ਚਾਕਰੀ ਕਰਹੀਂ। ਆਇ ਸਘਿਨ ਕੇ ਆਗੈ ਧਰਹੀਂ।
 ਸਘਿ ਜੇਉ ਪਰਦੇਸ਼ ਸਧਿਾਰੇ। ਭੇਜੈ ਸਘਿਨ ਓਇ ਗੁਰੂ ਪਯਾਰੇ।

ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਘਿ ਭੰਗੂ ਅਨੁਸਰ ਅਜਹਿਾ ਹੀ ਇੱਕ ਸਘਿ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਘਿ ਹੈ। ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਮਾਮਲਾ ਵੀ ਭਰਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਉਹ ਥੋੜ੍ਹਾ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਘਿਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਘਰ ਵੱਚਿ ਇੱਕ ਮਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਭੈਣ ਹੈ। ਉਹ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਮਲਿ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਤਾਂ ਸੁੱਕੀ, ਮਸਿੀ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਘਿਾਂ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਦੇਹ ਹਾਕਮ ਕਛੁ ਥੋੜਾ ਖਾਵੈ। ਬਚੈ ਸਘਿਨ ਕੇ ਪਾਸ ਪੁਚਾਵੈ।
 ਹੈ ਉਸ ਤੇ ਇਕ ਭੈਣ ਅਰ ਮਾਈ। ਪੀਸ ਕੂਟ ਵੈ ਕਰੈ ਕਮਾਈ।੧੮।
 ਆਪ ਖਾਂਇ ਵਹਿ ਰੂਖੀ ਮਸਿੀ। ਮੇਟਾ ਪਹਰਿ ਆਪ ਰਹਿ ਲਸਿੀ।
 ਜੇਉ ਬਚੇ ਸੇ ਸਘਿਨ ਦੇਵੈ। ਉਇ ਬਨਿ ਸਘਿਨ ਔਰ ਨ ਸੇਵੈ।੧੯।

ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਘਿ ਜੀ ਵੀ 'ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ' ਵੱਚਿ ਲਖਿਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਘਿ ਜਮਿੰਦਾਰ ਅੰਮ੍ਰਤਸਰ ਦੇ ਪਰਗਣੇ ਪੂਰਲੇ ਪਡਿ ਦਾ ਇਕ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਸਦਿਕੀ ਸਘਿ ਸੀ, ਜਮੀਨ ਭੀ ਏਸਦੇ ਪਾਸ ਬਹੁਤ ਸੀ, ਖੇਤੀ ਕਰਾਉਂਦਾ ਲੰਗਰ ਚਲਾਉਂਦਾ। ਏਸਦੀ ਮਾਈ ਤੇ ਭੈਣ ਰਾਤ ਦਨਿ ਪਰਸਾਦੇ ਪਕਾ ਪਕਾ ਛਕਾਉਂਦੀਆਂ ਰਹਿਦੀਆਂ। ਕਸਿ ਹਦਿਊ ਯਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਨਹੀ ਸੀ, ਕੋਈ ਆਵੇ

ਛਕ ਜਾਵੇ, ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਜੀ ਨੇ ਵਖਿਆਹ ਭੀ ਨਹੀ ਕਰਾਇਆ ਸੀ, ਭਜਨ ਭਗਤੀ ਵਚਿ ਭਨਿਾ ਰਹਦਿ, (ਦਲਿ ਯਾਰ ਵੰਨੀ। ਹਥ ਕਾਰ ਵੰਨੀ)। ਇਤਨੀ ਗੱਲ ਤੋ ਬਨਿਾਂ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਜਾਣਦਾ ਹੀ ਨਹੀ ਸੀ। ਜੇਹੜੇ ਸਾਖਿ ਵੈਰੀਆਂ ਤੋ ਡਰਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਚਿ ਭੁੱਖੇ ਤਹਿਾਏ ਪਏ ਰਹਦਿ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਰਾਤ-ਬਰਿਾਤੇ ਏਸੇ ਦੇ ਲੰਗਰੋ ਰੋਟੀ ਪਹੁੰਚਈ, ਕਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਅੱਲ੍ਹਾ ਵਾਲਾ ਸੁਖੀ ਮਰਦ ਸੁਲਾਕੁਲ ਸਮਝਕੇ ਉਸਦਾ ਬੁਰਾ ਨਹੀ ਚਤਿਵਦੇ ਸਨ।

ਅਜਹਿ ਪਵਤਿਰ ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਜੀ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ ਇਹੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਦੇਖੀਆਂ ਨੂੰ ਰੜਕਦੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਾਖਿਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਉ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਹਰਭਗਤ ਨਰਿੰਜਨੀਆ ਜਸਿ ਨੂੰ ਕਿ ਇਤਹਿਾਸ ਵਚਿ ਅਕਲਿ ਦਾਸ ਨਰਿੰਜਨੀਆ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਡਿ ਜੰਡਿਆਲਾ, ਜਲਿ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਤਿਸਰ ਦਾ ਰਹਣਿ ਵਾਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਧਿੀ ਚੰਦ (ਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਹਦਿਾਲ) ਦੇ ਵੰਸ਼ ਵਚਿੋ ਸੀ। ਉਹ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਨਰਿੰਜਨੀਆਂ ਸੰਪਰਦਾਇ ਦਾ ਮੁਖੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਖਿਾਂ ਦਾ ਜਾਨੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਖ਼ਬਰੀ ਵੀ ਸੀ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਖਿਾਂ ਜਨਿ੍ਹਾਂ ਵਚਿ ਭਾਈ ਮਹਤਿਾਬ ਸਾਖਿ ਮੀਰਾਂਕੋਟ ਅਤੇ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਨੂੰ ਗ੍ਰਫ਼ਤਿਤਾਰ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਜਮਿੰਵਾਰ ਸੀ। ਭਗਤ ਨਰਿੰਜਨੀ ਨੇ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ਕਿਾਇਤ ਕਰ ਦਿਤੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਪਡਿ ਵਚਿ ਇੱਕ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਨਾਮ ਦਾ ਸਾਖਿ ਰਹਦਿ ਹੈ ਜਸਿ ਦੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਸਾਖਿ ਠਹਰਦੇ ਹਨ।

ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਜੇ ਕਿ ਸਾਖਿਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਤੇ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਬਹਾਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਬਹਾਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਮਲਿ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸਨੇ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਜਦ ਕਿ ਇੱਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਸ਼ਕਿਾਇਤ ਆਈ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਥਿ ਨਫ਼ਰਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੋਵੇ ਉੱਥੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਵੀ ਪਡਿ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਕੋਈ ਪੁੱਛ-ਪੜਤਾਲ ਨਾ ਕੀਤੀ, ਸਾਖਿ ਉਸਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਜੀ ਨੂੰ ਪੂਹਲਾ ਪਡਿ ਦੇ ਲੋਕੀ ਬਹੁਤ ਪਖਿਾਰ ਤੇ ਸਤਕਿਾਰ ਦਦਿ ਸਨ। ਜਸਿ ਸਮੇਂ ਮੁਗਲ ਫੌਜ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਜੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਫ਼ਤਿਤਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਪਡਿ ਵਚਿ ਆਈ ਤਾਂ ਪੂਹਲਾ ਪਡਿ ਦੇ ਲੋਕ ਫੌਜ ਅੱਗੇ ਡੱਟ ਗਏ ਤੇ ਫੌਜ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਨਾ ਵਧਣ ਦੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦਿਤੀ। ਪਰ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਜੀ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਪਡਿ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰੇ ਵਚਿ ਨਾ ਪਾਓ ਤੇ ਪਡਿ ਹਟ ਜਾਓ। “ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼” ਵਚਿ ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਮਲਿਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਜੀ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਸਾਖਿਾਂ ਨੇ ਰਲ ਕੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੁਗਲਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਨੂੰ ਛੁਡਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਚਾਹੇ ਇਸ ਲਈ ਸਾਰੇ ਪਡਿ ਨੂੰ ਹੀ ਉਜਾੜ ਬਣਾਉਣਾ ਕਉ ਨਾ ਪਵੇ? ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਜੀ ਸਾਖਿਾਂ ਨੂੰ ਮਨ੍ਹਾਂ ਕਰ ਦਦਿ ਹਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਬਿ ਅਜਹਿ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਬਿ ਕਹਦਿ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਸ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚੇਲੇ ਹਾਂ ਜਸਿ ਗੁਰੂ ਨੇ ਸਾਡੀ ਖ਼ਾਤਰ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਸਰਬੰਸ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਤੇ ਕੀ ਗੱਲ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਨਹੀ ਕੁਰਬਾਨ ਨਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਅਸੀਂ ਮਰਨ ਤੋਂ ਕਵਿ ਨੱਠੀਏ, ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁੱਝ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਾਖਿ ਭੰਗੂ ਲਖਿਦੇ ਹਨ:-

ਤਬ ਸਾਖਿਨ ਯੈਂ ਮਤਾ ਪਕਾਇਆ। ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਕੇ ਆਨ ਸੁਨਾਇਆ।

ਹਮ ਅਹਦੀਅਨ ਕੇ ਦੈ ਹੈ ਮਾਰ। ਕਰ ਜਾਵੈਗੇ ਪਡਿ ਉਜਾਰ।੩੨।

ਸਾਖਿ ਛੁਡਾਵਨ ਹੈ ਬਡ ਧਰਮ। ਗਉ ਬ੍ਰਹਮਨ ਤੇ ਸੇ ਗੁਨੋ ਕਰਮ।

ਹਮ ਸਾਖਿਨ ਕਾਰਨ ਗੁਰ ਸਰਿ ਲਾਏ। ਪੁਤ ਪੇਤਰੇ ਪੁਨ ਆਪ ਕੁਹਾਏ।੩੪।

ਪੰਥ ਬਧਾਵਨ ਖਾਤਰ ਤਾਈ। ਇਮ ਆਪਨੀ ਗੁਰ ਕੁਲ ਗਵਾਈ।

ਉਸ ਕੇ ਪੰਥੀ ਹਮੈ ਸਦਾਏ। ਹਮ ਮਰਨੇ ਤੇ ਕਮਿ ਨਠ ਜਾਏ।

ਭਾਈ ਸਾਹਬਿ ਦੀ ਇਸ ਵਚਿਾਰ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸਮੂਹ ਸਾਖਿਾਂ ਨੇ ਮੰਨਿਆ। ਉੱਧਰ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਬਿ ਨੂੰ ਕਹਿਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਜੀ ਨਵਾਬ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦਦਿ ਸਨ ਕਿ ਮੈਂ ਕੋਈ ਵੀ ਜੁਰਮ ਨਹੀ ਕੀਤਾ। ਤੇਰਾ ਸਾਰਾ ਮਾਮਲਾ ਵੀ ਚੁਕਾਇਆ ਹੈ। ਮਾਮਲਾ ਤੋ ਭਾਵ ਜੇ ਟੈਕਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਹਾਂ, ਜੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਕੇ ਮੌਤ ਨਹੀ ਆਉਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਜਦ ਮੌਤ ਫਰਿ ਵੀ ਆਉਣੀ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਤੋ ਕਉ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋਵਾਂ। ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਾਖਿ

ਲਖਿਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਦਾ ਸੰਵਾਦ ਨਵਾਬ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਉਸਨੂੰ ਕਹਾਦਿ ਹਨ “ਜੈਸੇ ਰਾਜਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੇ ਆਗਯਾ ਭੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਜ਼ਾ ਪਾਉਦੇ ਹਨ, ਤੈਸੇ ਰੱਬ ਦੇ ਰਚੇ ਹੋਏ ਲਗਿ, ਕੇਸ ਆਦਕਿ ਕੱਟਣ, ਕਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੁਕਮ ਅਦੁੱਲੀ ਦੇ ਜੁਰਮ ਬਦਲੇ ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਚਿ ਸਜ਼ਾ ਪਾਉਣਗੇ, ਯਥਾ (ਸਾਬਤ ਸੂਰਤ ਮਰਦ ਦੀ ਭੰਨੇ ਬੇਈਮਾਨ। ਸੇ ਦੇਜ਼ਖ ਵਚਿ ਸੜਨਗੇ ਜਬ ਲੈ ਏਹ ਜਹਾਨ)। ਸੇ ਐਸੇ ਬੇਐਬ ਸਚੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਸਾਖਿ ਮਜ਼ਹਬ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਦਮੀ ਕਰਤਿ ਝੂਠੇ ਮਜ਼ਹਬ ਧਰਮ ਨੂੰ ਧਾਰਣਾ ਤਾਂ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਆਪੇ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰਣਾ ਹੈ ਸੇ ਅਸੀਂ ਹੀਰਾ ਸਟਿ ਕੇ ਕੱਚ ਕਯੋ ਵਹਿਾੜੀਏ”?

ਰਬਦਿਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਾ ਕਥਨ ਕਰਦਿਆਂ ਲਖਿਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨਵਾਬ ਨੇ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਨੂੰ ਕਹਿ “ਤੂੰ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਯੋਧਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਕੇਵਲ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੇਸ ਦੇ ਦੇ।”

ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ “ਮੈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦਿਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਕੇਸਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਸਰਿ ਵੀ ਲਾਹ ਲਵੇ।” ਟੈਗੋਰ ਅੱਗੇ ਲਖਿਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਗੁਰੂ ਨੇ ਸਾਖਿ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤੱਗਿਆ ਹੀ ਤੋੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।”

ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਾਖਿ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੇਸ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਸਰਿ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਾਣਗੇ। 'ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ' ਵਚਿ ਲਖਿਆ ਮਲਿਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਨਾਈਂ ਕੈਚੀ ਨਾਲ ਕੇਸ ਕੱਟਣ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਇੱਕ ਵੀ ਕੇਸ ਨਾ ਕੱਟਿਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਨਵਾਬ ਨੇ ਮੋਚੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਈ ਸਾਹਬਿ ਦੀ ਖੋਪਰੀ ਲੁਹਾ ਦਿਤੀ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਚਿ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਭਾਈ ਸਾਹਬਿ ਨੇ ਰਤਾ ਭਰ ਵੀ ਸੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ ਵਚਿ ਮਗਨ ਰਹੇ ਤੇ ਅਖੀਰ ਵਚਿ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਏ। ਸਾਖਿ ਬਾਰੇ ਲਖਿਦਾ ਹੋਇਆ ਬੰਗਾਲ ਦਾ ਪ੍ਰਸਯਿ ਕਵੀ ਲਖਿਾਰੀ ਰਬਦਿਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਲਖਿਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ “ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਖਿ ਵਾਂਗ ਨਰਿਭੈ ਨਸਲ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਨਿਹਾਂ ਵਚਿ ਨਾ ਝੁਕਣ ਵਾਲੀ ਦਲੇਰੀ ਹੋਵੇ ਜਵਿ ਕੀ ਸਾਖਿ ਵਚਿ ਵੇਖੀ ਹੈ। ਅਜਹਿੀ ਸਪਰਿਟ ਸਾਰੀ ਭਾਰਤ ਕੌਮ ਵਚਿ ਟੈਗੋਰ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਸਰਸਰਾਹਟ

ਅਕਲਾਂ ਵਾਲੇ ਤੁਰ ਗਏ
ਇਥੋਂ ਖਾਲੀ ਪੱਲਿਆਂ ਨਾਲ
ਮੈਂ ਰੱਬ ਘੁੰਮਦਾ ਵੇਖਿਆ
ਏਥੇ ਕਈ ਝੱਲਿਆਂ ਨਾਲ

ਮੇਰਾ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਵਿਚ ਮਾਸੂਕ ਨ ਹੋ
ਨਹੀਂ ਅੱਜ ਤਕ ਗਲਤ ਨਿਗਾਹ ਕੀਤੀ
ਤੇਰੀ ਹਰ ਮੁਲਾਕਾਤ ਮੈਂ ਇਸ਼ਕ ਕੀਤਾ
ਜਿਵੇਂ ਮੂਸਾ ਨਾਲ ਖੁਦਾਹ ਕੀਤੀ
ਨਹੀਂ ਫਰਕ ਕੀਤਾ ਤੇਰੀ ਇਬਾਬਤ ਵਿੱਚ
ਨਹੀਂ ਖ਼ਤਰਿਆਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੀ
ਇਕ ਤੈਨੂੰ ਰੱਬ ਨਾ ਕਹਿ ਸਕਦੀ
ਬਾਕੀ ਸਾਰੀ ਰਸਮ ਅਦਾ ਕੀਤੀ

ਰੋਸ਼ਨ ਸੂਰਤ ਤੇ ਉਦਾਸ ਅੱਖਾਂ
ਦਿਲ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਚ ਇਕ ਫ਼ਿਰਾਕ ਅੱਖਾਂ
ਕਦੀ ਜਿਸੇ ਦੀ ਚਾਹਤ ਵਿਚ ਜਲ ਜਾਣ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਰ ਹੋਏਂਗਾ
ਉਦੋਂ ਡੁੱਬ ਜਾਣਗੀਆਂ ਸਹੋਬਤ ਵਿਚ ਇਹ ਰਾਖ ਅੱਖਾਂ
ਆਹਟ ਤੇ ਆਉਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਤੇ ਹੋਏਂਗਾ
ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਇਕਸਾਰ ਹੋਣਗੀਆਂ ਇਹ ਚਿਰਾਗ ਅੱਖਾਂ
ਰੋਸ਼ਨ ਸੂਰਤ ਤੇ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਨੂਰ ਤੇ ਹੋਏਂਗਾ
ਉਦੋਂ ਫ਼ਲਕ ਤਕ ਬਣਾਉਣਗੀਆਂ ਇਹ
ਲਾਚਾਰ ਅੱਖਾਂ

ਸੁੱਖੀ ਚਾਹਲ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾ ਸੰਕਲਪ

-ਬੇਅੰਤ ਕੌਰ

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਸੱਖਿ ਧਰਮ ਇੱਕ ਨਵੀਨ ਧਰਮ ਹੈ। ਇਸ ਧਰਮ ਦੇ ਮੋਢੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਮਤੀ ਵਿਚ ਸਚਿਆਰ ਦੀ ਪਦਵੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਅਭੇਦਤਾ ਦਾ ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਜਿ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਹੈ। ਗੁਰਮਤੀ ਵਿਚ ਸਹਜਿ ਅਵਸਥਾ ਲਈ ਸਾਧਨਾ ਮਾਰਗ ਨਾਮ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ

ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਸ਼ਾ ਵੀ ਨਾਮ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਚੇਹਾਂ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਉਤਮ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਪਿ ਨਾਲ, ਵੱਡੇ ਭਾਗਾਂ

ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ-

ਚਹੁ ਜੁਗ ਮਹਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਾਚੀ ਬਾਣੀ ॥ ਪੂਰੈ ਭਾਗਿ ਹਰਿ ਨਾਮਿ ਸਮਾਣੀ ॥

ਸਧਿ ਸਾਧਕਿ ਤਰਸਹਿ ਸਭਾ ਲੋਇ ॥ ਪੂਰੈ ਭਾਗਿ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ ॥੩॥ ”

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਿਮਾਨ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਸ਼ਾ ਵੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਨਾਮ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦੇ ਸਰੂਪ, ਨਾਮ-ਮਹਿਮਾ, ਨਾਮ-ਜਪਣ ਦਾ ਫ਼ਲ, ਨਾਮ-ਵਹਿਣੇ, ਨਾਮ-ਜਪਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ, ਨਾਮ-ਜਪਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ, ਨਾਮ-ਜਪਣ ਦੇ ਸਾਧਨ, ਨਾਮ-ਰਸ ਅਤੇ ਨਾਮ-ਜਪਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਲੱਛਣ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਨਾਮ ਦੇ ਸ਼ਬਦਕਿ ਅਰਥ ਯ

ਨਾਮ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਨਾਮਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਿਕ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਨਾਮਨਾ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਨਾਮ ਨਾਲ, ਨਸਿਚੈ, ਸੱਤ, ਅਸਚਰਜ, ਸੰਭਾਵਨਾ, ਬਨਿ ਸੰਦੇਹ, ਸਮਰਣ, ਚੇਤਾ, ਸਹੀ, ਜ਼ਰੂਰੀ ਆਦਿ। “ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਘਿ ਨਾਭਾ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਮ ਇਕ ਸੰਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਸਿ ਵਸਤੂ ਦੀ ਸਹੀ ਪਹਚਾਣ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ- ਪਹਲਿ ਵਸਤੂਵਾਚਕ, ਜਵਿੰ- ਮਨੁੱਖ, ਬੈਲ, ਪਹਾੜ ਆਦਿ, ਦੂਜਾ ਭਾਵਵਾਚਕ ਜਵਿੰ- ਸੁੰਦਰਤਾ, ਕਠੋਰਤਾ, ਭਲਮਨਸਉ ਆਦਿ। ਇਸ ਲਈ ਨਾਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਸਿ ਵਿਅਕਤੀ, ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਥਾਂ ਦੇ ਗੁਣ, ਸੁਭਾ ਅਤੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾਮ ਤੱਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਸਾਧਨਾ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾ ਦਾਰਸ਼ਨਕਿ ਰੂਪ ਯ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਸ਼ਿਟੀ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਿੰਡ ਦਾ ਕਰਤਾ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਹੀ ਨਾਮ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾਮ ਤੇ ਨਾਮੀ(ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਓਤ-ਪੋਤ ਕਰਿਾ ਹੈ, ਨਾਮ ਤੇ ਨਾਮੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀ-

ਨਾਵੈ ਅੰਦਰਿ ਹਉ ਵਸਾਂ ਨਾਉ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ ॥੫॥

ਇਸ ਲਈ ਜੇ ਨਾਮੀ ਦੇ ਦਾਰਸ਼ਨਕਿ ਰੂਪ ਹਨ, ਉਹੀ ਨਾਮ ਦੇ ਰੂਪ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾਮੀ ਦੇ ਜੇ ਦਾਰਸ਼ਨਕਿ ਰੂਪ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਲਿਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੀਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ- ਅਪ੍ਰੰਪਰ, ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਅੰਤ੍ਰਸਥ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦੇ ਵੀ ਇਹੀ ਤੀਨ ਰੂਪ ਆਏ ਹਨ, ਜਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਅੱਗੇ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ-

ਅਪ੍ਰੰਪਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਾਮ ਏਕੰਕਾਰ ਤੇ ਸੁੰਨ ਸਮਾਧੀ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਦੀਵ ਸੱਤ ਹੈ। ਗੁਰਮਤੀ-ਦਰਸ਼ਨ

ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਨਾਮ ਉਹ ਅੰਤਿਮ ਸੱਤ ਹੈ, ਜੋ ਬ੍ਰਹਮਿੰਡ ਤੇ ਪੈਂਡੇ ਵੱਲੋਂ ਰਹੱਸਮਈ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲਗਾਤਾਰ, ਇਕ ਰਸ ਤੇ ਇਕ ਸਾਰ ਹੋ ਕੇ ਅਸਚਰਜਮਈ-ਚੇਤੰਨਤਾ, ਜੋਤ ਅਤੇ ਅਨੁਰਾਗ ਰੂਪ ਵੱਲੋਂ ਵਿਆਪਕ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਲੋਕਾਤੀਤ ਹੈ। ਨਾਮ ਬ੍ਰਹਮਿੰਡ-ਕਾਲ ਤੋਂ ਅਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਬ੍ਰਹਮਿੰਡ-ਕਾਲ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੈ। ਇਸ ਰੂਪ ਵੱਲੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ-ਏਕੰਕਾਰ ਨਰਿੰਜਨ ਨਰਿਭਉ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ-

ਏਕਮ ਏਕੰਕਾਰੁ ਨਰਿਾਲਾ ॥

ਅਮਰੁ ਅਜੋਨੀ ਜਾਤੀ ਨ ਜਾਲਾ ॥

ਅਗਮ ਅਗੋਚਰੁ ਰੂਪੁ ਨ ਰੇਖਿਆ ॥

ਇਸ ਰੂਪ ਵੱਲੋਂ ਨਾਮ 'ਸੁੰਨ ਸਮਾਧੀ ਅਵਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ' ਵੱਲੋਂ ਨਵਿਸ਼ ਕਰ ਰਹਿਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਤੱਕ ਮਨੁੱਖੀ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਵੱਲੋਂ ਨਾਮ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਸਿਟੀ ਵੱਲੋਂ ਵਿਆਪਕ, ਕਣ-ਕਣ ਵੱਲੋਂ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਗੁਰਮਤੀ-ਦਰਸ਼ਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅਨੇਕਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤਨਸ਼ੀਲਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਮ ਦੀ ਸਤਾ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਗਟ-ਰੂਪ ਨੂੰ ਜਗਤ ਜਾਂ ਰਚਨਾ ਕਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ-ਰੂਪ ਗਿਆਨ ਸਧਿੰਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਅਨੇਕਤਾ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾਮ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ-ਜਪੁਜੀ ਬਾਣੀ ਵੱਲੋਂ ਨਾਮ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਦਾ ਜ਼ਕਿਰ ਕਰਦੇ ਹਨ-

ਜੇਤਾ ਕੀਤਾ ਤੇਤਾ ਨਾਉ ॥ ਵਣਿ ਨਾਵੈ ਨਾਹੀ ਕੇ ਥਾਉ ॥

ਅੰਤਰਸਥ ਰੂਪ ਵੱਲੋਂ ਨਾਮ ਮਨੁੱਖੀ ਹਰਿਦੇ ਦੇ ਪੁਰ ਅੰਦਰ ਨਾਮ-ਨਧਿਅਨ ਰੂਪ ਵੱਲੋਂ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਮ-ਨਧਿਅਨ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਸਮਿਰਨ ਤੇ ਘਾਲਣਾ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਖੋਜਣਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਹਰੀ ਗਿਆਨ ਲਈ ਸਰੀਰ ਦੇ ਨੌਂ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵੱਲੋਂ ਨੌਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵੀ ਕਹਿਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗਿਆਨ ਲਈ ਕੇਵਲ ਇਕ ਹੀ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦਸਵਾਂ ਦੁਆਰ ਜਾਂ ਤ੍ਰਕਿਟੀ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੁਆਰ ਨਾਮ ਸਾਧਨਾ ਕਰਦੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕ੍ਰਪਿਾ ਨਾਲ ਹੀ ਖੁਲ੍ਹਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵੱਲੋਂ ਹੀ ਨਾਮ ਧਨ ਦਾ ਰੱਬੀ ਖ਼ਜਾਨਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ-

ਦੇਹੀ ਅੰਦਰੀ ਨਾਮੁ ਨਵਿਸੀ ॥ ਆਪੇ ਕਰਤਾ ਹੈ ਅਬਨਿਸੀ ॥

ਦੇਹੀ ਨਗਰੀ ਨਉ ਦਰਵਾਜੇ ਸੇ ਦਸਵਾ ਗੁਪਤੁ ਰਹਤਾ ਹੇ ॥੪॥

ਜਿਸ ਸਾਧਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਨਾਮ ਰਸ ਨੂੰ ਪਾ ਲਿਆ, ਫਰਿ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲੋਂ ਕੋਈ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਸਾਧਕ ਨਾਮੀ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਨਾਮੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵੱਲੋਂ ਨੇ ਸਚਿਆਰ, ਪੰਚ, ਸੰਤ, ਭਗਤ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਨਾਲ ਸਤਕਿਾਰਿਆ ਹੈ-

ਸਚੀ ਮਲੈ ਸਚਿਆਰੁ ਕੂੜੀ ਨ ਪਾਈਐ ॥ ਸਚੇ ਸਉ ਚਿਤੁ ਲਾਇ ਬਹੁੜੀ ਨ ਆਈਐ ॥੨॥

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵੱਲੋਂ ਨਾਮ ਨੂੰ ਇਕ ਅਜਿਹੀ **ਅਕਾਲ ਤੇ ਚੇਤਨ ਹਸਤੀ** ਕਹਿਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਗਟ ਰੂਪ ਵੱਲੋਂ ਹੋਂਦ ਦਾ ਅਰਥ ਰੱਖਦੀ ਜਗਤ ਵੱਲੋਂ **ਵਿਆਪਕ** ਹੈ ਅਤੇ ਇਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਹਰਿਦੇ ਵੱਲੋਂ **ਗੁਣੀ ਨਧਿਅਨ ਰੂਪ** ਵੱਲੋਂ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸੀ ਨੇ ਸਮਿਰਨ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵੱਲੋਂ ਨਾਮ ਦਾ ਸਰੂਪ

ਨਾਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਇਕ ਮਿਕ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਕੋਈ ਇਕ ਨਸ਼ਿਚਿਤ ਸਰੂਪ ਤੇ ਨਾਮ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਅਲੱਖ, ਅਗੰਮ ਤੇ ਅਗੋਚਰ ਹੈ, ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸੋ ਨਾਮ ਦਾ ਸਰੂਪ ਵੀ ਅਨਾਮ, ਅਰੂਪ ਤੇ ਵਸਿਮਾਦੀ ਹੈ।

ਨਾਮ ਬੋਲੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਸਰਬ-ਵਿਆਪੀ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਬੋਲੀ ਦੁਆਰਾ ਬਿਆਨਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ, ਕਉ ਕਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵੱਲੋਂ ਉਹੀ ਵਸਤ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਰੂਪ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਨਾਮ ਦਾ ਕੋਈ ਸੀਮਤ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਬਾਹਰੀ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਨਾਮ ਅਨੁਭਵਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਪਰ

ਮਾਣਿਆ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਇਸ ਨਾਮ ਰਸ ਨੂੰ ਜਸਿ ਨੇ ਚਖਿਆ, ਉਸ ਦੇ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਉਹਓ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਰਸ ਗੂੰਗੇ ਕੀ ਮਠਿਆਈ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਨਾਮ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਸਾਧਨ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਨਿੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਾਧਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਣੀ ਅੱਖਰ ਅਸਲ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੋੜ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਫਿਤ ਗਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ-

“ਅਖਰੀ ਨਾਮੁ ਅਖਰੀ ਸਾਲਾਹ ॥ ਅਖਰੀ ਗਿਆਨੁ ਗੀਤ ਗੁਣ ਗਾਹ ॥ ”

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਵਸਿਮਾਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਲਈ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਨਾਮ ਦਾ ਸਰੂਪ ਵਸਿਮਾਦੀ ਹੈ, ਜਸਿ ਵੀ ਸਾਧਕ ਨੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰੀਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਦੇਖਿਆ, ਉਸ ਦੀ ਰਸਨਾ ਚੋਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਵਾਹ ਵਾਹ ਨਕਿਲਦਾ, ਇਹ ਵਸਿਮਾਦੀ ਝਲਕਾਰਾ ਉਸ ਨੂੰ ਅਸੀਮ ਅਨੰਦ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ-

ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਤਸਿ ਕਉ ਜਸਿ ਕਾ ਇਹੁ ਜੀਉ ॥

ਤੂਹੈ ਹੈ ਵਾਹੁ ਤੇਰੀ ਰਜਾਇ ॥

ਇਸ ਲਈ ਹੀ ਸੌਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰਮੰਤਰ ਹੈ, ਜਸਿ ਨੂੰ ਜਪ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਵਿਦਿਆਦੀ ਪਰਮ ਹਸਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੈ। ਸਰਦੂਲ ਸੌਖਿ ਕਵੀਸ਼ਰ ਅਨੁਸਾਰ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਸਿ ਉਸਤਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਸੁਕਰੀਆ ਅਤੇ ਵਸਿਮਾਦ ਦਾ ਅਹਸਿਸ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ-

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਅਨੰਤ ਹੈ। ਨਾਮ-ਸਬਦ ਦੀ ਟਕਸਾਲ ਉੱਤੇ ਘੜੀ ਗਈ ਮਨੁੱਖੀ ਸਖਸੀਅਤ ਹੀ ਸਚਿਆਰ ਪਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਬਦ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸੁਰਤ ਦੀ ਦੀ ਘਾੜਤ ਘੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਦਮਨ, ਸ਼ੰਕਾਵਾਂ ਦੀ ਨਵਰਿਤੀ, ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ, ਦੁਬਧਿ ਦਾ ਨਾਸ਼, ਮਨ ਦੀ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਆਤਮ ਰਸ ਵਰਗੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਸਾਰੀਆਂ ਜੂਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਮਲਿਣ ਦਾ ਇਹੀ ਮੌਕਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਇਸ ਜਨਮ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾਮ ਨਾ ਜਪਿਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਵੇਲਾ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ। ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਹੀ ਨਾਮ ਦਾ ਸਮਿਰਨ ਹੈ। ਨਾਮ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਵਸਿਰਨਾ ਆਤਮਕਿ ਮੌਤ ਹੈ-

ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮਾ ਹਉ ਜੀਵਾ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇ ॥

ਨਾਮ ਸਮਿਰਨ ਤੋਂ ਬਨਿੰ ਇਹ ਕੰਚਨ ਵਰਗੀ ਕਾਇਆ ਕੌਡੀਓ ਖੇਟੀ ਹੈ। ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਪਹਨਿਣਾ ਸਭ ਪ੍ਰਗਿ ਹੈ। ਜਸਿ ਹਰਿਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤੀ ਨਹੀਂ ਉਹ ਸਭ ਫਟਿਕਾਰ ਯੋਗ ਹਨ। ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲੀ ਦੇਹ ਹੀ ਪਰਵਾਨ ਹੈ। ਗੁਰ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ ਕੀ ਜਹਿੜੀ ਜਹਿਬਾ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸਮਿਰਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕੱਟ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ-

ਰਸਨਾ ਜਪੈ ਨ ਨਾਮੁ ਤਲਿ ਤਲਿ ਕਰਿ ਕਟੀਐ ॥

ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕ੍ਰਪਿ ਤੋਂ ਬਨਿੰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਨਾਮ ਦੇ ਬਹੁਮੁੱਲੇ ਖਜਾਨੇ ਤੱਕ ਨਾਮ ਸਾਧਨਾ ਨਾਲ ਹੀ ਪਹੁੰਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਖਜਾਨੇ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਗੁਰੂ ਪਾਸ ਹੈ। ਨਾਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਪਣੀ ਕੋਈ ਸਮਰੱਥਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਸਿ ਤੇ ਗੁਰੂ ਤਰੁੱਠਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ-

ਘਾਲ ਨ ਮਲਿਓ ਸੇਵ ਨ ਮਲਿਓ ਮਲਿਓ ਆਇ ਅਚੀਤਾ ॥

ਜਾ ਕਉ ਦਇਆ ਕਰੀ ਮੇਰੈ ਠਾਕੁਰ ਤਨਿ ਗੁਰਗ ਕਮਾਨੇ ਮੰਤਾ ॥੩॥

ਸਾਰ-

ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਆਤਮਾ ਦਾ ਮੂਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਸਲ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪਹਚਾਣੇ ਬਨਿੰ, ਆਤਮਾ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਗੁਰਮਤੀ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਦੇ ਪਰਮ ਆਪੇ ਵਿਚ ਅਭੇਦਤਾ ਲਈ ਨਾਮ ਸਮਿਰਨ ਹੀ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਨਾਮ ਨੂੰ ਮਾਣਿਆ ਤਾਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਾਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਪਿ ਨਾਲ ਜਸਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਨਾਮ ਰਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਸ੍ਰੀਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਵਸਿਮਾਦੀ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ 'ਚ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਕੀਮਤਾਂ

ਕਰਿਨਦੀਪ ਕੌਰ*

ਸਾਖਿ ਧਰਮ ਦਾ ਆਰੰਭ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਖਿ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦਾ ਅਹਸਾਸ ਜਾਗ ਗਿਆ ਸੀ। ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਜੀਵਨ-ਜਾਂਚ ਹੈ, ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਨਰਿਮਲ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਨਡਿਰ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਨਰਿਸ਼ਤਾ ਤੇ ਹੀਣ-ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਪੂਰਨ ਵਨਿਸ਼ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਮਾਨ ਤੇ ਆਤਮ-ਵਸ਼ਿਵਾਸ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਹਿਹਾਰਕਿ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਕਿਸ ਲਈ ਨਹਿਹਾਇਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੀਮਤਾਂ ਹਨ। ਹਰ ਨਵੀਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦਾ ਗੁਣ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਬਿ ਨੇ ਹਰ ਕਾਰਜ ਜਾਂ ਕਰਮ ਨਾਲ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਵਚਿ ਜਊਣਾ ਹੀ ਸਕਾਰਥ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਉੱਦਮ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਜਪਣ, ਵੰਡ ਛਕਣ, ਕਰਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮਹਿਨਤ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦਾ ਵਗਿਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਦਾ ਸਹਜਿ ਤੇ ਅਨੰਦ ਵਚਿ ਰਹਣਾ ਇਹ ਕੀਮਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਨਵੀਆਂ ਉਸਾਰੂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। "ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨਜਿ ਵਕਿਕਤਤਿਵ ਤੇ ਕੌਮ ਸਮੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਫਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੀਣ-ਭਾਵਨਾ ਤੇ ਨਰਿਸ਼ਤਾ ਦਾ ਅਭਾਵ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਭਾਵ ਨਾਲ ਹੀ ਆਤਮ-ਵਸ਼ਿਵਾਸ ਤੇ ਸਵੈ-ਮਾਨ ਜਾਗ ਪੈਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹੀ ਦੇ ਕੀਮਤਾਂ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦੇ ਦੋ ਮੁੱਢਲੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਥੰਮ੍ਹ ਬਣਦੇ ਹਨ"। ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਇੱਕ ਉੱਚਤਮ ਜੀਵਨ ਜਾਂਚ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਨਰਿਭੈਅ ਅਤੇ ਨਰਿਵੈਰ ਬਣਾ ਕੇ ਨੇਕ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਜਾ ਵਚਿ ਰਹਿ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦਾ ਪਰਗਟਾ ਸਦੀਵੀ ਅਨੰਦ ਹੈ। ਇਸ ਸਦੀਵੀ ਅਨੰਦ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉਚੇਰੀ ਅਵਸਥਾ ਵਚਿ ਗੁਰਮੁਖ ਵਚਿਰਦਾ ਹੈ ਜਸਿ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨ ਵੀ ਆਖਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖੀਆ ਮੁਹ ਸੋਹਣੇ ਗੁਰ ਕੈ ਹੇਤਪਿਆਰਿ।।

ਸਚੀ ਭਗਤੀ ਸਚਰਿਤੇ ਦਰਿਸਚੈ ਸਚਿਆਰਿ।।

ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦਾ ਅਰਥ:

ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦਾ ਗੁਣ ਉੱਚੇ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਚਿ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। "ਨਰੁਕਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਬਿ ਵਚਿ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦੀ ਵਆਖਿਆ ਇਉਂ ਹੈ: ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਨਹਿਕਲੰਕ ਹੈ, ਸਾਖਿ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਹੁਲਾਸ ਹੈ। ਨਤਿ ਦਾ ਵਸਿਖ, ਨਤਿ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਨਤਿ ਦਾ ਵੇਗ, ਜਸਿ ਅੱਗੇ ਕੱਖ, ਕਾਣ, ਪਾਪ, ਬਦੀਆਂ, ਜ਼ਰ, ਜੁਲਮ, ਜ਼ਬਰ ਸਭ ਨੱਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਸਿ ਦੁੱਖ ਵਚਿ ਕਲਾ ਨੂੰ ਖੜੇ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇਣਾ, ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਵਚਿ ਉਮਾਹ ਰਹਣਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਰੱਖਣਾ, ਇਹ ਹੈ ਨਾਮ"। ਇਹ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਚਿ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਹਰ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸੁਚੇਤ ਰੱਖਦੀ ਹੈ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸਾਰੂ ਸੋਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦਾ ਅਰਥ ਹੀ ਉਤਸ਼ਾਹਜਨਕ ਅਤੇ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਜੀਵਨ ਹੈ।

The Encyclopedia of Sikhism: "Charhdi kala tames the baseness of worldly passions, fortifies the heart with virtues, enlightens the mind with discriminating intellect and furnishes one with enjoyment from within." ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਸੰਸਾਰੀ ਵਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਭਾਰੂ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦੀ, ਸਗੋਂ ਦੁੱਖ-ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਨੰਦ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਚੰਗੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨਾਲ ਦਲਿਾਂ ਨੂੰ ਜਤਿ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਵਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਪਦਾਰਥੀ ਭਟਕਣਾ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਦੈਵੀ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ ਸਤ-ਸੰਤੋਖ ਅਤੇ ਸਹਜਿ, ਉਪਕਾਰ, ਨਮਿਰਤਾ, ਪਿਆਰ, ਬੰਦਗੀ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਸੱਚੀ ਕਰਿਤ ਵਿਚਿ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਇਖਲਾਕ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚਿ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਲਈ ਸਭ ਅਨੰਦ, ਸੁਖ, ਭਲਾ ਅਤੇ ਜਤਿ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:

ਦੁਖੁ ਨਾਹੀ ਸਭੁ ਸੁਖੁ ਹੀ ਹੈ ਰੇ ਏਕੈ ਏਕੀ ਨੇਤੈ॥

ਬੁਰਾ ਨਹੀ ਸਭੁ ਭਲਾ ਹੀ ਹੈ ਰੇ ਹਾਰ ਨਹੀ ਸਭ ਜੇਤੈ॥

ਸੇਗੁ ਨਾਹੀ ਸਦਾ ਹਰਖੀ ਹੈ ਰੇ ਛੇਡਨਾਹੀ ਕਛਿ ਲੇਤੈ॥

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜਨੁ ਹਰਹਿਰਹਿਰਹਿ ਕਤ ਆਵੈ ਕਤ ਰਮਤੈ॥

ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਉਤਕ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚਿ ਜੀਉਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਪਸਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਹੀ ਉੱਚੀ ਸੁਰਤ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪੜਾਅ ਵਿਚਿ ਨਰੋਆਪਨ ਮਹਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਉਚੇਰੀ ਸੁਰਤ ਹੀ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦਾ ਗੁਣ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਵਿਚਿ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ :-

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਬਿ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਲਈ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚਿ ਉੱਚਤਮ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚਿ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਤਾਂਕਿ ਮਨੁੱਖ ਮਨ, ਬਚਨ ਅਤੇ ਕਰਮਾਂ ਕਰ ਕੇ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਵਿਚਿ ਰਹੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਸੌ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਵਿਚਿ ਰਹਣਿ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਹਮਿ-ਭਰਮਾਂ, ਬੇਲੋੜੇ ਡਰ ਅਤੇ ਕਰਮਾਂ-ਕਾਂਡਾਂ ਤੇ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸੱਚ, ਅਣਖ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਆਧਾਰਤ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਦੀ ਸੋਝੀ ਕਰਵਾਈ ਤਾਂਕਿ ਉਹ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਤੇ ਜੁਲਮ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪ ਖੜੇ ਹੋ ਸਕਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਖੁਦ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕਰ ਸਕਣ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਨਰਿਵੈਰਤਾ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿਤਾ ਜਦੋਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬਾਬਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨਸੂਬਿਆਂ ਲਈ ਨੇਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਤਹਸਿ-ਨਹਸਿ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਬੇਖ਼ੋਫ਼ ਹੋ ਕੇ ਮੁਗ਼ਲ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦੇ ਜੁਲਮ ਤੇ ਅਨਿਆਂ ਦਾ ਖੁੱਲ ਕੇ ਵਿਰਿਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਹਲੀਮੀ ਰਾਜ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ, ਜਸਿ ਵਿਚਿ ਧਰਮ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੱਚੀ ਬਾਣੀ ਹੀ ਸੀ ਜਸਿ ਦਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਬਿ ਨੇ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਹਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖਾਵਲਾਂ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ।

ਸਚੁ ਕੀ ਬਾਣੀ ਨਾਨਕੁ ਆਖੈ ਸਚੁ ਸੁਣਾਇਸੀ ਸਚੁ ਕੀ ਬੋਲਾ॥

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਬਿ ਨੇ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਵਿਚਿ ਰਹਣਿ ਲਈ ਸੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਨੂੰ ਤਰਜੀਬ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦਾ "ਸਭ ਤੇ ਵੱਡਾ ਗੁਣ ਸਹਜਿ" ਹੈ। ਸਹਜਿ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਲਈ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚਿ ਰਹਣਿ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਦੀਵੀ ਅਨੰਦ ਵਿਚਿ ਗੁਰਮੁਖ

ਵਚਿਰਦਾ ਹੈ। ਸੱਚੇ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਝੂਠ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਅਤੇ ਨਾਹੀ ਝੂਠੇ ਸੰਸਾਰੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਕਰਦੇ ਹਨ;
ਗੁਰਮੁਖਿਕ੍ਰਿਤੁ ਨ ਭਾਵਈ ਸਚਿਰਤੇ ਸਚ ਭਾਇ ॥

ਅਚਾਰ, ਵਵਿਹਾਰ, ਸਦਾਚਾਰ, ਕਰਿਦਾਰ, ਇਨਸਾਫ਼, ਸੱਚ ਬੋਲਣਾ ਅਤੇ ਸਹੀ ਸਮੇਂ ਬੋਲਣਾ, ਕਹਣੀ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਆਦਿਹਰ ਪਾਸੇ ਸੱਚ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਕਾਰਜ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੱਚ ਤੇ ਬਨਿੰ ਸਭ ਫੇਕਟ ਕਰਮ ਹਨ। ਉੱਚੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਸਦਕਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਬਿ ਨੇ ਅਜਹਿ ਗ਼ੈਰਤਮੰਦ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਨਰਿਮਾਣ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਦੀ ਪੂਰਨਤਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਬਿ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਸਦਕਾ ਜਵਿੰ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਲੋਕਾਂ ਵੱਚਿ ਸਵੈਮਾਨ ਅਤੇ ਆਤਮ-ਵਸ਼ਿਵਾਸ ਖਤਮ ਅਤੇ ਢਹਦੀ ਕਲਾ ਪਸਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਵਦਿਅਿਕ ਆਦਿਕਿਸਿ ਵੀ ਖੇਤਰ ਵੱਚਿ ਬਰਾਬਰਤਾ ਨਹੀਂ ਮਲਿਦੀ ਸੀ। ਹਾਕਮ ਦੇ ਜੁਲਮ ਵੱਚਿ ਨਤਿਅਣਿਆਂ ਵਾਂਗ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰਵਾਇਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪਾਠ-ਪੂਜਾ ਅਤੇ ਰਸਮੇ-ਰਵਿਅਜ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਜਵਿੰ ਅਣਖ, ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਹੋਸਲੇ ਵਰਗੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਮੀਰ ਵੱਚਿ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹੋਣ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਸਵੈਮਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਬੇਗ਼ੈਰਤ ਭਰਿਆਂ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਪਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨੋਬਲ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਮਝਿਆ ਕਬਿਨਿੰ ਇੱਜ਼ਤ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਕੀਤੇ ਕਾਰ-ਵਵਿਹਾਰ ਸਭ ਵਅਿਰਥ ਹਨ ;

ਜੇ ਜੀਵੈ ਪਤਲਿਥੀ ਜਾਇ ॥ ਸਭੁ ਹਰਾਮੁ ਜੇਤਾ ਕਛਿ ਖਾਇ ॥

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਹਲਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਭਾਵ "ਹੀਨਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਨਰਿਅਸਤਾ ਦੇ ਅਹਸਿਅਸ ਤੇ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਫਰਿ ਬ੍ਰਯਿੰ ਲਈ ਨਵਾਂ ਮਾਰਗ ਦਖਿਅਉਣ ਲਈ ਅਮਲੀ ਅਗਵਾਈ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਰਾਹੀਂ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਅਗਾਂਹ ਵਧਣਾ ਸੀ। ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਨਰਿਅਦਰ, ਜੇ ਹੀਣ ਭਾਵਨਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਵਤਿਕਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਦਿਣਾ, ਭੇਖੀ ਪਾਖੰਡੀ ਸਾਧੂ ਦੇ ਪਾਜ ਉਘੇੜਨਾ ਅਤੇ ਫਰਿ ਜਨਤਕ ਭਲਾਈ ਲਈ ਸੰਗਤ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਦਰਸਾਉਣਾ ਆਦਿ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦਾ ਹੀ ਅਮਲੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਬਣੇ"। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪਖੰਡੀ ਧਾਰਮਿਕ ਠੇਕੇਦਾਰ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਹੀਨਭਾਵਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਰਿਅਸਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਸੁੱਚ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵੱਚਿ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਉਚ-ਨੀਚ ਦੀਆਂ ਵੰਡਾਂ ਪਾਈਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਨ, ਜੇ ਨੀਵੇਂ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਆਉਣ ਦਦਿੰਆਂ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਬਿ ਨੇ "ਫਕੜ ਜਾਤੀ ਫਕੜੁ ਨਾਉ" ਕਹਦਿਆਂ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਜੇਤ ਦਾ ਨਵਿਅਸ ਆਖਿਆਂ ਅਤੇ ਸੁੱਚ-ਭਟਿੰ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ

ਸੂਚੇ ਏਹਨਿ ਆਖਅਿਹਬਿਹਨਜਿਪਿਡਿ ਧੋਇ॥

ਸੂਚੇ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ ਜਨਿੰ ਮਨਵਿਸਅਿਆ ਸੇਇ॥

ਸਧਿੰਤਕ ਰੂਪ ਵੱਚਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਬਿ ਨੇ ਜੇ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਉਹ ਸਵੈਮਾਨ ਅਤੇ ਆਤਮ-ਵਸ਼ਿਵਾਸ ਦੇ ਗੁਣ ਤੇ ਭਨਿ ਨਹੀਂ ਪਰ ਅਜਹਿ ਸਵੈਮਾਨ ਅਤੇ ਆਤਮ-ਵਸ਼ਿਵਾਸ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵੱਚਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਜਿਸ ਵੱਚਿ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਅਣਗੋਲਿਆ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਕਉਕਿ ਅਜਹਿ ਸਵੈਮਾਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਚੰਬੜੀਆਂ ਰਹਦਿ ਹੈ। ਉਹ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੇਯ ਅਤੇ ਅਹੰਕਾਰ ਵੱਚਿ ਖਵਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਬਿ ਆਖਦੇ ਹਨ "ਨਾਨਕ ਹਉਮੈ ਰੋਗ ਬੁਰੇ"। ਹਉਮੈ ਏਕਤਾ ਦੇ ਉਲਟ ਅਨੇਕਤਾ ਵੱਲ ਹੈ, ਜਵਿੰ ਸੇਵਾ, ਪਰਉਪਕਾਰ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਦੇ ਉਲਟ ਨੀਵੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਤ੍ਰਸਿਨਾ, ਨਜਿ ਸਆਰਥ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਨਾਮ ਪ੍ਰੇਮ, ਦਇਆ, ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਨਮਿਰਤਾ ਵੱਚਿ ਰਹਕਿੰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮਲਿਦੀ ਹੈ।

ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਵੱਚਿ ਕਸਿ ਉਣਤਾਈ ਜਾਂ ਹੀਣ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਕੋਈ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਅਨੰਦ ਦੀ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜਿਥੇ

ਮਨੁੱਖ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਸਭ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਹਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਬਿ ਨੇ 'ਨਰਿਮਲ ਹੰਸ' ਆਖਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ 'ਸਤਿਸੁਹਾਣੁ ਸਦਾ ਮਨਚਿਉ' ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦਾ ਸੁਹਾਣ, ਚਾਉ, ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਨਾਮ ਦੇ ਆਸਰੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਮ-ਸਮਿਰਨ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਅੰਦਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਵੱਚਿ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਉਦਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮੀ ਪੁਰਖ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸਾਗਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਬਿ ਅਨੁਸਾਰ 'ਨਾਮ' ਇੱਕ ਪਵਿੱਤਰ ਦੈਵੀ ਕੀਮਤਾਂ ਵਾਲੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜੋ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਨੂੰ ਬਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਹਲੀਮੀ, ਪ੍ਰੇਮ, ਸਹਜਿ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਜਾ, ਸਬਰ-ਸੰਤੋਖ, ਸਮਾਨਤਾ, ਅਣਖ, ਸਵੈ-ਮਾਨ, ਅਤੇ ਆਤਮ-ਵਸ਼ਿਵਾਸ ਆਦਿ ਸਭ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਕੀਮਤਾਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਾਨਵਤਾ ਵੱਚਿ ਇਹ ਸਭ ਗੁਣ ਸੰਚਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਪਛਿ ਮਕਸਦ ਬਰਾਬਰਤਾ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ਦਾ ਸੀ। ਉੱਨਤੀ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਵੱਚਿ ਰਹਿੰਦੇ ਲਈ ਉੱਦਮ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕਰਿਤ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉੱਦਮੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉੱਦਮ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਅਤੇ ਤਨ ਨੂੰ ਦਰਿਆ ਦਲੀ ਅਤੇ ਸਹਿਤਮੰਦ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਮਹਿਨਤ ਦੀ ਕਮਾ ਕੇ ਆਪ ਖਾਂਦਾ ਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਬਿ ਅਨੁਸਾਰ ਅਜਹਿ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਹੀ ਰਾਹ ਪਛਾਣਦੇ ਹਨ। ਕਰਿਤੀ ਮਨੁੱਖ ਵੱਚਿ ਚੰਗੇ ਗੁਣ ਸਹਜਿ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:

ਘਾਲਖਿਅਿ ਕਛਿ ਹਥਹੁ ਦੇਇ॥

ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਇ ਸੇਇ॥

ਸਖਿ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਸੀਮਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਹਾਰ ਨਹੀਂ ਨਕਿਲਦਾ। "ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦੇ ਸਖਿ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਦੂਜੀ ਵਸ਼ਿਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਲੜੀਵਾਰ ਭਾਵ ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੂਜਾ ਆਦਿ, ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਗਮਦੇ, ਉੱਸਰਦੇ ਤੇ ਪੱਲਰਦੇ ਹਨ।" ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਬਿਨ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸਧਿੰਤ ਅਤੇ ਇਤਹਿਾਸ ਅੱਜ ਵੀ ਉਨਾਂ ਹੀ ਨਵੀਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ 'ਚ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦੇ ਗੁਣ ਸਮੁੱਚੇ ਵਸ਼ਿਵ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵੱਚਿ ਜੁੜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਖਿਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਮਤਿਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਕਸਿ ਮੁਸ਼ਕਲਿ ਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕਲਿ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੀ ਸਗੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਮਾਣਦੀ ਅਤੇ ਭਵਖਿ ਨੂੰ ਮਨਚਾਹੀ ਰੰਗਣ ਵੱਚਿ ਰੰਗਦੀ ਅੱਗੇ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਭਵਖਿ ਅਤੇ ਸਕਾਰਥ ਸੋਚ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਇਸ ਵੱਚਿ ਨਰਿਸ਼ਤਾ ਅਤੇ ਹੀਣ ਭਾਵਨਾ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਵੱਚਿ ਵਚਿਰਨ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵੱਚਿ ਉੱਚੀਆਂ ਦੈਵੀ ਕੀਮਤਾਂ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵੱਚਿ ਹੋਈਆਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਨ, ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਲਾਲਸਾ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠਿਆ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਹਰ ਕਾਰਜ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਹੋਵੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਖਿ ਕਰਿਤ ਕਰਣ, ਵੰਡ ਛਕਣ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਕਿਾਸ ਲਈ ਨਾਮ ਜਪਣ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਸਖਿ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਗੁਣ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਹੈ। ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਣ ਲਈ ਨਾ ਮੁੱਕਣ ਵਾਲੀ ਸਮਰਪਣ ਭਾਵਨਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣਾ ਨਾਲੋਂ ਪਹਲਿਾ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗਦੀ ਹੈ।

ਹਵਾਲਾ "ਅਰਦਾਸ" - ਜੇ ਐਸ ਨੇਕੀ
ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਤਾ - ਮਨਜੀਤ ਸਾਧਿ ਪਾਥਰਡੀਹ

ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ

ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਕਹਹੁ ਮਤ ਝੂਠੇ, ਝੂਠਾ ਜੇ ਨ ਬਚਿਰੈ।

—ਬਭਿਅਸ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਕਬੀਰ (1350/5)

ਅਰਦਾਸ ਸਮੁੱਚੇ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤ੍ਰ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਅਨੁਭਵ ਹੈ। ਸ੍ਰਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਐਸਾ ਮਨੁੱਖ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਨੇ ਕਸਿ ਨਰਿਗੁਣ ਸੁਕਤੀ ਨੂੰ ਕਦੇ ਬਹੁੜੀ ਨ ਪਾਈ ਹੋਵੇ। ਫਰਿ ਕੋਈ ਧਰਮ ਅਜਗਿ ਕਵਿੰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਚਿ ਅਰਦਾਸ ਨ ਹੋਵੇ? ਅਰਦਾਸ ਕਸਿ ਧਰਮ ਦੀ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਇੱਥੇ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ—ਤੇ ਇਉਂ ਅਨੇਕਤਾ ਪਛਿ ਲੁਕੀ ਏਕਤਾ ਦੀ ਸੂਚਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਅਰਦਾਸ ਸਮਸਤ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਮੂਲ ਏਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ।

ਵੈਦਿਕ ਸੰਧਿਆ-ਉਪਾਸ਼ਨਾ, ਇਸਲਾਮੀ ਨਮਾਜ਼, ਈਸਾਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਤੇ ਸਾਧਿ ਅਰਦਾਸ ਅਸਲ ਵਚਿ ਵਖ ਵਖ ਸਮੇਂ ਢਲੇ ਇਕੋ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਅੱਡ ਅੱਡ ਰੂਪ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਚਿਲੇ ਭਾਵਾਂ ਤੇ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਾਂਝ ਦਸਿਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਰੂਪ ਦੀ ਸਾਂਝ ਵੀ ਝਲਕਦੀ ਭਾਸਦੀ ਹੈ।

ਅਰਦਾਸ ਕਰਨਾ, ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਜਲ ਵਚਿ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਇਸ਼ਨਾਨ ਮਗਰੋਂ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਦੇ ਸ੍ਰੀਸ੍ਰੀ ਵਚਿ ਝਾਕਣਾ ਹੈ—ਇਹ ਵੇਖਣ ਲਈ, ਕਤਿ ਕੋਈ ਮੈਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਈ! ਜੇ ਨੀਂਤ ਇਹ ਮੱਜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਅੰਦਰ ਲਸਿ ਲਸਿ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਰਦਾਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਮੁਕੱਰਰ ਨਹੀਂ। ਭਾਵਨਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ। ਇਸ ਦਾ ਆਤਮਕ ਉਮਾਹ ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਂਦਾ ਹੈ। ਜਨਿਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦਨਿ-ਚੜ੍ਹਦੇ ਇਹ ਉਮਾਹ ਜਾਗਦਾ, ਤੇ ਦਨਿ ਢਲਦੇ ਵੀ ਏਹੋ ਜਗਮਗਾਉਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਚਾਨਣ-ਚਾਨਣ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਨਿਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੇ ਮੈਲ ਨਾਲ ਅੱਟੇ ਪਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਮਾਹ ਲਸਿਕਣੋਂ ਹਟ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੇ ਸੌ ਗਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜ ਕੇ ਜਗਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਅਭਿਆਸ ਲੋੜੀਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਲੋੜੀਦਾ ਅਭਿਆਸ ਹੈ। ਇਸ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਜਿਉ ਜਿਉ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਹੋਰ ਸਚੇਤ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਮਾਹ ਚਮਕੇਗਾ, ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਨਵੇਂ ਲਸਿਕਾਰੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣਗੇ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਵਚਿ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਦੇ ਵੇਲੇ ਅਰਦਾਸ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਦਾ ਨੇਮ ਹੈ। ਇਹ ਨੇਮ ਤਾਂ ਨਵੇਂ ਪੰਧਾਉਆਂ ਲਈ ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਨਿਹਾਂ ਦਾ ਹਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਵਚਿ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਦੇ ਵੇਲੇ ਅਰਦਾਸ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਦਾ ਨੇਮ ਸੁਆਸ ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਸਿ ਨੇਮ, ਕਸਿ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਦੇ ਸੁਹਾਉਣੇ ਵੇਲੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਰਾਮ ਤੋਂ ਕਾਰ ਵਲ ਤੇ ਕਾਰ ਤੋਂ ਆਰਾਮ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਫਰਿ ਵੀ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ' ਤੇ 'ਸੰਧਿਆ ਵੇਲਾ ਵਲ ਪਰਤਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਰਾਮ ਤੋਂ ਉਠ ਕੇ ਸਚੇਤ ਹੋ ਰਹਿ ਮਨ, ਜਾਂ ਆਰਾਮ ਦੀ ਗੋਦ ਵਚਿ ਅਸਤ ਹੋ ਰਹੀ ਚੇਤਨਾ, ਅਰਦਾਸ ਵਚਿ ਵਧੇਰੇ ਜੁੜ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਬਚਨ ਹੈ: 'ਅਰਦਾਸ, ਸਾਡੇ ਦਨਿ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਤੇ ਰਾਤ ਦਾ ਜੰਦਰਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਹੈ।' ਰਗਿ ਵੇਦ ਵਚਿ ਕਹਿਾ ਹੈ: "ਜਦੋਂ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹੇ ਤਾਂ ਵੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰੋ, ਜਦੋਂ ਡੁੱਬੇ ਤਾਂ ਵੀ।" ਮਹਾਤਮਾ ਜਰਤੂਸ਼ਤ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ: ਇਹ ਸਵੇਰਾ, ਇਹ ਦੁਪਹਿਰੀ, ਇਹ ਸੰਝ ਕਸਿ ਦੇ ਸਰਿਜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ (ਅਰਦਾਸ ਦੇ) ਮਹਾਨ ਕਰਕ ਦਾ ਚੇਤਾ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ।" ਜਿਸ ਦਾ ਦਨਿ ਅਰਦਾਸ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਸਾਰਾ ਦਨਿ। ਉਸ ਦੀ ਕਰਿਤ ਵਾਹਗਿਰੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਚਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਰਾਤ ਅਰਦਾਸ ਨਾਲ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਨੀਦ ਵਾਹਗਿਰੂ ਦੀ ਗੋਦ ਵਚਿ ਬੀਤਦੀ ਹੈ। ਵਾਹਗਿਰੂ ਦੀ ਮੇਹਰ ਤਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਬਰਸਦੀ ਪਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਅਰਦਾਸ ਦਾ ਪੱਲਾ ਅੱਡ ਦੇਈਏ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਝੋਲੀ ਭਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਜੋਤ ਤਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਜਗਮਗਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਅਰਦਾਸ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂਰ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇਣਾ ਹੈ ਕਿ 'ਮੇਰਾ ਮਨ ਵੀ ਜਗਮਗਾ ਦੇ':

ਓਮ!

ਤਨਿੰ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਤਨਿੰ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਅੰਦਰ ਵਚਿਰਦੇ ਹੋ ਪਤਿ,

ਆਪਣੀ ਦਬਿ ਜੋਤੀ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਰੁਸ਼ਨਾ ਕੇ

ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ।

ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਤੇਰੀ ਦੈਵੀ ਜੋਤਿ ਦਾ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਝੱਪਣ ਲਈ

ਨੰਗਿਆਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

—ਵੈਦਿਕ ਗਾਇਤ੍ਰੀ।

ਜਦੋਂ ਵਾਹਗਿਰੂ ਦੇ ਨੂਰ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਅਧਿਆਤਮ ਮਾਰਗ ਦੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਸੁਤੇ ਹੀ ਦੂਰ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਹੀਦੇ ਹਨ, ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਦ ਵੀ ਔਕੜ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ, ਉਹ ਰੋ ਰੋ ਕੇ ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਦੁਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਰੱਸ਼ਨੀ ਮੰਗਦੇ ਸਨ। ਦਸੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਥਰ ਥਰ ਕੰਬਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ, ਤੇ ਅਥਰੂਆਂ ਤੇ ਪਸੀਨੇ ਨਾਲ ਸਾਰ ਜਾਮਾ ਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਕਈ ਦਿਨ ਬਨਿ ਖਾਧੇ ਪੀਤੇ ਇਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪਏ। ਰਹੀਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਰੱਬ ਦਾ ਨੂਰ ਅੰਦਰੋਂ ਝਲਕਾਰੇ ਮਾਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਤਦ ਉਠਦੇ ਸਨ। ਓਦੋਂ ਜੋ ਬਚਨ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਸੀ ਉਹ ਕਲਾਮ-ਅੱਲਾਹ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਕੁਰਾਨ ਮਜੀਦ ਅਜਹਿ ਬਚਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸੰਗ੍ਰਹ ਹੈ। ਕੁਰਾਨ ਸ੍ਰੀਫ਼ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਜੋ ਰਹਿਤ ਦਰਜ ਹੈ, ਉਸ ਮੁਤਾਬਕ ਪੰਜ ਵੇਲੇ ਨਮਾਜ਼ ਜਾਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਨਮਾਜ਼ ਦਾ ਅਰੰਭ ਕਲਮੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਹ ਕਲਮਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਮੁਕੰਮਲ ਅਰਦਾਸ ਹੈ:

ਹੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮਾਲਕ, ਉਦਾਰ ਤੇ ਦਇਆਲ ਅੱਲਾਹ,
ਅਸੀਂ ਤੇਰਾ ਗੁਣਾਨਬਾਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।
ਹੇ ਕਾਇਮਤ ਦੇ ਦਿਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ,
ਅਸੀਂ ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਉਹ ਰਸਤਾ ਦਿਖਾਲ
ਜਿਸ ਤੇ ਚਲਦਿਆਂ ਤੇਰੀ ਦੁਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ। ਆਪਣੇ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕੀਤੇ ਸੱਚੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਪਾ—
ਉਸ ਕੁਮਾਰਗ ਤੇ ਨਹੀ,
ਜਿਸ ਤੇ ਤੁਰਿਆਂ ਤੇਰੀ ਨਜ਼ਰ 'ਚੋਂ ਡਿਗ ਜਾਈਏ।

-ਕੁਰਾਨ ਮਜੀਦ : ਨਮਾਜ਼ ਵਿਚੋਂ।
ਇਸੇ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਪਾਰਸੀ ਧਰਮ ਦੀ ਧਰਮ-ਪੁਸਤਕ ਗਾਥਾ ਵਿਚ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ:

ਹੇ ਅਹੁਰਮਜਦ !
ਮੈਨੂੰ ਐਸੀ ਬੁੱਧੀ ਦੇਹ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੈਂ
ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਜ਼ ਪੂਰੇ ਕਰਾਂ।
ਨੇਕੀ ਦੀ ਦੌਲਤ ਦੇ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਹੋਰ ਸਭ ਦੌਲਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।
ਮੈਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦੇ, ਸੌਧਾਰਾਹ ਵਿਖਾ :
ਉਹ ਰਾਹ ਜੋ ਤੇਰਾ ਮਾਰਗ ਹੈ ਤੇ ਤੇਰੇ ਤੀਕ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਵੀ ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਉਤੇਜਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਉਂ ਜਾਪਣ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ 'ਵਡ ਪੁਰਖ' ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਡੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਜੈਨ ਅਰਦਾਸ ਵੀ ਇਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਸਾਹਦੀ ਭਰਦੀ ਹੈ:

ਸਮਸਤ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰੇ,
ਵਿਚਾਰ ਰੂਪ ਸੁਖ ਸੁਭਾ ਵਾਲੇ, ਹੇ ਉੱਚਤਮ ਗਿਆਨ,
ਸਮਾਧੀ ਦੀ ਉੱਚ ਅਵਸਥਾ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ
ਹੇ ਦੇਵਾਨ ਦੇਵ ਪਰਮ ਆਤਮਾ,
ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਹਰਿਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ!

.....
ਜੇ ਕੋਈ ਵੀ ਇਸ ਨਰਿਮਲ ਤੇ ਨਰਿਗੁਣ ਪਰਮ-ਆਤਮਾ
ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈਂਦਾ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਲਵਿ ਜੋੜਦਾ ਹੈ,
ਪਰਮ ਗਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ।

-ਅਮਤਿ ਗਤੀ ਸਮਾਯਕਿ ਪਾਠ।

ਪਰਮ ਆਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈਣ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਮੁੱਛ ਆਤਮਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਸਦੱਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਹੋਂਦ ਪਿਆਰੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਰਨ ਪਕੜੀ ਹੈ। ਉਹ ਰੰਗ ਪਿਆਰਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਰੰਗੀਜ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਜਥੇਬੰਦੀ ਸੁਹਾਵੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਉਹ ਅੰਗ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਬੁਧ ਧਰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਕਿ ਅਰਦਾਸ ਇਸੇ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ:

ਮੈਂ ਬੁੱਧ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ।

**ਮੈਂ ਅਟੱਲ ਕਾਨੂੰਨ (ਧਰਮ) ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ।
ਮੈਂ ਪਾਵਨ ਜਥੇਬੰਦੀ (ਸੰਘ) ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ।**

ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਰਵਾਇਤੀ ਅਰਦਾਸ 'ਆਮੀਦਾਹ' ਵੱਲੋਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੋਮਾ ਤੇ ਜੀਆਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮੋਹਰ ਲਈ ਸੁਕਰ-ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਅਰਦਾਸ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਅਮਨ ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਵੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਹੈ। ਯਹੂਦੀ ਜਿਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਆਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ : "ਜੇ ਵੀ ਕੋਈ ਅਰਦਾਸ ਵੱਲੋਂ ਜੁੜਨਾ ਲੋਚਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੀਵੀਆਂ ਰਖੇ ਤੇ ਸੁਰਤ ਉੱਚੀ।" ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਫੁਰਮਾਨ ਕੀਤਾ : "ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਨਗਰ ਦੇ ਮੰਦਰ ਵੱਲੋਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰੋ। ਜੇ ਉਥੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਪੈਲੀ ਵੱਲੋਂ ਹੀ ਕਰੋ। ਜੇਕਰ ਪੈਲੀ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਬਸਿਤਰੇ ਤੇ ਪਿਆਂ ਹੀ ਕਰੋ। ਜੇ ਉਥੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਦਲਿ ਵੱਲੋਂ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰੋ, ਤੇ ਸਾਂਤੀ ਦੇ ਭਾਗੀ ਬਣੋ।"

ਸਦਿਕਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਹਗਿਰੂ ਦੀ ਮਹਿਰਾਮਤ ਚੰਗੇ-ਮੰਦੇ ਸਭਨਾਂ ਤੇ ਇਕਸਾਰ ਵਰਤ ਰਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ :

**ਉਸ ਦਾ ਸੂਰਜ ਚੰਗਿਆਂ ਤੇ ਮੰਦਿਆਂ ਦੇਹਾਂ ਲਈ ਇਕਸਾਰ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।
ਉਸ ਦੀ ਵਰਖਾ ਵੀ ਨਿਆਈ ਤੇ ਅਨਿਆਈ ਦੇਹਾਂ ਲਈ ਇਕੋ ਜਹੀ ਵਸਦੀ ਹੈ।**

—ਇੰਜੀਲ

ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਵੱਲੋਂ ਅਰਦਾਸ ਨੂੰ 'ਆਤਮਾ ਦਾ ਪ੍ਰਾਣ' ਕਹਿ ਰਾਇ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਤੋਂ ਬਨਿ ਕੋਈ ਜੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਉਵੇਂ ਅਰਦਾਸ ਤੋਂ ਬਨਿ ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਤੇ ਆਤਮਾ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਧਰਮ ਕੇਹਾ ? ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਵੱਲੋਂ ਅਰਦਾਸ ਇਕ ਬੜੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਕਈ ਲੋਕ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਦਾ ਮੂਲਾਧਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਸਖਿ ਧਰਮ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਅਰਦਾਸ ਦਾ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਗੁਰਮਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਤੰਨ ਮੁਖ ਅੰਗ ਹਨ : ਸਮਿਰਨ, ਸੇਵਾ ਤੇ ਅਰਦਾਸ। ਸੇਵਾ ਬੀ ਨਮਿਰਤਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਸਮਿਰਨ ਵੱਲੋਂ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਅਰਦਾਸ ਗੁਰਮਤੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਸਖਿ ਨੂੰ ਆਦੇਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਦੁਖ ਸੁਖ ਅਰਦਾਸ ਰਾਹੀਂ ਵਾਹਗਿਰੂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰੇ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਾਵਨ ਸ਼ਰਨ ਦਾ ਆਸਰਾ ਭਾਲੇ :

**ਜੀਅ ਕੰ ਬਰਿਥਾ ਹੋਇ ਸੁ ਗੁਰ ਪਹਿ ਅਰਦਾਸਿ ਕਰੀ।
ਛੋਡਿ ਸਿਆਣਪ ਸਗਲ ਮਨੁ ਤਨੁ ਅਰਪਿ ਧਰੀ।**

—ਗੁਜਰੀ ਵਾਰਮ: ੫ (519/11)

ਵੱਖ ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਉਪਰ ਮਾਰੀ ਇਸ ਸੰਖੇਪ ਜਹੀ ਝਾਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਦਿਕ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸਰਬ-ਸਾਂਝੀ ਪੁੰਜੀ ਹੈ। ਬੋਲੀ ਭਾਵੇਂ ਵੱਖਰੀ ਹੋਵੇ, ਬੋਲ ਭਾਵੇਂ ਅੱਡ ਹੋਣ, ਪਰ ਬੋਲਾਂ ਪਛਿ ਵਰਤਦਾ ਤਰਲਾ ਸਦਾ ਓਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਧਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਦੀ ਭਾਵੁਕ ਸਾਂਝ ਵੱਖ ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਮੰਡਲ ਦੀ ਅਦੁਤੀ ਸਾਂਝੀ ਵਾਲਤਾ ਵੱਲੋਂ ਪਰੋ ਦਿੰਦੀ ਹੈ :

ਸਭੇ ਸਾਝੀ ਵਾਲ ਸਦਾਇਨਿ ਤੂੰ ਕਸਿ ਨ ਦਸਿ ਹਿ ਬਾਹਰਾ ਜੀਉ।

-ਮਾਝਮ: ੫ (97/8)

ਅਰਦਾਸ ਭਾਵੇਂ ਸਭਨਾਂ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅੰਗ ਹੈ, ਸਖਿ ਧਰਮ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਵਸਿਸ਼ਟ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਸਖਿ ਅਰਦਾਸ ਇਸ਼ਟ ਦਾ ਮੰਗਲ ਵੀ ਹੈ, ਕੌਮੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਵੀ ਹੈ, ਪੰਥਕ ਆਕਾਂਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵੀ, ਤੇ ਹਰ ਸਖਿ ਲਈ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਵੀ।

ਕਤਿਬਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਹਮਸਫਰ

ਸਤਪਾਲ ਸਘਿ ਬਰੋਕਾ

ਪੂਰਵ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ

ਬੜਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ

ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀਆਂ ਕਤਿਬਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਉਨੀ ਹੀ ਹੈ ਜਿੰਨੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਦੋਸਤਾਂ ਦੀ। ਕਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਤਿਬਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਦੋਸਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਦੋਸਤ ਸਾਨੂੰ ਚੰਗੀ ਸਲਾਹ ਅਤੇ ਰਾਸਤਾ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉਵੇਂ ਹੀ ਕਤਿਬਾਂ ਵੀ ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਰਿਫ ਆਪਣੇ ਕੋਰਸ ਜਾਂ ਡਗਿਰੀ ਦੀਆਂ ਕਤਿਬਾਂ ਪੜ੍ਹ ਲੈਣਾ ਹੀ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਤਿਬਾਂ ਵੀ ਪੜ੍ਹਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਸੋਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਸੋਚ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਉਹ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝੇ। ਹਰ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਰੀਤੀ ਰਵਾਜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਹ ਸਭ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਨੂੰ ਕਤਿਬਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮਲਿ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਕੱਲ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੇ ਕਤਿਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਸੌਂਕ ਤੇ ਕਾਫੀ ਅਸਰ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਹਰੀ ਵਿਅਕਤੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਹੀ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰ ਰਹਿ ਹੈ। ਕਾਫੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜੇਕਰ ਇੰਟਰਨੈਟ ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਤਿਬਾਂ ਕਉ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਨ? ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੇਕਰ ਸਭ ਗਿਆਨ ਇੰਟਰਨੈਟ ਅਤੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਸਕੂਲ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਵੀ ਕੀ ਜਰੂਰਤ ਹੈ ਫਰਿ ਤਾਂ ਸਕੂਲ ਵੀ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਵੀ। ਇਹ ਬਲਿਕੁਲ ਠੀਕ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਗਿਆਨ ਇੰਟਰਨੈਟ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਤਿਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਖੇ ਪਰੇਖੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਕਤਿਬਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਵਸਿ ਸਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਤਿਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਜਿਥੇ ਸਾਨੂੰ ਗਿਆਨ ਮਲਿਦਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਹੀ ਸਾਡੀ ਸੋਚਣ ਸਮਰਥਾ ਅਤੇ ਯਾਦ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਤਿਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਮਾਨਸਿਕ ਤਨਾਓ ਤੇ ਮੁਕਤੀ ਮਲਿਦੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਰਾਤ ਸਮੇਂ ਕਤਿਬ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੋਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨੀਂਦ ਵੀ ਗਹਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਤਿਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਹੀ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚ ਬੋਲਚਾਲ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਨਰਿਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਅਕਤੀ ਤਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਉਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੰਮਾਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ। ਉਨਾ ਨੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕੀ ਕੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤੇ ਇਹ ਸਭ ਸਾਨੂੰ ਕਤਿਬਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ। ਅਕਸਰ ਹੀ ਲੋਕ ਕਤਿਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਸਰਿ ਖਪਾਈ ਦਾ ਨਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਕਤਿਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਤਿਬੀ ਕੀਤਾ ਕਹਿ ਕੇ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਚੰਗੀ ਸੋਚ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਕਤਿਬਾਂ ਦੀ ਅਹਮੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਫਾਇਦਿਆਂ ਨੂੰ ਭਲੀਭਾਤੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਕਾਮਯਾਬ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦਾ ਰਹੱਸ ਕਥਿ ਮਲਿਆ ਜੇਕਰ ਕਹਿ ਜਾਵੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਤਿਬਾਂ ਦਾ ਹੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਸੀ। ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਤਿਬਾਂ ਦੀ ਮਤਤਾ ਨੂੰ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ ਤਾਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਕੀਤਾ ਕਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਵਿਵਿਕਾਨੰਦ ਵੀ ਰੋਜਾਨਾ ਕਾਫੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ ਪਰ ਜਲਦੀ ਉਹ ਨਾ ਕਤਿਬਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਕਰਕੇ ਨਵੀਆਂ ਕਤਿਬਾਂ ਲੈਣ ਆ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਇਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਲਾਇਬਰੇਰੀਅਨ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਥਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਇੰਨੀ ਜਲਦੀ ਇੰਨੀਆਂ ਕਤਿਬਾਂ ਕਥਿ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਜਰੂਰ ਵਿਵਿਕਾਨੰਦ ਲੋਕ ਦਿਖਾਵੇ ਲਈ ਇਹ ਸਭ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਿਵਿਕਾਨੰਦ ਜੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਸਵਾਮੀ ਵਿਵਿਕਾਨੰਦ ਨੇ ਕਹਿ ਕਥਿ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਬਾਰਕਿ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਤੁਸੀ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਪਰਖ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਲਾਇਬਰੇਰੀਅਨ ਨੇ ਕੁਛ ਸਵਾਲ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਬਾਖੂਬੀ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਇਹ ਸਭ ਦੇਖ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ। ਸਵਾਮੀ ਵਿਵਿਕਾਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਕਹਿ ਕਥਿ ਇਹ ਸਭ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲੰਬੇ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਿਆ ਹੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਡਾਕਟਰ ਅੰਬੇਡਕਰ ਸਾਹਬਿ ਵੀ ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਨ, ਉਹ ਵੀ ਉਨਾਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਤ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨਰਿਮਾਤਾ ਬਣੇ ਸਰਦਾਰ ਭਗਤ ਸਘਿ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਥੋੜੇ ਜੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਨਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਆਮ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉੱਚੀ ਸੀ। ਇਹ ਉਦਾਹਰਨਾ ਲਖਿਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਨਾਂ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀਆਂ ਕਤਿਬਾਂ ਹਮਸਫਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕਤਿਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਕਉ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਗਿਆਨ ਹੀ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਦਲੀਲ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਝ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ। ਬੇਕਾਰ ਦੇ ਭਰਮਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਓ ਇਹਨਾਂ ਕਤਿਬਾਂ ਵਿੱਚ ਪਏ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੀਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਹੀ ਦਸਿ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੀਏ ਕਤਿਬਾਂ ਉਪਰ ਲਗਾਇਆ ਧਨ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਖਰਾਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਕਤਿਬ ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵੀ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਮਲਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਮਝੋ ਉਹ ਕਤਿਬ ਤੁਹਾਡੇ ਲਗਾਏ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਦਾ ਮੁੱਲ ਮੋੜ ਗਈ

ਉਡੀਕ

ਵਤਨੋਂ ਦੂਰ ਵਸੋਂਦੇ ਸੱਜਣਾ
ਸਾਵਣ ਰੁੱਤ ਦੇ ਬੱਦਲਾਂ ਵਾਕਣ
ਸ਼ਾਮ ਸਵੇਰੇ
ਛਾਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਏ ਰੂਹ ਉੱਤੇ
ਤੇਰੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ।
ਤੇਰੀਆਂ ਪੈੜਾਂ
ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰ ਡੱਕੀ ਬੈਠੇ
ਕਿਹੜੀ ਪੌਣ ਦੀ ਉਂਗਲ ਫੜ ਕੇ
ਦੇਸ਼ ਤੇਰੇ ਨੂੰ ਆਵਾਂ ?
ਚੰਦਨ-ਭਿੱਜੀ ਮਹਿਕ ਤੇਰੀ ਨੂੰ
ਪਲਕਾਂ ਨਾਲ ਛੁਹਾਵਾਂ।

ਮੈਂ ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪੈ ਕੇ
ਨਾਜ਼ੁਕ ਜਾਨ ਤੇ ਸਦਮੇਂ ਸਹਿ ਕੇ
ਅਭਿਮਨਯੁ ਜਿਉਂ
ਚਕ੍ਰ-ਵਿਉ ਵਿਚ ਭਟਕ ਗਿਆ ਹਾਂ,
ਪੇਚਦਾਰ ਦੀਵਾਰਾਂ
ਕਿਧਰੇ ਦੇਣ ਨਾ ਰਾਹਵਾਂ,
ਸਮਝ ਨਾ ਆਵੇ ਕਿੱਧਰ ਜਾਵਾਂ ।

ਦੁਨੀਆਦਾਰੀ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੇ
ਸਭ ਰਸਤੇ ਮੱਲ ਲਏ,
ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਨ ਚੌਰੀਂ ਪਾਸੀ

ਕਾਲੇ ਸ਼ਾਹ ਹਨੇਰੇ,
ਅਰਮਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਗ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ
ਸੂਕਣ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ;
ਬੋਝਲ ਹੈ ਸਾਹਾਂ ਦੀ ਵਲਗਣ
ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੇ ਇਸ ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਚੋਂ
ਬਾਹਰ ਕੀਕਣ ਆਵਾਂ ?

ਜ਼ਿਹਨ 'ਚ ਸੜਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਦੇ ਅੰਗਿਆਰਾਂ ਉੱਤੇ
ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਤੁਰਨਾ ਔਖਾ
ਜੀ ਕਰਦਾ ਏ
ਖੰਭ ਵਿਕੰਦੜੇ ਜੇ ਮਿਲ ਜਾਵਣ
ਤਾਂ ਇਕ ਵਾਰ
ਉੱਚਾ ਉੱਚਾ ਉੱਡਦਾ ਜਾਵਾਂ
ਢਲ ਜਾਵਾਂ ਸੂਰਜ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿੱਚ
ਸੜ ਜਾਵਾਂ ਮੁੱਕ ਜਾਵਾਂ।

ਸੱਜਣਾ, ਹਿੰਮਤ ਨੂੰ ਖੰਭ ਲਾ ਜਾ
ਜਾਂ ਵਤਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜਕੇ ਆ ਜਾ
ਬਿਰਹਾ ਬਿੱਛੂ ਡੰਗ
ਨੀਲਾ ਪੈ ਗਿਆ ਰੰਗ,
ਸੋਚਾਂ ਦੀ ਸੂਲੀ ਤੇ ਟੰਗੇ
ਸਹਿਕ ਰਹੇ ਨੇ,
ਉਖੜੇ ਉਖੜੇ ਸਾਹ ਸਹਤੀ ਦੇ
ਬੇਬਸ ਨਿਰਬਲ ਬਾਹਵਾਂ ।

ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਪੁੰਨੀ
ਆਈ ਏ ਐਸ
ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ
ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਟਾਹਣੀ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇੱਕ ਕੰਡਿਆਲ ਟਾਹਣੀ ਵਰਗੀ
ਜਿਹੜੀ ਮੇਰੇ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਵਸਦੀ
ਜਾਂਦੀ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਤਿਤਲੀ ਜਾਂ ਚਿੜੀ ਉਸਦੇ ਕੋਲ
ਪਰ ਜੇ ਮਾਰੇ ਆਪਣੇ ਡਰ ਨੂੰ ਅਤੇ ਜਾਵੇ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ,
ਤਾਂ ਮਿਲਣ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਲ , ਸੋਹਣੇ ਅਤੇ ਰਸੀਲੇ ਫੁੱਲ
ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਜਾਈਏ ਭੁੱਲ
ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇੱਕ ਕੰਡਿਆਲ ਖੂਹ ਵਰਗੀ
ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਸਰਗੀ

ਕਲ ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਮੈਨੂੰ
ਤੂੰ ਸੋਹਣੀ ਏਂ
ਮੈਂ ਕਹਿ ਨਾ ਸਕੀ ਸੰਗਦੀ
ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਨੂਰ ਹੈ
ਮੇਰੀ ਮੁਹਬੱਤ ਦਾ
ਤੇਰੇ ਇਸ਼ਕ ਦਾ
ਜੇ ਮੇਰੇ ਉਪਰ
ਦਮਕ ਰਿਹਾ ।

ਗੁਨਤਾਸ ਚਾਹਲ

ਦਿਲਜੋਤ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ
ਸਕੱਤਰ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ, ਧਨਬਾਦ

ART GALLERY

Priyasha Pal, English Major, Semester 4

Anjali Biswas, BBA, Semester 1

Vishesh Kumar, Economics Major, Semester 3

Anchal Kumari, BCA, Semester 1

Monushree Dey, English Major, Semester 1

Bhumi Kumari, B.Com, Semester 1

Aparna Mukherjee, B. Com, Semester 3

Rahul Raj, B. Com, Semester 3

Neha Kumari, Psychology Major, Semester 3

Ishika Gupta, BCA, Semester 1

Amarjeet Chouhan, B Com, Semester 1

Rahul Kumar, Political Science Hons., Semester 6

SKILL ENHANCEMENT

With the Introduction of NEP 2020, the importance of Skill enhancement has gained paramount importance. Recognising this changing scenario, Guru Nanak College, Dhanbad has taken several steps in this direction. Our college has signed MoU with Jharkhand Skill Development Mission Society, Ranchi which has been instrumental in instilling and improving several skill potentials of our students.

The college runs many certificate courses for the enhancement of soft skill and digital skill, under Spoken Tutorial Programme in association of MHRD, IIT Mumbai, for the benefit of our student. Every year around 100 students get benefited from this programme. The skills of the students in digital training make them more employable. The spoken tutorial has been operational in both the campuses of college i.e. Bhuda campus and Bank More campus.

The College is in the process of signing more MoUs with several other organizations in order to equip our students with the knowledge of banking, finance, and insurance related skills.

NON-TEACHING STAFF OF THE COLLEGE

Sri Sadhan Kumar Mishra – Assistant
Sri Madan Lal Goswami – Accountant
Ms Nushrat Parween – Librarian
Sri Sanjay Kumar Singh - P.T.I
Sri Nagen Bauri – Counter Clerk
Sri Narender Singh – Assistant
Sri Ashok Kr. Pathak – LDC
Sri Ranjit Kumar Mishra – Assistant
Sri Amandeep - Accounts Assistant
Sri Pankaj Kumar Prasad – Assistant

CLASS IV STAFF

Sri Moti Lal Mahato
Sri Jaspal Singh Broka
Sri Balraj Bahadur
Sri Dhiran Chandra Mahto
Mrs. Shushila Devi
Sri Rajan Ram
Mrs. Tusu Kumari
Mrs. Ranjit Kaur
Sri Sujit Mahato
Mrs. Hilary Tigga
Mrs. Ramyanti Devi
Mrs. Anita Devi
Sri Narendra Singh
Sri Suraj Hadi
Sri Bhola

GURU NANAK COLLEGE

NAAC Accredited 'B' Grade

(Established & Managed by Gurudwara Prabandhak Committee, Dhanbad)

DHANBAD- 826001

E-mail: principal@gncollege.org • Website: www.gncollege.org

PHONE : 2305070, 2307745, 2300994

